

Gheorghișor Camelia-Vasilica

*Dezvoltarea capacității de comunicare prin
mijloace lexicale adaptate nivelului de vârstă
al elevilor*

BRĂILA

2025

Gheorghișor Camelia-Vasilica

***Dezvoltarea capacității de comunicare prin
mijloace lexicale adaptate nivelului de vârstă
al elevilor***

ISBN 978-973-0-43259-6

BRĂILA

2025

CUPRINS

Sigle și abrevieri	5
Argument privind importanța teoretică și relevanța practic-aplicativă a temei tratate	6

Partea I

Fundamentarea teoretică a studiului

1. Considerații generale și introductive privind importanța vocabularului	9
1.1. Lexicul – compartimentul limbii cel mai deschis și dinamic	9
1.2. Cuvântul – unitatea fundamentală a lexicului	13
2. Cultivarea vocabularului – premisă pentru o comunicare eficientă și nuanțată	17
2.1. Noțiunea de „cultivare a limbii”	17
2.2. Bogăția lexicală a limbii române. Surse și resurse	22
2.2.1. Mijloace interne:	26
2.2.1.1. Derivarea. Mecanismul derivării. Tipuri structurale	27
2.2.1.2. Compunerea. Caracteristicile cuvântului compus. Tipologie	38
2.2.1.3. Conversiunea (sau schimbarea valorii gramaticale). Mecanismul conversiunii. Tipologie	42
2.2.1.4. Familia lexicală.....	48
2.2.2. Mijloace externe: împrumutul lexical. Tipologie. Surse (straturi etimologice)	51
2.2.3. Mijloace mixte: calcul lexical. Mecanismul calcului. Tipologie. Surse	67
2.2.4. Alte mijloace (secundare): abrevierea, trunchierea, condensarea lexicală, contaminația	71
2.3. Dinamica îmbogățirii vocabularului în româna actuală. Norma, uzul și abuzul	77

Partea a II-a

Metodologia cercetării	80
1. Abordarea problemelor de îmbogățire a vocabularului în programa școlară și în manualele de liceu / gimnaziu	80

2. Principii, metode și strategii didactice de formare și dezvoltare a competenței lingvistice.	
Vocabularul	94
2.1. Despre competența lingvistică, în general	94
2.2. Despre competența lexicală	97
2.2.1. Selectarea lexicului. Principii de selecție a lexicului la grupa de vârstă 10 – 15 ani	98
2.2.2. Modalități de dezvoltare / predare a vocabularului în cadrul lecțiilor de limba română la clasa a VII-a	101
2.2.2.1. Metode clasice	101
2.2.2.2. Metode moderne (activ-participative)	107
Metoda cubului	109
Metoda cvintetului	109
Metoda ciorchinului.....	110
2.3. Dezvoltarea capacității expresive la nivelul lexico-semantic prin exerciții de cultivare a vocabularului	111
3.2. Sugestii metodice pentru testarea competențelor și capacităților de comunicare corectă, expresivă și nuanțată ale elevului de gimnaziu / liceu	116

Sigle și abrevieri

DCR1 = *Dicționar de cuvinte recente al limbii române*, Florica Dimitrescu, ediția I, Editura Albatros, București, 1982.

DCR2 = *Dicționar de cuvinte recente al limbii române*, Florica Dimitrescu, ediția aII-a, Editura Logos, București, 1997.

DEX '09 = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a III-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Editura Univers Enciclopedic, București, 2009.

DIN = *Dicționar normativ al limbii române, ortografic, ortoepic, morfologic și practic*, Ioana Vintilă-Rădulescu, Editura Corint, București, 2009.

DN = *Dicționar de neologisme*. Florin Marcu, ediția a II-a, Editura Științifică, București, 1996

DOOM1 = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția I, Academia Română, București, 1989.

DOOM2 = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a, Academia Română, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005 (DOOM 2).

DȘL = *Dicționar de științe ale limbii*, Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndroiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, București, Editura Nemira, 2005.

FCLR I = *Formarea cuvintelor în Limba română, I. Compunerea*, Academia Română, de Fluvia Ciobanu, Finuța Hasan, București, Editura Academiei Române, 1970.

FCLR II = *Formarea cuvintelor în Limba română, II. Prefixele*, Academia Română, de Alexandru Graur, Mioara Avram (coordonatori), București, Editura Academiei, 1978.

FCLR III = *Formarea cuvintelor în Limba română, III. Sufixe. Derivarea verbală*, Academia Română, de Graur Alexandru, Avram, Mioara (coordonatori), București, Editura Academiei, 1978.

GALR = *Gramatica limbii române*, vol.I Cuvântul, Academia Română, București, Editura Academiei Române, 2005.

GBLR = *Gramatica de Bază a Limbii Române*, Academia Română, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010.

MDA = *Micul dicționar academic*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2004.

“Să nu-i educăm pe copiii noștri pentru lumea de azi. Această lume nu va mai exista când ei vor fi mari. Și nimic nu ne permite să știm cum va fi lumea lor. Atunci să-i învățăm să se adapteze.”

Maria Montessori

ARGUMENT

În alegerea temei “*Dezvoltarea capacității de comunicare prin mijloace lexical adaptate nivelului de vârstă al elevilor*” am pornit de la trei considerente: unul pragmatic, unul social și unul, mai mult sau mai puțin subiectiv, o curiozitate lingvistică.

Primul considerent, de ordin pragmatic, a rezultat dintr-o necesitate. Lucrez cu elevi de gimnaziu și de liceu, aceștia din urmă având de ceva timp ca tip de item la subiectul I de la proba scrisă de limbă și literatură română o astfel de cerință: „Numește câte un sinonim neologic pentru sensul din text al cuvintelor *înțelesuri* și *vechi*”. În barem, apar ca sinonime de exemplu pentru cuvântul *vechi* : *antic*, *uzat*, *vetust*. Am constatat că niciun elev nu îl numește pe ultimul dintre ele, pentru că acest cuvânt este foarte departe de realitatea lui lingvistică. Într-adevăr, cuvântul neologic *vetust* apare în *Dicționarul de sinonime* de Luiza Seche și Mircea Seche, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, cu mențiunea *livresc*, altfel spus cult, adică folosit numai în literatura de specialitate sau în limba literară. Or, elevul, încă din clasa a VIII-a, trebuie să învețe să utilizeze neologismele în comunicare, în mod corect și nuanțat.

Conform unui obiectiv de referință, mai vechi ce-i drept, elevul va fi capabil, în urma parcurgerii unei unități didactice: “să utilizeze un lexic diversificat, recunoscând sensurile cuvintelor în contexte diferite” care în programa nouă devine competență specifică, dar formulată aproape la fel: “utilizarea în mod nuanțat a categoriilor lexicale într-un mesaj oral / scris”. În cele din urmă, aceste obiective au ca finalitate valorică cultivarea unei atitudini pozitive față de limba română și recunoașterea rolului acesteia pentru dezvoltarea personală și îmbogățirea orizontului cultural.

Pentru a întări și mai mult acest considerent am să reproduc un exercițiu de la o unitate didactică unde se predau neologismele ca mijloace externe de îmbogățire a vocabularului: *Ești la începutul clasei a VIII-a și te gândești probabil la o opțiune pentru un anumit liceu sau un anumit profil. Descrie, mai jos, folosind cât mai multe neologisme, specificul domeniului de care te simți atras*. La prima vedere cerința este destul de facilă, numai că ne confruntăm cu lipsa culturii generale din partea multor elevi

care nu au exercițiul lecturii suplimentare, neavând astfel contact direct cu termeni specifici diferitelor domenii de care s-ar putea simți atrași.

Al doilea considerent, de ordin social, s-a născut dintr-o constatare firească a lumii în care trăim, a actualei realități extralingvistice, că trăim ca să socializăm (dovadă multitudinea rețelelor de socializare).

Nicio societate modernă nu ar fi evoluat dacă n-ar fi fost influențată de cultura altor popoare și, implicit, de idiomurile acestora. Împrumuturile, fie ele și lexicale, înseamnă o necesitate, o formă de toleranță și de acceptare a faptului că nu poți inventa cuvinte pentru a denumi realități care au fost deja denumite în alte limbi. Mă refer la termenii noi care au pătruns în limba română actuală, mai ales în domeniul tehnic, economic și socio – politic: *abilitate, argument, bestseller, brand, e-mail, e-book, glossy, internaut, lobby, malițios, spot, staff, summit, weekend* etc.

Că ține sau nu de o modă lingvistică, asta vom descoperi în timp (a se vedea influența șocantă a cuvântului *selfie* care, probabil, va defini o generație, care până ieri era generația copy - paste).

A treia cauză este de natură subiectivă și ține de curiozitatea mea lingvistică. Fiind pasionată de etimologie și geografie lingvistică (domeniu pe care îl văd foarte util societății în care trăim), am tendința să devin, conștient sau inconștient un *monstrum philologicum* (sau poate visez să devin). Ideea este că nu este recomandat să fii așa decât în măsura în care acest tip de atitudine satisface înțelegerea unui fenomen lexical controversat al limbii ca de exemplu împrumutul lexical sau calcul lingvistic, numit *decalc*, la începuturile lingvisticii românești de către Sextil Pușcariu, evitat și astăzi de manualele școlare.

Îmi propun să valorific acest mijloc extern de îmbogățire a vocabularului pentru că este foarte important pentru înțelegerea altor termeni de specialitate folosiți în alte discipline (științe exacte) și a noului mediu urban ultratehnologizat în care trăim pe de o parte, iar pe de altă parte consider că asimilarea și consolidarea împrumutului lexical facilitează înțelegerea relaționării celorlalte categorii semantice: omonime, paronime, sinonime, antonime și a abaterilor de la exprimarea corectă, ca de exemplu pleonasmul.

Într-adevăr nu este recomandat să se facă abuz de cuvinte împrumutate dintr-o limbă străină, adică de așa-numitele *barbarisme* (limba engleză fiind o sursă a acestor *barbarisme*).

Există o tendință către exprimarea “frumoasă”, uneori chiar livrescă, care stă la baza unui clișeu lingvistic bazat pe nerespectarea normelor specifice limbii literare, așa-numitul *cultism*.

Ca urmare, preferința pentru anumite cuvinte precum *educational* apare, în exprimarea celor mulți, ca rezultat al unei mode lingvistice, deci creație superfluă care poate și e bine să fie evitată prin utilizarea lui *educativ*. Asta ar conduce la o lipsă de naturalețe în vorbire.

Întotdeauna se va putea scrie foarte mult despre reaua folosire a limbii române, fie că e vorba de presa de toate felurile, fie că e vorba de exercițiul cotidian al comunicării.

Ceea ce este mai periculos decât greșelile gramaticale, deviațiile semantice sau nerespectarea accentelor este că această criză a limbii indică o criză a structurii interioare a unei comunități.

Așadar, acest demers lingvistic se vrea a fi un răspuns la un clișeu școlăresc “lectura ne ajută să ne îmbogățim vocabularul” care, din experiența mea, se dovedește a fi doar un clișeu nematerializat în practică prin învățarea propriu-zisă a unor cuvinte noi, ale căror sensuri ar fi mai ușor de intuit dacă s-ar cunoaște și etimologia lor (limba din care provin) și astfel s-ar cunoaște și mai bine ortografia și ortoepia lor, fără să se ignore normele lingvistice în vigoare (DOOM 2 și DIN).

Aproape orice cuvânt are o poveste și poveștile cuvintelor sunt fascinante, asta o dovedește reacția pozitivă a elevilor când le sunt înfățișate.

Parafrazând-o pe Hertha Muller, dar într-un alt tip de context, sociolingvistic, *Orice cuvânt știe ceva despre cercul drăcesc*, cercul drăcesc însemnând pentru mine un altfel de câmp semantic pe care îl propune un cuvânt de la nașterea lui până în prezent formând noi orizonturi de așteptare.

Partea I

Fundamentarea teoretică a studiului

1. Considerații generale și introductive privind importanța vocabularului

1.1. Lexicul – compartimentul limbii cel mai deschis și dinamic.

În mod curent, după *DEX*, **lexicul** (din fr. *lexique* < lat. *lexis*, -is „cuvânt expresie”) este „totalitatea cuvintelor dintr-o limbă; vocabular. P. restr. Totalitatea cuvintelor caracteristice limbii unei epoci, unei regiuni, unui scriitor etc.”. După *DȘL*, lexicul este „totalitate a lexemelor unei limbi, care se opune vocabularului în diferite accepții: este ansamblul unităților lexicale la nivelul limbii, de care

dispun toți vorbitorii (opus vocabularului unui text sau discursului, opoziție importantă în anumite domenii, cum ar fi statistica lexicală); este o realitate a limbii la care nu se poate ajunge decât prin cunoașterea vocabulelor concrete, particulare, din diferite discursuri. Vocabularul unui vorbitor poate fi activ sau pasiv, ceea ce face ca o parte a lexicului să fie întotdeauna ignorată de un vorbitor.

Este greu sau chiar imposibil de numărat cuvintele care compun lexicul unei limbi pentru că numărul acestor cuvinte ar trebui să fie finit prin definiție, dar, practic, este susceptibil de a fi îmbogățit sau sărăcit. Studiul lexicului unei limbi comportă doi poli: cercetarea unui număr cât mai mare de cuvinte utilizate de un vorbitor al acelei limbi; în același timp, cercetarea unui număr mic de cuvinte foarte uzuale indispensabile înțelegerii și comunicării între toți vorbitorii aceleiași limbi ori cercetarea vocabularului de bază sau fundamental (vezi FOND LEXICAL); acesta rezultă din performanțele vorbitorilor A, B, N sau din intersecția vocabulelor lui A, B, N. După lingviștii germani J. Trier, L. Weisgerber și discipolii lor, lexicul este un prim strat al limbii în care se reflectă organizarea imediată.

Lexicul reprezintă unul dintre domeniile (compartimentele, nivelurile) lingvistice fundamentale, alături de fonetică și gramatică (în lingvistica generală a lui E. Coșeriu ș.a.). În gramatica generativă, lexicul reprezintă o componentă de bază a structurii de adâncime, iar interpretarea termenului se deosebește de cele de mai sus. În unele discipline lingvistice (filologia, etimologia), lexicul are o interpretare largă; de aceea, nu sunt puține lucrările de lingvistică în care *lexic* și *vocabular* sunt termeni utilizați cvasisinonimi.”.

După cum s-a văzut din aceste definiții, distincția teoretică nu mai este făcută între termenii *lexic* și *vocabular*. În vorbirea curentă, termenul cunoaște și alte accepții mai restrânse, printre care totalitatea cuvintelor dintr-o anumită perioadă de evoluție a unei limbi (lexicul limbii române comune sau vocabularul limbii române contemporane) sau folosite de un scriitor (vocabularul eminescian sau vocabularul caragialian) ori într-o operă literară (vocabularul „*Istoriei hieroglifice*”), sau după stiluri funcționale și alte ramificații funcționale (vocabularul administrativ, vocabularul argotic, vocabularul științific), ba chiar și cu sensul mai restrâns, privind lexicul folosit de un singur individ (vocabularul lui X.).

Pornind de la funcția de comunicare pe care o îndeplinește limba, prin vocabularul limbii române contemporane se înțelege totalitatea cuvintelor din limba noastră la nivelul posibilităților ei abstracte, la nivelul diastemului. Din altă perspectivă, se poate numi lexic al limbii române contemporane „mulțimea cuvintelor în uz începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, de când datează modernizarea aspectului cult, literar al românei (o modernizare manifestată la nivel lexical, cu consecințe asupra sintaxei)”¹. În realitate, potrivit utilizării efective a cuvintelor de către vorbitori, numărul cuvintelor este cu mult mai redus, variind în funcție de necesitățile reale de comunicare, de importanța lor pentru limbă, de vechime, de factorul geografic, de instrucția și poziția socială a

¹Angela Bidu -Vrâncan, Narcisa Forăscu, 2005, *Limba română contemporană*, p. 14

subiectelor vorbitoare și de sectoarele în care activează, putându-se astfel vorbi de diverse diviziuni ale vocabularului.

Menționăm principalele clasificări rezultate din ierarhizarea prin uz: **vocabular de bază** (fundamental)- **masa vocabularului; vocabularul activ- vocabularul pasiv; vocabular literar- vocabular neliterar; vocabular standard**, de uz general- **vocabular limitat**(arhaic/neologic, popular/regional).

Conform *DȘL*, cei care diferențiază vocabularul de lexic concep cele două unități interdependent, pentru că lexicul este o realitate a limbii la care nu se poate ajunge decât prin cunoașterea vocabulelor particulare, ceea ce înseamnă că lexicul transcende vocabulele, dar nu e accesibil decât prin ele sau că un vocabular presupune existența lexicului, pentru care el e un eșantion. Vocabularul de bază este o sumă de cuvinte comună tuturor variantelor unei limbi. Masa vocabularului este partea cea mai mobilă a limbii, în care intră și termeni neutri (care nu satisfac condiția de a aparține fondului principal), ca: *nasture, pantof, plop*, dar și termeni poetici ca *boltă, firmament*, cuvinte dialectale ca *găvan, cucuruz* sau cuvinte învechite precum *cucoană*.

Vom prezenta, succint, factorii de organizare a lexicului: *frecvență, stilistico-funcțional, psihologic, semantic și etimologic*.

a. Frecvența indică poziția unor entități într-un tot, adică de câte ori apar ele într-un corpus de texte (peste 5000 de cuvinte), introducându-se astfel o ordine de interpretare a utilizării unităților, prin ceea ce se numește statistică matematică, metodă cu aplicabilitate foarte mare în cercetarea lingvistică (de exemplu, vedem frecvența prepozițiilor și conjuncțiilor în raport cu termenii tehnico-științifici). Importanța cuvintelor este apreciată după trei criterii: *frecvența, puterea de derivare* (cuvântul din vocabularul reprezentativ trebuie să aibă minimum trei derivate) și *bogăția semantică* (cuvântul din vocabularul reprezentativ trebuie să aibă cinci sensuri, care să nu fie regionale, dialectale, învechite)².

b. Factorul stilistico-funcțional

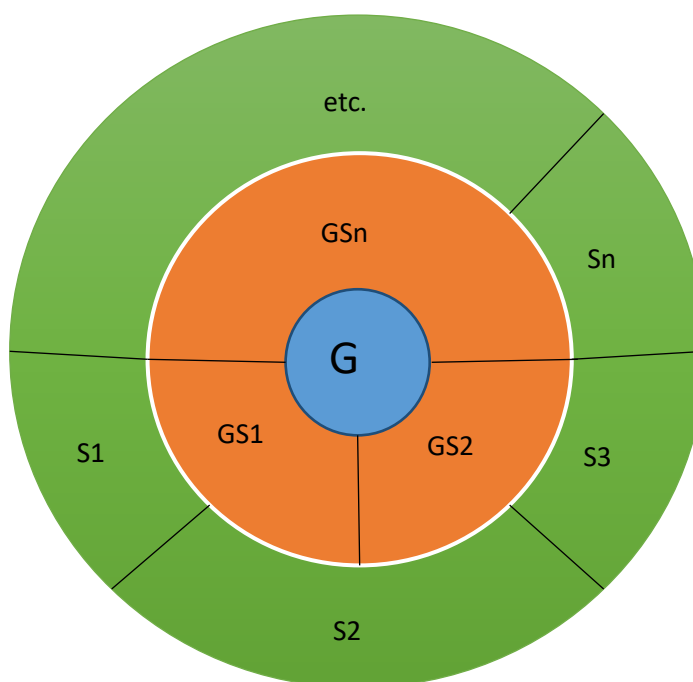
În comunicarea concretă, alegerea cuvintelor depinde și de alți factori. Alături de cuvintele importante, comune, care asigură înțelegerea dintre vorbitori, apar și alte criterii care determină selecția: apartenența social – culturală, profesiunea, situația de comunicare.

Acest factor delimitează trei submulțimi: 1. vocabularul cu termenii obligatorii pentru orice variantă a limbii, care reprezintă sfera general activă sau vocabularul fundamental; 2. vocabularul standard caracteristic nivelului mediu de cultură și 3. vocabularul specific științelor și tehnicii care se caracterizează prin monosemantism. De observat că, gradual, mulți termeni tehnico-științifici trec în limbajul literar mediu prin mijloacele moderne de informare a publicului, răspândindu-se dincolo de cercul specialiștilor și având două consecințe importante pentru vorbitori: internaționalizarea lexicului

²Marius Sala, 1988, *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*

prin împrumuturi neologice cu sufixe și prefixe internaționale și intelectualizarea acestuia, cu corolarul dispariției treptate a terminologiei populare (exemplu: sufixele *-iță*, *-an*, prefixele *macro-*, *micro-*, *poli-*, *multi-*, înlocuirea lui *dobitoace* „vite” cu *ovine*, *taurine*, *cabaline*). Tot aici intervine și expresivitatea cuvintelor, ca și trecerea lor dintr-un context în altul, cu restricțiile impuse de anumite convenții sociale și situații (de exemplu, utilizarea termenilor sinonimi *puturos-leneș* – *indolent* – *trândav* – *comod* – *delăsător* – *pierde-vară* având semnificația „non-harnic”, sau întrebuițarea în contexte diferite a formulelor de adresare: *dumneavoastră* – *dumneata* – *mata(le)* – *tu* – *mă* – *bă*).

Relațiile dintre cele trei submulțimi sunt reprezentate grafic, în mod sugestiv în graficul următor:

În care:

G – limbă generală

GS – parte a limbii generale care trece în cea specializată

S – limbile specializate sau terminologiile (diferite de la una la cealaltă sau notate S1, S2, S3, Sn)³

c. Factorul psihologic este important pentru înțelegerea lexicului colectiv și a celui individual în cele două diviziuni ale acestora: vocabularul **activ** și vocabularul **pasiv**, acesta din urmă apărând din cauza comodității, nesiguranței sau lipsei de deprindere. Dezvoltarea lexicului individual se face prin *imitație*, mai ales în familie și în școală, și prin *creație* (sufixul – *bil* din neologisme atașat și la rădăcini indigene: *coruptibil*, *plătibil*, acordându-se în esență cu lexicul colectiv).

Vocabularul activ este format din cuvintele întrebuințate efectiv în toate împrejurările în care un vorbitor construiește și exprimă mesaje. **Vocabularul pasiv** este format din cuvinte cunoscute sau recunoscute de el, dar neîntrebuințate. Tot în vocabularul pasiv intră, în funcție de vorbitori, cuvinte din alte terminologii decât cele cu care ei operează cu ele în mod obișnuit. La marginea extremă a

³, Angela Bidu Vranceanu, Narcisa Forăscu, 2005, *Limba română contemporană*, p. 25.

vocabularului pasiv se pot întâlni cuvinte cu frecvență zero, adică neîntrebuințate de nimeni, dar înregistrate de unele scrieri, de exemplu: *meterhanea*, *meremetisi*, *bulucbașă* ș.a. Ele sunt reînviolate în operele literare, unde indică realități dispărute sau care purtau alt nume⁴.

Cu totul izolat, se admite interesul didactic al asocierilor bazate pe factorul psihologic, determinându-se astfel câmpurile *asociative* sau *configurațiile*, care, în interpretarea specială a lui F. de Saussure sau Ch. Bally, admit, conform *DȘL*, diverse asociații sau relații în jurul unui *enseignement*: a) relații paradigmatică- cuvinte înrudite ca sens (*apprentissage*, *éducation* etc.), cuvinte formate în același fel (*changement*, *armement*), cuvinte asemănătoare formal (*clément*, *justement*) sau b) relații sintagmatică- între *bou* și „forță/prostie”, în sintagme ca *a pune căruța înaintea boilor*. Aceste câmpuri asociative sunt utile, eventual, în redactarea unor compuneri școlare (compuneri argumentative, plecând de la o temă dată sau proverb/maximă).

d) **Factorul semantic** are în vedere valoarea denotativă a cuvintelor, gruparea lor pe **câmpuri semantice** (insuficientă și neproductivă), clasificarea **conceptualistă** și rezultatele nesatisfăcătoare ale **analizei componențiale**, bazată pe identificarea **semelor** și **sememelor**.

e) **Factorul etimologic** nu se referă, cum s-ar putea crede, la originea și evoluția cuvintelor în cursul istoriei limbii, ci explică geneza derivatelor și compuselor și coeziunea unităților lexicale care aparțin unei familii de cuvinte, invocând capacitatea vorbitorilor de a stabili legături pe baza sentimentului etimologic, fie după rădăcină (*poștă* <*poștaş*, *poștar*, *poștăriță* etc.), fie după prefixe (*inadaptabil*, *inaplicabil*, *incorect*, *inevitabil* etc.), fie după sufixe (*amabilitate*, *abilitate*, *aplicabilitate*, *credulitate*, *duritate*, *rigiditate*, dar și *adaptabilitate*, *durabilitate*, *malițiozitate*, *nervozitate* etc.). Sentimentului etimologic al unor vorbitori care nu cunosc originea istorică a cuvintelor sau nu au pregătire lingvistică i se datorează *etimologia populară*, modificare greșită a cuvintelor mai puțin cunoscute de unii vorbitori care le introduc în familia lexicală cea mai plauzibilă pentru ei. (de exemplu: *car*, *carosabil* și chiar *cărușabil* nu fac parte din aceeași familie lexicală). Alte asemenea etimologii populare sunt: *renunerație* în loc de *remunerație*, *femenin* în loc de *feminin* și *incuibație* și chiar *încuibație*, sub influența lui *cuib* (<lat. **cubium*), *încuiba* și poate chiar *cuibări* în loc de *incubație*.

Rezultă că factorul etimologic, în accepția lui restrânsă de totalitatea procedeele de formare a derivatelor și compuselor, acționează puternic în româna actuală, bazat pe etimologie și fiind egal în linii mari cu procedeele sau cu sistemul de formare a cuvintelor.

1.2. Cuvântul – unitatea fundamentală a lexicului

CUVÂNT. Unitate lingvistică complexă, realizată simultan ca unitate fonetică, semantică și gramaticală. Lingvistica tradițională consideră cuvântul o unitate fundamentală opusă sunetelor, literelor, silabelor, propozițiilor și frazelor. În lingvistica modernă, cuvântul este considerat lipsit de rigoare sau de specificitate funcțională, se evită conceptul sau este opus morfemului, sintagmei,

⁴Angela Bidu Vranceanu, Narcisa Forăscu, 2005, *Limba română contemporană*, p. 27.

enunțului, ca unități prezente în toate limbile. Cea mai simplă definiție a cuvântului, dată de lingvistica tradițională, dar și de statistica lexicală, este: grup de litere aflat între două spații tipografice albe (blancuri). Cuvântul este o clasă de forme gramaticale. Cuvântul este și sintagma morfematică alcătuită din cel mult două morfeme independente. Întreaga clasă de diferite forme se subordonează unui concept. Din acest punct de vedere se opune cuvântul simplu (de tip casă, masă) cuvintelor construite (derivate sau compuse (căsuță, casa scării) sau cuvintelor flexionare (casei, case). Cuvântul reflectă un act de combinare univoc a unui conținut și a unei forme. În lingvistica structurală, cuvântul se opune lexemului. Cuvântul este definit ca semn lingvistic sau ca relație interdependentă și arbitrară dintre un semnificant și un semnificat. În felul acesta, prin cuvânt putând să ne referim la realitatea extralingvistică sau la referent. Cuvântul exprimă un concept oarecare în măsura în care este asociat cu un complex sonor. Cuvintele sunt vehicule necesare conceptelor, instrumente care permit oamenilor să ia cunoștință clară de univers și să acționeze asupra lui⁵.

Față de enunț, cuvântul are un statut privilegiat, în măsura în care aparține atât sistemului (în calitatea sa de „semn lingvistic stabil”), cât și comunicării (ca parte a enunțului - text, rezultat al actului enunțiativ), pe când enunțul (constituit în virtutea sistemului), nu este decât text – produs, concret, al enunțării, al actului discursiv.

Ca parte a sistemului, în virtutea complexității specifice, cuvântul este implicat în diversele subsisteme configurate prin variatele tipuri de opoziții.

Ca unitate lexicală, aparține vocabularului și funcționează în virtutea complexelor relații care organizează această parte a limbii. Orice cuvânt se situează în raport cu celelalte prin particularitățile privind posibilitățile de asociere, ceea ce îl implică în organizarea gramaticală a limbii. Unitatea lingvistică „cuvânt” aparține în egală măsură lexicului și gramaticii. Spre deosebire de cuvânt, enunțul (ca realizare concretă), în calitatea sa de „produs” circumstanțial determinat al performanței lingvistice, nu aparține sistemului, de care este însă dublu dependent: prin obligativitatea prezenței cuvintelor, a unităților lexicale (realizarea oricărui act comunicativ este condiționată de utilizarea cuvintelor, în situații speciale, măcar a unui cuvânt), dar și prin determinările de organizare (generatoare și ele de informație) impuse de sistem. Deși, ca realitate a limbii, cuvântul se impune cu evidență intuiției oricărui vorbitor al unei limbi, conceptualizarea lui se relevă - și istoria limbii o dovedește cu prisosință - a fi dintre cele mai dificile. În cazul cuvântului, dificultatea principală derivă din confruntarea cu textul, care scoate în evidență dinamica sistemului lingvistic.

Ca realitate a limbii, specificitatea cuvântului, unitate biplană, presupune identificarea lui în raport cu alte entități lingvistice care satisfac condiția de semn lingvistic, stabilirea deosebirilor față de morfem și enunț. Diversele încercări de definire a cuvântului scot în evidență particularitatea de entitate

⁵Angela BIDU-VRĂNCEANU, Cristina CĂLĂRAȘU (e.a.) Dicționar general de științe. Științe ale limbii, Editura Științifică, București, 1997, p.146.

biplană. În calitatea sa de semn lingvistic, cuvântul asociază un semnificant (o componentăfonică) cu un semnificat (reprezentat printr-o anumită informație), ceea ce îl situează în categoria elementelor care fac posibilă comunicarea.

Delimitarea cuvântului în raport cu alte entități ale limbii care satisfac această condiție invocă particularități privind unitatea și autonomia (relativă) a unităților lingvistice care i se subordonează. Caracterul unitar se manifestă - în mod diferit - la nivelul celor două planuri.

Sub aspectul semnificantului afirmarea caracterului unitar are în vedere un anumit grad de fixitate: componenta „fizică”, materială a unui anumit cuvânt este reprezentată de un element sau o secvență fonică, obligatoriu aceeași, ceea ce presupune asocierea, în aceeași ordine de succesiune, a acelorași unități afonice (comp., de pildă, car și rac, mozaic și mozaic), condiție satisfăcută numai în parte în cazul cuvintelor flexibile, fiecare formă flexionară deosebindu-se (cf. pom, pomi, floare, flori), cel puțin partial, de celelalte.

La nivelul semnificatului, unitatea este rezultatul cuprinderii într-un ansamblu global, prin amalgamare, a informației complexe reprezentând sensul sau semnificația entității cuvânt. Caracterul autonom al cuvântului se manifestă în mobilitate și în capacitatea de deplasare a acestei unități a limbii în interiorul organizării „semnului extins” reprezentat prin enunț⁶.

În mod curent, după DEX, **cuvântul** (<lat. *conventus* „adunare, întrunire”, *conventum* „înțelegere”) este „unitatea de bază a vocabularului, care reprezintă asocierea unui sens (sau a unui complex de sensuri) și a unui complex sonor”. Sinonimul lui mai vechi este *vorbă*, în timp ce termenii mai nou utilizați sunt *vocabulă*, *lexem*. DLRM pornește în definiție de la fonem, dar are în vedere și valoarea sa gramaticală în cadrul sensului, precizând: „element al vorbirii omenești (constând dintr-un fonem sau un complex de foneme) de care este legat un sens, care este susceptibil de o întrebuințare gramaticală și care poate fi înțeles de o comunitate de oameni reunite într-o comunitate istorică”.

Pragmatic și superficial, în codul oral, cuvântul este tot ce e separate printr-o pauză în vorbire, iar în codul scris, după teoria informației, orice grup de litere despărțit de alt grup de litere prin pauze grafice (blancuri).

Ca unitate lexicală, între o formă sonoră sau acustică și un conținut semantic (unul sau mai multe sensuri), cuvântul este alcătuit nu numai din forma tip inserată în dicționare (de exemplu, substantivul și adjectivul la masculin, singular, nominativ, nearticulat, verbul la infinitiv), ci din toate formele lui flexionare (alolexeme), din întreaga lui paradigmă (nu numai *bun* din dicționar, ci și *bună*, *bune*, *buni*, *bunul*, *buna*, *bunei* etc.), și din toate sensurile sale (pentru *ochi* nu numai sensul principal „organ al vederii”, ci și sensurile secundare și derivate ale acestuia), fiind deci o unitate lexicală și gramaticală atât la cuvintele monosemantice cât și cele polisemantice. Dacă unei schimbări de sens îi

⁶Gramatica limbii române I, Cuvântul, 2005, p.7-8.

corespunde o schimbare de ordin formal într-un punct oarecare al paradigmei, unitatea dispare și iau naștere cuvinte diferite, de fapt omonime parțiale (de exemplu, *a turna*, cu forma de prezent indicative *torn* și cu sensul general „a vărsa un lichid în (pe, peste) ceva” <lat. *tornare* este alt cuvânt față de *a turna* cu prez. ind. *turnez* și cu sensul „a înregistra pe peliculă secvența de film” <fr. *tourner*); la fel, diferențele produse de *a acorda*, *acord* față de *a acorda* – *acordez* <fr. *accorder* sau *rație* <lat. lit. *ratio*, -*onis*, fr. *ration*; *raport-rapoarte* față de *raport-raporturi* <fr. *rapport* deci specializate semantic, ceea ce nu se întâmplă în dublete de tipul *lucra-lucrez* și *lucra-lucru*, *concluzie-concluziune*, *chibrite-chibrituri*, *emoție-emoțiune*. În schimb, unitatea lexicală se menține în cazul când modificările formale, provocate de diverse cauze (etimologie multiplă, pronunțări și scrieri diferite, variante populare și literare, etimologie populară, forme multiple de singular și plural la același cuvânt etc.) nu afectează sensurile cuvintelor (*personaj-personagiu*, *coregrafie-coreografie*, *stofă-ștofă*, *sandviș-sandvici-sendviș-sendvici*, *înghețate-înghețări*, *acum-acuma-acu*, *deseară-diseară*, *caracter-caracter*, *chiftea-piftea*, *revendica-revindeca*, *germen-germene*, *acoperișe-acoperișuri* etc.).

În prima situație este vorba de **autonomia** cuvântului, de un cuvânt propriu-zis, în timp ce, în cea de-a doua situație, se ajunge la **variante**, și acestea înregistrate în dicționare, ele explicând parțial diferența numerică între *DEX*, cu aproape 80.000, și *DLR*, serie nouă, cu cca. 120.000-140.000 de cuvinte și variante înregistrate. Așadar, cuvântul este o unitate lexicală autonomă care poate fi pusă în evidență prin trei procedee: **permutarea**, **substituția** și **distribuția**, metode noi utilizate în lingvistica modernă. În același timp, există un ansamblu de forme și valori legate între ele ce se pun în evidență prin combinarea lor în enunțuri.

Înșușirea comună a acestor unități, numite cuvinte, este **autonomia**, care deosebește cuvintele de foneme, de morfeme și de enunțuri, ceea ce nu înseamnă independență, ci dependență relativă, deoarece în cuvânt se includ obligatoriu foneme și morfeme, iar în propoziții cuvinte. Deși în particular cuvintele sunt substantive, adjective, numerale, pronume, verbe etc., pe baza altor însușiri comune, ansamblul numit vocabular se divide în submulțimi nu numai după valoarea lor gramaticală (ca mai sus), ci și după inițiala cuvintelor (pe litere), după finala lor (consoană, vocală sau semivocală), după numărul de silabe sau de morfeme, după numărul de sensuri (monosemantice și polisemantice) și chiar după conținutul lor noțional (nume de rudenie, de culori, unelte, de animale domestice) pe câmpuri semantice, această ultimă modalitate fiind mai puțin utilizată.

Aici este necesară o paranteză pentru a reaminti unele lucruri de lingvistică generală, sau de teorie a limbii, deja cunoscute, privind conceptul de semn lingvistic, elaborat de Saussure. După Saussure, semnul lingvistic este unitate psihică dublă, o relație de semnificare între un *signifiant* și un *signifie*, componente indisolubil legate între ele, a căror disociere ne-ar conduce fie în domeniul fonologiei pure (după semnificant), fie în acela al psihologiei pure (după semnificat).

Semnul lingvistic este reunirea solidară și arbitrară a imaginii obiectului numit, cărui i s-a spus semnificat cu imaginea corpului fonetic al semnului căruia i s-a spus semnificant.

Rezultă că semnul lingvistic reprezentat de obicei prin cuvânt, constituie o entitate abstractă, asocierea psihică între două imagini, întrucât nici corpul fonetic, nici obiectul nu fac parte din el.

Totodată, cuvântul este și o unitate gramaticală, fiindcă orice cuvânt ocupă un loc într-un enunț, îndeplinește o funcție sintactică și își schimbă forma în raport cu aceasta, pentru a realiza comunicarea, cuvintele izolate nereprezentând o comunicare. Vorbitorii au mereu în vedere atât sensul lexical al cuvântului, cât și valoarea gramaticală a acestuia. Pe baza regulilor gramaticale, care fac abstracție de sensul concret al cuvintelor, de conținutul lor noțional, se poate spune *omul* (bărbatul, femeia, copilul, băiatul, fata...) *scrie* (mănâncă, râde, lucrează, cântă, doarme, bea, plânge...). Dar cuvintele depind unul de altul și gramatical (nu se poate spune *copilul scriem*, fiindcă forma verbului predicat nu este potrivită cu cea a subiectului), dar și lexical (nu se poate spune în vorbirea standard *creionul râde* sau *elefantul ciripește*, fiindcă sensul lexical al verbului nu se potrivește cu înțelesul substantivului subiect, aflându-se în relații evidente de interdependență).

Cuvântul, ca unitate lexicală, aparține vocabularului și funcționează în virtutea complexelor relații care organizează această parte a limbii. Orice cuvânt se situează în raport cu celelalte prin particularități privind posibilitățile de asociere, ceea ce îl implică în organizarea gramaticală a limbii. Unitatea lingvistică „cuvânt” aparține în egală măsură lexicului și gramaticii.

2. Cultivarea vocabularului – premisă pentru o comunicare eficientă și nuanțată

2.1. Noțiunea de „cultivare a limbii”

Orice formă de învățământ devine unul dintre factorii decisivi ai formării personalității tinerilor și are principala menire de a pregăti pe viitorul cetățean, constructor al unei lumi noi, ultratehnologizate, conștient de drepturile și responsabilitățile sale.

Predarea limbii și a literaturii române oferă largi posibilități, atât pentru educarea sentimentelor patriotice ale elevilor, cât și pentru transmiterea elementelor necesare, dobândirii deprinderilor de exprimare corectă (orală sau scrisă). Sentimentul patriotic, de altfel, a ajuns să fie un sentiment inexistent aproape, perimat anacronic și care nu este „la modă”, nici în rândul tinerilor, dar nici în rândul instituțiilor cu atribuții în domeniu.

Conceptul roman „*pietas*, -*atis*”, care definea civilizația greco-romană și care însemna respectul față de strămoși (părinți), față de divinitate și față de patrie (patrie însemnând și limba maternă) nu mai poate fi înțeles de omul din ziua de azi, care trăiește „fragmentar”, într-o lume în care se vorbește tot mai prost, nefiind interesat de acuratețea exprimării sale.

Cei mai mulți utilizatori ai limbii române neglijează cerințele exprimării corecte, considerând că important este doar conținutul unui mesaj, uitând că forma care organizează mesajul este „eticheta celor șapte ani de acasă” care nu înseamnă numai un set de reguli, de conduită elementară, de bun simț,

ci și o exprimare elegantă, îngrijită, chiar erudită, care reflectă, în ultimă instanță, logica celui care o utilizează. Ne dăm seama ușor de modul cum gândește o persoană, dar și de nivelul ei de cultură, după felul cum se exprimă; nivelul de cultură însemnând și nivelul de cultură lingvistică în care Th. Hristea vedea „o componentă fundamentală și chiar primordială a culturii noastre generale”.

Educația și limba sunt fenomene strâns legate în viața colectivității, reprezentând, în formarea omului cultivat, un proces unic. Comportamentul verbal, unul dintre elementele constitutive ale comportamentului social, contribuie la desfășurarea, în bune condiții, a mecanismului vieții sociale, în diverse domenii.

Copilul, până la vârsta școlară, stăpânește, în mod empiric, din practică, (prin contactele sociale, mai ales în familie) limba maternă, mai exact codul oral, limba de fiecare zi a conversației curente. În școală, el își lărgeste orizontul, nu numai lingvistic, ci își însușește, de data aceasta, științific, sistematic, în primul rând codul scris, stilurile funcționale, diversele registre ale limbii. El ia contact, de pildă, cu stilul științific, pe care, la intrarea în școală, nu-l stăpânește. Însușirea elementelor lingvistice ale disciplinelor care se predau în școală, a terminologiei de specialitate, îi deschide orizontul pentru înțelegerea diverselor realizări ale științei, tehnicii, și culturii. Astfel, contactul treptat cu textele beletristice îi dezvoltă capacitatea de însușire și folosire a valorilor expresive ale limbii. De aceea, se acordă o deosebită atenție, în școală, alegerii textelor (pentru lectură obligatorie și cea facultativă), atât din punctul de vedere al conținutului tematic, cât și al valorilor stilistice.

Profesorul nu se limitează, deci, la identificarea și explicarea valențelor estetice ale textului beletristic, pe care le presupune însă, întotdeauna, o creație literară de valoare.

În general, putem afirma că, în școală, elevul trebuie să se obișnuiască cu folosirea unei optime strategii verbale în alegerea mijloacelor de exprimare a unui anumit conținut, (în funcție de situație, de temă, de interlocutor etc.).

Este necesar ca tânărul să fie învățat să observe și să aprecieze comportamentul verbal al tuturor celor cu care vine în contact, să fie capabil să emită, atunci când i se cere, judecăți de valoare (din punctul de vedere al corectitudinii, proprietății, expresivității, conciziei etc.); să poată aprecia caracterul, mai mult sau mai puțin adecvat, al exprimării unui anumit conținut (prin viu grai sau în scris).

Astfel se explică rolul important, în școală, al lecturii expresive, al interpretării, cu ajutorul profesorului, al textelor, din diversele stiluri funcționale ale limbii, ca și al compunerilor, în general, al activității de permanentă îndrumare și de control, efectuate de cadrul didactic.

Printr-un efort susținut, în special la lecțiile de limba și literatura română- care ar trebui să fie întotdeauna un model, din acest punct de vedere pentru celelalte discipline predate în școală-, elevul ajunge să folosească, în comunicare, în mod conștient acest instrument perfect care este limba; totodată el tinde spre o exprimare nu numai corectă, ci și eficientă și expresivă.

Astfel, se realizează, de-a lungul anilor de învățământ, însușirea cunoștințelor și deprinderilor de folosire a limbii în diverse situații și cultivarea ei. Îndrumarea elevilor în sensul cultivării modului lor de exprimare are un caracter profund educativ. Ea este o îndatorire patriotică a întregului colectiv profesoral, care aduce și prin aceasta o contribuție importantă la formarea personalității tânărului, la pregătirea lui pentru intrarea, cu depline răspunderi profesionale și civice, în viața socială.

Acțiunea de cultivare a limbii cunoaște o mare dezvoltare în etapa actuală (interesul pentru cultivarea limbii datează de la sfârșitul sec. al XIX-lea, dar a devenit o preocupare sistematică a lingviștilor abia în sec. al XX-lea). Încă din 1971, preocuparea pentru „cultivarea limbii” capătă și o formă instituțională prin crearea Comisiei pentru Cultivarea Limbii Române, al cărei rol nu se limitează doar la recomandarea unor norme, ci și la acela de a urmări însușirea și aplicarea lor.

Normele limbii literare și sfera acțiunii de cultivare a limbii nu se reduc la ortografie sau ortoepie, ci și la alte sectoare din gramatică (grija pentru folosirea unor forme flexionare și construcții sintactice corecte: utilizarea formei adjectivale *drage* la plural (*dragele mele colege*), în locul formei corecte *dragi* (*dragile mele colege*) sau nemarcarea cu *pe* a complementului direct exprimat prin *care* (*cartea care am citit-o*, în loc de *cartea pe care am citit-o*) sunt doar două exemple de acest tip) și din vocabular (grija pentru proprietatea termenilor, pentru evitarea confuziilor între paronime, pentru plasarea adecvată în context a sinonimelor etc.).

În general, lupta împotriva a ceea ce s-a numit „poluare lingvistică” (Al. Graur) trebuie dusă pe mai multe fronturi: împotriva unor elemente semiculte, împotriva abuzului de împrumuturi savante introduse din prețiozitate și împotriva unor elemente fals populare. Un obiectiv esențial al acțiunii de cultivare a limbii pe plan stilistic îl constituie lupta împotriva clișeelelor preluate mecanic și repetate prea des și, mai ales, fără rost.

Cultura lingvistică se face prin școală și nu numai la orele consacrate limbii, ci prin toate disciplinele predate; la elevii din ciclul gimnazial, de exemplu, se produc adevărate salturi în dezvoltarea vocabularului, care crește într-un ritm extraordinar, pe măsura abordării de noi discipline (geografie, chimie, fizică, biologie etc.). Cultura lingvistică se face însă și înainte de școală, în familie, și se face în timpul întregii vieți prin lecturi, prin audierea de conferințe, emisiuni de radio și televiziune și în diversele aspecte ale practicii sociale. Orice om întâlnește mereu în vorbire sau în scris cuvinte și construcții noi, dar simplul contact cu acestea nu înseamnă însușirea lor. Îmbogățirea propriei exprimări presupune o înțelegere justă a elementului noi, atenția la forma și la sensul cuvântului, la condițiile exacte de întrebuințare.

Orice vorbitor interesat de perfecționarea exprimării sale trebuie să-și creeze deprinderea de a nu folosi cuvinte cunoscute numai cu aproximație, cu sensuri deduse dintr-un context oarecare sau cu indiferent ce aspect formal în care au fost întâlnite, trebuie să se asigure deci de corectitudinea materialului lexical însușit. Părinții trebuie să își deprindă copii să pună întrebări și ei înșiși trebuie să

se deprindă să răspundă la întrebările lor în legătură cu ce înseamnă un cuvânt sau altul, cum se pronunță corect etc.

Pentru limbajul oral este necesară cultivarea dicției, înțelegerea rolului pe care îl au intonația și accentul logic în reliefarea conținutului unei comunicări, iar pentru aspectul scris al limbajului este necesar să se înțeleagă rolul ortografiei și al punctuației în clarificarea unui enunț. Există și o educație estetică a limbajului oricărui vorbitor. Frumusețea limbajului înseamnă ceva mai mult decât corectitudine: înseamnă bogăție și varietate, nuanțare și plasticitate, înseamnă folosirea resurselor stilistice ale limbii, folosirea cuvântului potrivit la locul potrivit. Acțiunea de cultivare a limbii nu se reduce la asigurarea corectitudinii (fonetice și grafice, lexicale, morfologice și sintactice), care este o primă treaptă indispensabilă, ci, într-o fază superioară, urmărește dezvoltarea unei exprimări alese, elegante, bogate și nuanțate. Pentru latura sonoră a limbajului, purtătoarea valorilor estetice este dicția, cultivată prin lectura expresivă. Pe lângă cultivarea limbii ca atare, școala are și sarcina de a cultiva o anumită atitudine față de limbă. Modelele de limbă propuse prin analiza cărora se realizează cunoașterea treptată a diverselor posibilități de care dispune limba noastră, urmăresc atât perfecționarea exprimării elevilor, cât și formarea unui sentiment de dragoste față de limba națională. În același timp, cunoașterea câtorva noțiuni de istorie a limbii române, împletite cu elemente ale limbii de bază – latina -, constituie, alături de studiul istoriei patriei, un factor însemnat al dezvoltării conștiinței de sine a poporului.

Cultivarea limbii este o sarcină complexă a profesorului de limba română, care trebuie să fie atent, mai întâi de toate la modelul propus de el însuși elevilor prin propria sa exprimare, la corectitudinea lingvistică a tuturor materialelor din școală: anunțuri de la avizier, inscripții, lozinci, articole din gazetele de perete etc., și, în general, la folosirea oricărui prilej de corectare a unei greșeli sau de sugerare a unei formule calitativ superioare. A-i învăța pe elevi să se întrebe „cum e corect?” înseamnă a le face o educație de perspectivă, a asigura continuitatea acțiunii de cultivare a limbii prin autoeducație.

Preocupările pentru corectitudinea limbii nu sunt de dată recentă. Noțiunea de greșeală de limbă a existat încă din Antichitate, dar atitudinea față de abateri s-a modificat în timp.

Primul instrument normativ bine-cunoscut (din sec. al III-lea-al IV-lea) este lucrarea Appendix Probi, un fel de îndreptar ortografic și gramatical, care condamnă 227 de „abateri” ale latinei populare față de latina clasică, de tipul: *calida non calda* (din care avem în română *caldă*), *auris non oricla* (rom. *ureche*), *oculus non oclus* (rom. *ochi*) etc. După cum se știe, aceste recomandări n-au avut succes, la baza cuvintelor moștenite de limbile romanice, deci și de română, stând exact formele din latina populară, condamnate de gramaticul Valerius Probus. Deducem că există o relație strânsă între greșeli și inovații (care, în multe cazuri, sunt greșeli acceptate: pl. *căpșuni* devine variantă literară pentru

căpșune, plural care în DOOM¹ era condamnat sau accentuarea *q̃ntic* este corectă alături de *ant̃ic*-singura variantă recomandată de DOOM din 1982).

Preocupările pentru cultivarea limbii au o tradiție bogată în lingvistica românească. Un moment semnificativ în acest domeniu îl constituie lucrarea din 1943 a lui Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor”*. Sintagma „cultivarea limbii” a fost folosită pentru prima dată tot de Iorgu Iordan (1956), într-un articol cu același titlu, care deschidea o rubrică permanentă a revistei *Limba română*. Ideea lui Iordan este că există un model real de limbă: „scriitorii, oamenii de știință, actorii, oratorii, profesorii, datorită prestigiului de care se bucură în ochii maselor, servesc drept modele de limbă, vrednice de a fi imitate și, prin aceasta, ei influențează puternic asupra celorlalți membri ai colectivității lingvistice”. După cum afirmă Iorgu Iordan, în *Limba literară. Studii și articole*: „corectitudine înseamnă respectarea legilor structurii gramaticale, ale sistemului lexical și ale celui fonetic: întocmai ca legile după care se desfășoară fenomenele naturii și ale vieții sociale, legile limbii sunt legi obiective, există independent de voința oamenilor și, în consecință, aceștia trebuie să li se conformeze, cu riscul, în caz contrar, de a fi sancționați, nu pe cale <<legală>>, e adevărat, ci pe cale <<socială>>, care, dacă nu duce la pedepse propriu-zise, este totuși, în ce privește rezultatul, tot așa de eficace ca și cea <<legală>>”⁷.

Lucrările de cultivare a limbii, destul de bine prezentate în ultima perioadă, constituie puncte de referință în cadrul cercetărilor lingvistice; acestea reflectă caracterul dinamic al limbii prin înregistrarea și analiza minuțioasă a abaterilor de la norma literară, fie ele inovații sau greșeli. Cultivarea limbii este percepută astfel ca o datorie nu numai a lingviștilor, ci a tuturor oamenilor de cultură, cum, de altfel, aflăm dintr-o anchetă organizată de revista *Limba română* în perioada 1960-1962 printre oamenii de cultură, anchetă numită *Cultivarea limbii în discuție publică*. Cei care răspund la această anchetă susțin că intelectualii de toate categoriile care scriu (cronicari, medici etc.) au un mare rol în cultivarea limbii.

În presă, cel mai prolific lingvist care a ținut permanent, sub diverse denumiri, o cronică de limbă la radio, încă din 1945, militând pentru corectitudinea limbii a fost Al. Graur (*Odă limbii române, Cronica limbii, Răspundem ascultătorilor, Cum vorbim, cum scriem*). Și alți lingviști au ținut cronici de limbă în presa scrisă: Mioara Avram (în *Luceafărul* și în *Presa noastră*), Theodor Hristea (în *Presa noastră* și în *România literară*), Rodica Zafiu (în *România literară*) etc.

Campania pentru corectitudinea limbii a continuat la posturile de televiziune și de radio, cu emisiuni precum: *Doar o vorbă săț-i mai spun*, realizată de regretatul George Pruteanu (TVR1), *Greșelile noastre* (Realitatea TV), *Parol!* (TVR Cultural), *Totul despre DEX* (Radio România Actualități), *Minutul de limba română* (Radio România Cultural)⁸ și, mai nou, emisiunile *Vorbește*

⁷Isabela Nedelcu, 2013, *101 greșeli gramaticale*, p. 21 și urm.

⁸Adina Dragomirescu; Alexandru Nicolae, 2011, *101 greșeli de lexic și de semantică*, p. 20 și urm.

corect! (emisiune realizată de Cristina și Radu Dănilă la TVR1) și *Pastila de limbă* (emisiune realizată de Radu Paraschivescu la DIGI Cultural). Există și emisiuni care aruncă o privire asupra vitrinei editoriale din România precum: *Cartea cea de toate zilele* (emisiune realizată de scriitorul Cezar Paul-Bădescu la TVR1), *Bookface* (emisiune realizată de Costi Rogozanu la DIGI Cultural) și *Dă-te la o carte* (emisiune realizată de Radu Paraschivescu).

În activitatea de combatere a greșelilor de limbă din presă, s-a implicat și Consiliul Național al Audiovizualului care, în parteneriat cu Academia Română, realizează anual trei campanii de monitorizare a presei, ale căror rezultate sunt popularizate prin conferințe de presă și sunt publicate pe internet, la adresa www.cna.ro. De asemenea, Institutul de Lingvistică a pus la dispoziția ceror interesați un serviciu de consultanță pe internet, disponibil la www.lingv.ro.

2.2. Bogăția lexicală a limbii române. Surse și resurse.

Importanța vocabularului rezultă din faptul că bogăția unei limbi este dată, în primul rând, de volumul și de varietatea vocabularului ei, teză unanim acceptată atât în lingvistica universală, cât și în cea românească. De asemenea, se recunoaște că schimbările care au loc în societate, precum și spectaculoasele progrese ale științei și tehnicii contemporane se reflectă, în primul rând și nemijlocit, în vocabular, considerat ca fiind compartimentul cel mai labil și mai deschis influențelor din afară. Celebrul lingvist francez Antoine Meillet afirma că „orice vocabular exprimă, de fapt, o civilizație”, subliniind astfel legătura strânsă dintre istoria lexicului și istoria societății, iar Georges Matore definește lexicologia ca o „disciplină sociologică”. Importanța vocabularului este și de natură stilistică, deoarece lexicul constituie aspectul specific al fiecărui stil functional (beletristic, științific, administrativ, publicistic), deosebiri dintre stiluri, ca variante ale limbii literare, reducându-se, în primul rând, la deosebiri de vocabular și de frazeologie (adică îmbinări de cuvinte cu caracter constant: locuțiuni, expresii, combinații sintactice stabile, mai mult sau mai puțin sudate).

Lucrările lexicologice ale unei limbi nu oglindesc și nici nu ar putea să oglindească vreodată, întreaga bogăție lexicală și semantică a limbii respective. Astfel, cele mai recente dicționare românești nu reflectă nici pe departe întregul tezaur lexical al limbii române vechi și, în special, contemporane.

Dezvoltarea deosebită a lexicului românesc în sec. al XX-lea face imposibilă fixarea lui integral în vreun dicționar, care prin definiție este o operă imperfectă și ne împiedică să stabilim cu exactitate inventarul de unități lexicale ale limbii române. O imagine aproximativă asupra bogăției vocabularului românesc din trecut și de astăzi o vom găsi în *DEX 2009*; această nouă ediție (a II-a), revăzută și adăugită reprezintă punerea de accord a ediției anterioare (1998) cu noile norme ortografice, ortoepice și de punctuație ale limbii române. Conceput ca un vast repertoriu lexical, noul *DEX* înregistrează și explică peste 67 000 de cuvinte: cele mai utilizate în limba română contemporană și în operele literare clasice, un mare număr de regionalisme, arhaisme și neologisme, precum și termeni și unități frazeologice noi aparținând unor domenii de actualitate (mass-media, drept, finanțe, religie, informatică

etc.). Față de cea precedentă, această ediție cuprinde peste 7 000 de articole noi. Intenția autorilor acestui monumental dicționar (ai căror redactori responsabili au fost acad. Ion Coteanu și dr. Luiza Seche și Mircea Seche) o constituie prima înregistrare fidelă a lexicului românesc în totalitatea sa.

DEX urmărește să înregistreze: cuvintele de circulație generală, întreaga terminologie populară, toate regionalismele și arhaisme atestate, creațiile interne și împrumuturile neologice (adaptate în totalitate sau în curs de adaptare sau neadaptate la sistemul fonetic și morfologic al limbii noastre), termenii de argou (care au pătruns în vorbirea familiară și în stilul beletristic), precum și creațiile lexicale personale care răspund unor necesități reale și care manifestă tendința de a se răspândi.

Numărul unităților lexicale ale limbii române este controversat și discutabil, pentru că nu va putea fi niciodată precizat cu exactitate, din motive obiective, precum: neîncetata evoluție a limbii, creativitatea lexicală practic nelimitată, necunoașterea tuturor surselor și resurselor, progresul constant al cunoașterii. Se pot da, totuși, cifre aproximative, și acestea variind după concepții lexicale și lingviști.

Numărul cuvintelor comune (aparținând lexicului general) a fost estimat la 140 000 (prezentate, aproape în totalitate, în *DA/DLR*), în cel mai bogat dicționar complet (toate literele) al limbii române *Dicționarul universal al limbii române* de Lazăr Șăineanu, apărând în jur de 100 000; dacă la acestea se adaugă numele proprii (toponime, antroponime, oronime, hidronime, zoonime etc.) mult mai numeroase decât cele aparținând vocabularului general, și numele tuturor noțiunilor tehnice și științifice, denumirile (dar numai cele românești, nu și cele din latina savantă) de specii de animale și plante, precum și numele de personaje, autori etc., afixele și xenisme, de asemenea, atunci se poate afirma că lexicul limbii române cuprinde aproximativ un milion de unități lexicale, din care vorbitorii obișnuiți ai limbii române folosesc, în media zilnică, nu mai mult de o mie (inclusiv termenii profesionali), astfel că alcătuirea manualelor de învățare a limbii române de către străini, pe baza principiului numit *basic* se justifică pe deplin.

Marele aflux de neologisme de după 1990 și denumirile din științe și tehnici ridică numărul lexemelor vocabularului general la peste 180 000, prin această cifră limba română fiind o limbă medie, între engleză (aproximativ 600 000 de cuvinte) și limbile africane sau polineziene (în jur de 2000 de cuvinte).

Un alt dicționar care înregistrează bogăția lexicală a limbii române este *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* apărut la Univers Enciclopedic Gold care nu este altceva decât a II-a ediție, revăzută și adăugită a primului dicționar, cunoscut sub sigla DOOM¹. Actuala ediție (DOOM²) cuprinde 62.000 de cuvinte, cu 2500 mai mult decât prima ediție (1982) și are cu caracter mai complex decât DOOM¹, pe lângă aspectul formal, au fost dezvoltate componenta semantică, cea sintactică și cea stilistică (adăugată). Această ultimă latură se realizează prin consemnarea restricțiilor de uz la numeroasele cuvinte învechite, regionale, familiare etc., înregistrate în ed. I, care nu aparțin limbii literare actuale, nefiind acceptate de aceasta decât cu funcție expresivă.

În ceea ce privește puterea de îmbogățire a unor clase lexico-gramaticale (în tradiția gramaticală, părți de vorbire) față de altele (în DOOM²) există unele deschise, cu inventar nelimitat, putându-se îmbogăți oricând cu formații noi, create în interiorul limbii sau împrumutate (substantiv, adjectiv, verb, și, în mai mică măsură, clasa adverbului), și clase închise, cu inventar numărabil și nu foarte numeros, care nu acceptă creații noi (prepoziția, conjuncția, articolul, chiar și pronumele și numeralul).

Comparând definiția termenului *joc* din *DEX* cu definiția aceluiași termen din *Dicționarul universal al limbii române* de Lazăr Șăineanu (ediția din 1926), se constată deosebiri în ceea ce privește dimensiunile fiecărui articol de dicționar (definiția din *DEX* este mai complexă), numărul de sensuri (cele din *DEX* sunt mult mai detaliate și în număr de 8, față de cele 7 din Șăineanu) și conținutul definițiilor, care, în *DEX*, este derivat din sensuri primare ale cuvântului

Șăineanu L. 1926	DEX 2009
Joc n. 1. Petrecere, distracțiune: jocuri copilărești; 2. Exerciții de recreațiune supus unor reguli anumite: jocuri de hazard; 3. Ceea ce servă la joc: joc în cărți, în șah; 4. Danș și locul de danșat: s-a dus la joc; 5. Fig. <i>A-și bate joc</i>, a lua în râs (v. bate); <i>Joc de cuvinte</i>, aluziunea glumeață fundată pe asemănarea vorbelor; 6. Mișcare ușoară și regulată: jocul unei mașini, jocul ochilor; 7. Pl. Spectacol public la cei vechi: jocuri istmice [lat. <i>jocus</i>].	JOC, <i>jocuri</i>, s. n. 1. Acțiunea de a se juca (1) și rezultatul ei; activitate distractivă (mai ales la copii); joacă. ◇ <i>Joc de societate</i> = distracție într-un grup de persoane care constă din întrebări și răspunsuri hazlii sau din dezlegarea unor probleme amuzante. <i>Joc de cuvinte</i> = glumă bazată pe asemănarea de sunete dintre două cuvinte cu înțeles diferit; calambur. 2. Acțiunea de a juca (5); dans popular; p. ext. petrecere populară la care se dansează; horă. ♦ Melodie după care se joacă. ♦ Fig. Mișcare rapidă și capricioasă (a unor lucruri, imagini etc.); tremur, vibrație. 3. Competiție sportivă de echipă căreia îi este proprie și lupta sportivă (baschet, fotbal, rugby etc.). ♦ Mod specific de a juca, de a se comporta într-o întrecere sportivă. 4. Acțiunea de a interpreta un rol într-o piesă de teatru; felul cum se interpretează. <i>Joc de scenă</i> = totalitatea mișcărilor și atitudinilor unui actor în timpul interpretării unui rol. 5. (Și în sintagma <i>joc de noroc</i>) = distracție cu cărți, cu zaruri etc. care angajează de obicei sume de bani și care se desfășoară după anumite reguli respectate de parteneri, câștigul fiind determinat de întâmplare sau de calcul. ◇ Expr. <i>A juca un joc mare</i> (sau <i>periculos</i>) ori <i>a-și pune capul</i> (sau <i>viața, situația</i> etc.) în joc = a întreprinde o acțiune riscantă. <i>A descoperi</i> (sau <i>a pricepe</i>) <i>jocul cuiva</i> = a surprinde manevrele sau intențiile ascunse ale cuiva. <i>A face jocul cuiva</i> = a servi (conștient sau nu) intereselor cuiva. <i>A fi în joc</i> = a se afla într-o situație critică, a fi în primejdie. ♦ (Concr.) Totalitatea obiectelor care formează un ansamblu, un set folosit la practicarea unui joc (5). 6. (Tehn.) Deplasare relativă pe o direcție dată între două piese asamblate, considerată față de poziția de contact pe direcția respectivă. 7. Model simplificat și formal al unei situații, construit pentru a face posibilă analiza pe cale matematică a acestei situații. ◇ <i>Teoria jocurilor</i> = teorie matematică a situațiilor conflictuale, în care două sau mai multe părți au scopuri, tendințe contrare. 8. (Muz. în sintagma) <i>Joc de clopoței</i> = glockenspiel. – Lat. jocus.

De exemplu, substantivul își lărgeste continuu inventarul, atât prin creații interne, cât și prin împrumuturi, DOOM 2, dicționar cu deschidere față de împrumut, precum și „dicționarele de cuvinte recente” (vezi DCR 2 și *Dicționar de cuvinte și sensuri recente* de Andrei Dănilă și Elena Tamba), constituind o mărturie a unui asemenea proces. Numai câteva pagini din DOOM 2 de la litera F (p. 311-316) include următoarele formații substantivale noi (semnul [*] notează, în DOOM 2, cuvintele nou introduse în raport cu ediția anterioară: **folk*, **folkist*, **fondue*, **fondue*, **fonoizolare*, **font*, **forehand*,

**foreză, *formant, *formată, *formatare, *forșpan, *fotoconductor, *fotocopia, *fotocopiator, *fotomodel, *franciză, *francizor, *francofon, *francofonie.)*

În comparație cu substantivul, prepoziția s-a îmbogățit și ea cu unele formații noi, primind câteva împrumuturi recente (vezi *vizavi de, versus, per, via*: (nelit) *Avea o altă părere vizavi de reformă, adverb versus adjectiv, zece lei per bucată, trenul merge la Viena via Budapesta*); pe de altă parte, tinde să-și creeze în interiorul limbii, prin recategorizare, unii termeni noi (în româna actuală, există semne ale unei tendințe de utilizare prepozițională a adverbilor *conform, contrar, potrivit*, a gerunziului *privind*, a locuțiunii verbale cu formă de gerunziu *având în vedere*, a grupării gerunziale *dat fiind*, a unei propoziții întregi *în (ceea) ce privește* etc., fără ca aceste conversiuni să se fi produs total)⁹.

Sursele îmbogățirii lexicului unei limbi sunt în primul rând cele lingvistice: mijloacele interne (derivarea, compunerea, conversiunea), mijloacele externe (împrumuturile), mijloacele mixte (calcul lexical), dar și alte mijloace secundare care, deși sunt mai puțin productive, sunt însă destul de interesante și uzitate, în special de tineri: abrevierea, trunchierea, condensarea lexicală și contaminația. În al doilea rând, contactul dintre civilizații prin intermediul migrațiilor între popoare a dus la îmbogățirea lexicală cu lexeme necesare unei bune înțelegeri între membrii de diferite etnii dintr-o țară, aparținând aceleiași comunități (de exemplu, membrii din comunitățile de români dintr-un spațiu strain au venit acasă cu un bagaj de cuvinte pe care le foloseau foarte des acolo, negăsind cu ușurință corespondentul lexical din limba maternal din comoditate, snobism, pragmatism complexual sau o educație precară sau „lene lingvistică”).

Conceptul de „bogăție” aparține statisticii lexicale și, conform *DȘL*, reprezintă „tendința vorbitorului (autorului) de a folosi un număr cât mai mare de cuvinte. Bogăția este invers proporțional cu concentrația. Stilul beletristic se caracterizează printr- bogăție foarte mare și o concentrație mică, iar stilul științific, dimpotrivă, printr-o bogăție foarte mică și o concentrație foarte mare.”

2.2.1. Mijloace interne:

Principalele mijloace, căi sau procedee de formare a cuvintelor în limba română sunt:

1. **Derivarea**, adică formarea de cuvinte noi din cuvinte existente în limbă, cu ajutorul afixelor sau prin suprimarea acestora (*gând > gândi, coase > descoase, plăcea > plac*);
2. **Compunerea**, formarea de cuvinte noi din două sau mai multe cuvinte existente și independent în limbă, din elemente de compunere inexistente independent sau din abrevieri ale unor cuvinte (vorba – lungă, biologie, Tarom)
3. **Schimbarea clasei morfologice**, crearea de cuvinte noi prin trecerea în altă clasă lexico-morfologică (*bine > binele – un bine*).

Alături de acestea există și alte procedee ca cele **secundare** și **mixte**.

⁹GBLR 2010, Gabriela Pană-Dindelegan (coord.), pp.4-5.

În sistemul românesc de formare a cuvintelor se recurge la toate procedeele amintite, dar, ca și celelalte limbi romanice, româna a manifestat preferință pentru derivare, în special pentru derivarea cu sufixe, și a folosit mai puțin derivarea cu prefixe, compunerea și schimbarea valorii gramaticale. S-a continuat astfel, în linii generale, situația din limba latină, în care cele trei procedee aveau aproximativ aceeași pondere. Trebuie observat, totuși, că, în etapa actuală, multe dintre sufixele vechi latinești sau împrumutate din alte limbi (mai ales din slavă) au pierdut din productivitate, locul lor fiind luat de sufixe neologice cu caracter internațional și că s-a dezvoltat mai mult derivarea cu prefixe internaționale, compunerea (mai ales compusele formate din elemente de compunere inexistente și independent în limba română, de fapt tot din elemente internaționale) și schimbarea valorii gramaticale, pe baza modelelor oferite de alte limbi moderne cu care româna se află în contact.

2.2.1.1. Derivarea. Mecanismul derivării. Tipuri structurale

Derivarea este „procedeul de formare a unor unități lexicale noi pornind de la un cuvânt de bază (morfem independent sau semiindependent), care constă fie în antepunerea unor afixe, fie, mai ales, în postpunerea lor, rezultând astfel unități lexicale simple (opuse celor compuse), pentru că un singur element constituit prin acest procedeu este susceptibil de a fi întrebuințat în mod autonom în enunț”¹⁰. În unele studii lingvistice, derivarea este cvasiechivalentă cu neologia, termen cu sens mai larg - „suma procedeelelor interne și externe de îmbogățire a vocabularului cu cuvinte și sensuri noi”¹¹.

Există patru tipuri de derivare: **derivarea cu sufixe**, **derivarea cu prefixe**, **derivarea parasintetică** și **derivarea regresivă**, primele trei tipuri formând, în opoziție cu cel de-al patrulea, **derivarea progresivă**. Procedeul constă în adăugarea succesivă sau simultană de prefixe și sufixe la o rădăcină, în cadrul unei familii de cuvinte, ori prin desuffixare.

Derivarea cu sufixe reprezintă tipul cel mai răspândit, care face din limba noastră, cu 25% creații proprii (mai ales derivate), o limbă derivativă, asemenea latinei, francezei, spaniolei și ușor diferită (cu 7-8 procente în plus) de celelalte limbi romanice, exceptând occitana, unde procentajul formațiilor interne depășește 40%¹². În limba română sunt peste 600 de sufixe (după Th. Hristea¹³) sau peste 800 de sufixe (după Al. Graur și Mioara Avram¹⁴), care se clasifică, pe baza mai multor criterii, în felul următor:

a) După **origine**, sufixele derivative sunt **moștenite din latină**: **-a** (*brăzda, scurta*), **-ar** (*dogar, fierar*), **-at** (*buzat, plușat*), **-atic** (*tomnatic, văratic*), **-ăreț** (*certăreț, plângăreț*), **-ătate** (*buunătate, răutate*), **-cios** (*bolnăvicios, negricios*), **-ciune** (*închinăciune, rugăciune*), **-easă** (*mireasă, spălătoreasă*), **-eață** (*strungăreață, verdeață*), **-el** (*băiețel, frumușel, Ionel*), **-(i)er** (*oier, vier*), **-et**

¹⁰Angela Bidu-Vrăncianu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndroiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, Editura Nemira, București, 2005 (DȘL), p. 124.

¹¹Ibidem, p. 343

¹²Marius Sala, 1988, *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*, p. 535.

¹³Theodor Hristea, 1984, (coord), *Sinteze de limba română*, p. 72.

¹⁴cf. Alexandru Graur, Mioara Avram, (coordonatori), *FCLR*, vol. al III-lea, ed. Academiei R.S.R., Buc. 1989, p.9.

(brădet, tineret), **-ețe** (bătrânețe, frumusețe), **-i** (înlemni, lungi), **-ic(ă)** (bunic, mămică), **-ie** (bogăție, frăție), **-ime** (grăsime, țărâtime), **-ință** (credință, dorință), **-ior, -ișor** (frățior, binișor, verișoară), **-mânt** (jurământ, legământ, veșmânt), **-oi, -oaie** (cioroi, cuțitoaie), **-os** (călduros, frumos, păros), **-(a,e,i,î)re** (scurtare, scădere, prindere, venire, hotărâre), **-(î,i)tor, -toare** (învățător, judecător, scriitor, ascuțitoare), **-tură** (arătură, coptură, semănătură, untură) etc; **împrumutate din slavă: -aci** (fugaci, stângaci), **-an** (băietan, golan, Mocanu), **-anie** (grijanie, pățanie), **-aș** (copilaș, ostaș, Victoraș), **-că** (româncă, fiică, săteancă), **-eală** (acreală, greșeală), **-ean** (chujean, sătean, Munteanu), **-elnic** (îndoielnic, vremelnic), **-enie** (câinoșenie, cumințenie), **-eț** (glumeț, iubet, podeț), **-iște** (porumbiște, rariște), **-iș** (păpuriș, tufiș), **-iță** (fetiță, guriță), **-uș** (culcuș, cățeluș), **-nic** (amarnic, casnic)etc; **împrumutate din maghiară: -ălui** (prețălui, trebălui), **-ău, -ălău** (mâncău, fătălău, prostălău, **-eș** (băieș, chipeș, Țepeș), **-șug** (beteșug, prieteșug), **-șag** (furțișag, rămășag) etc., **din turcă: -(a)giu** (camionagiu, geamgiu, scandalagiu), **-iu** (arămiu, cenușiu), **-lâc** (samsarlâc, savantlâc), etc., **din neogreacă: -(ul)ache** (cuțulache, Dumitrache), **-isi** (aerisi, silabisi), **-os, -icos** (tifos, plicticos) etc., și **provenite, în epoca modernă, din latina literară și din limbile romanice occidentale** (îndeosebi franceza și italiana), direct sau prin filiere neromanice: **-aj** (masaj, inelaj), **-al** (central, săptămânal), **-ant** (calmant, cooperant), **-anță** (alianță, speranță), **-ard** (cumulard, revanșard), **-at** (azotat, carbonat), **-bil** (amabil, locuibil), **-ent** (asistent, turbulent), **-ență** (audiență, existență), **-ic** (organic, simpatic), **-ie, -iune** (administrație, secție, secțiune), **-(i)er** (boxer, șofer, rentier), **-ifica** (clarifica, vinifica), **-ism** (nepotism, socialism), **-ist** (comunist, stângist, tractorist), **-itate** (ereditate, obezitate), **-ită** (encefalită, chiulangită), **-iza** (abstractiza, concretiza), **-ment** (abonament, deranjament), **-om** (adenom, fibrom), **-ona** (concluziona, impresiona), **-oză** (psihoză, silicoză, viroză), etc.

b) După clasele morfologice sau părțile de vorbire cărora le aparțin, derivatele obținute sunt:

- **substantivale: bunătate** <bun + (ă)tate, **învățător** <învăța + (ă)tor, **geamgiu** <geam + **giu**, **vechime** <vechi + **ime** etc., ca și sufixele utilizate, indiferent de originea lor (**-aie, -ar, -ăreț, -ciune, -easă, -eață, -el, -et, -ic, -ie, -ime, -ință, -ior, -mânt, -oi, -oaie, -tor** etc., dintre cele moștenite din latină și **-an, -anie, -aș, -că, -eală, -ean, -enie, -eț, -iș, -iță, -uș, -ău, -șug, -giu, -ache, -aj, -ie, -iune, -ism, -ist, -itate, -ită, -ment, -om, -oză** etc., cele împrumutate din alte limbi);

- **adjectivale: mormântal** <mormânt+ **al**, **buruienos** <buruiănă+**os** etc., fiind adjectivale sufixe ca **-at, -atic, -ăreț, -cios, -el, -esc, -ior, -ișor, -os, -tor, -an, -aș, -că, -ean, -elnic, -eț, -ău, -al, -bil, -ic, -(i)er** etc., intrate din alte limbi;

- **verbale: a** (scurt+**a**>**scurta**, **în**+groapă+**a**>**îngropa**), **-i** (lung+**i** >**lungi**, **în**+lemn+**i**>**înlemni**), **-isi** (silabă+**isi**>**silabisi**), **-iza** (moldovean+**iza** >**moldoveniza**), **-ona** (porție+**ona**>**porționa**);

-adverbiale: *-ește* (cioban+*ește*>*ciobănește, rusește, voinicește*), *-iș* (grăpa+*iș*>*grăpiș, pieziș, curmeziș*), *-âș* (târî+*iș*>*târâș, chiorâș*), realmente, literalmente, necesarmente ș.a., în care se identifică segmentul **-mente**, sunt, toate, împrumuturi recente.

Clasificarea morfologică se face nu numai în funcție de formația la care s-a ajuns în procesul derivării, ca și mai sus, ci și în relația cu partea de vorbire de la care se pornește, distingându-se astfel derivate **denominale** și derivate **deverbale**. Primele au în vedere clasa numelui, adică substantivul și adjectivul, care reprezintă baza de formare: *om+uleț*>*omuleț*, *bun+ic+uță*>*bunicuță*, *pădure+ar*>*pădurar*, *frumos+ețe+a*>*înfrumuseța*. Cele deverbale pornesc de la verb și formează derivate diferite: *scrie+tor*>*scriitor*, *visa+tor*>*visător*, *vânz (ând)+tor*>*vânzător*, *mulsoare*>*mulsoare*, *greși+eală*>*greșeală* etc.

Pare interesantă și o clasificare a sufixelor pe genuri¹⁵, acestea distribuindu-se în 19 **masculine** (*-an, -ar, -as, -ist* etc.), 28 **feminine** (*-ătate, -că, -easă, -ețe, -ime, -iune, -oaică, -re, ție* etc.) și 11 **neutre** (*-et, -ism, -ue, -aj, -mânt* etc.).

c) după **sens**¹⁶, sufixele se grupează pe clase semantice, grupare mai greu de realizat din cauza nuanțelor de sens foarte numeroase și a faptului că unul și același sufix prezintă mai multe valori semantice. Renunțând la clasificările posibile în interiorul fiecărei clase morfologice discutate, trebuie menționate aici sufixele care exprimă diferitele valori semantice realizate prin derivare:

-abstractele acțiunii: *-are* (iertare, informare), *-eală* (greșeală, iuțeală), *-ere* (cerere, vedere), *-ire, -âre* (gândire, hotărâre), *-ie* și *-iune* (emisie-emisiune, accepție-accepțiune, pasiune), *-ință* (credință, suferință), *-ism* (clasicism, gândirism, lichelism), *-(t,s)ură* (învățătură, țesătură, vechitură, arsură, bromură) etc.;

-abstractele calității: *-enie* (cumințenie, puturoșenie), *-ețe* (blândețe, frumusețe, noblețe), *-ie* (mândrie, prostie), *-ime* (agerime, lărgime), *-(ă,i)tate* (bunătare, noutate, obezitate) etc.;

-nume de agent și de profesie: *-ar* (cojocar, olar, văcar), *-aș* (căruțaș, nuntaș), *-ăreț* (cântăreț, vorbăreț), *-easă* (cenușăreasă, spălătoreasă), *-er* (boxer, șofer), *-eț* (glumeț, iubet), *-giu* (macaragiu, reclamagiu), *-ist* (ceferist, microbist, tractorist), *-or* (coafor, frezor), *-(a, ă, i)tor* (desenator, cercetător, jucător, muncitor, vrăjitor);

-nume de instrumente: *-ar* (cenușar, pieptar, umbrar), *-niță* (botniță, zaharniță), *-tor* și *-toare* (încălțător, ștergător, ascuțitoare, secerătoare);

-nume de locuri: *-ărie* (cizmărie, bucătărie), *-toare* (adăpătoare), *-torie* (călcătorie, spălătorie);

-nume de origine (proveniență): *-ean* și *ian* (orășean, piteștean, australian), *-esc* (grecesc, englezesc, românesc), *-ez* (chinez, vienez) etc.;

¹⁵Gheorghe Bănică, Marin Mocanu, *Limba română contemporană*, Pitești, 2010, p.22

¹⁶Gheorghe Bănică, Marin Mocanu, *op cit*, Pitești, 2010, p.22

-nume colective: *-ăraie* (apăraie, viermăraie), *-ărie* (argintărie, rufărie), *-et* (brădet, cuconet, tineret), *-ime* (boierime, muncitorime), *-iș* (pietrș, zmeuriș);

-calificative (însușiri ale obiectelor): *-al* (corporal, săptămănal), *-ar* (familiar, ocular), *-aș* (codaș, fruntaș), *-at* (dungat, vărgat), *-bil* (locuibil, plătibil), *-esc* (romănesc, tineresc), *-ist* (căminist, microbist), *-iu* (arămiu, vișiniu), *-os* (bubos, furios);

-diminutive: *-aș* (copilaș, izvoraș, Ionaș), *-el* (cojocel, tinerel, Ionel), *-ică* (bunică, burtică, mămică, Ionică), *-ișor* (bețișor, domnișor, verișor), *-iță* (aluniță, fetiță, Aniță), *-uc* (năsuc, pătuc), *-uleț* (coșuleț, gărduleț), *-uș* (măgăruș, picioruș), *-uț* (bănuț, drăguț, Ionuț);

-augmentative: *-an* (băietan, grăsan), *-andru* (băiețandru, flăcăiandru), *-ău* (haidău, mânău), *-oi* (buboi, măturoi, pietroi), aici putând fi incluse și diminutivele intensive, semantic augmentative, de tipul *geruleț*, *ziulică*;

-hipocoristice (care exprimă alintare, dezmiardare) și **depreciative** (care exprimă dispreț, batjocură) reprezintă nuanțe semantice ale celor două categorii de mai sus, ca în: *băiețaș*, *curățel*, *curățică*, *mamițica*, *spălățel*, *struguraș* etc. și, respectiv, *actoraș*, *articolăș*, *avocățel*, *avocățică*, *profesoraș*, *tâmpițel* etc. care, deși conțin sufixe diminutive, au sens depreciativ;

-moționale, reflex al unei posibile clasificări semantico-gramaticale, ce indică opoziția de sex, formând substantive mobile: *-an* (*curcă-curcan*, *gâscă-gâscan*), *-oi* (*broască-broscoi*, *rață-rățoi*), sufixe comune cu cele augmentative, pentru formarea masculinelor de la feminine și *-ă* (*elev-elevă*, *profesor-profesoară*), *-că* (*muntean-munteancă*, *sătean-săteancă*), *-e(a)să* (*bucătar-bucătăreasă*, *mire-mireasă*, *conte-contesă* -numai în neologisme-), *-iță* (*casier-casieriță*, *doctor-doctoriță*), *-oaică* (*ungur-unguroaică*, *urs-ursoaică*), pentru formarea femininelor de la masculine.

Este de observat că operația de identificare a **sufixelor** după sens este dificilă datorită, pe de o parte, multiplicității de sensuri ale unuia și aceluiași sufix (ca în procesul polisemiei) și, pe de altă parte, posibilității de a exprima același sens prin sufixe diferite (ca în cazul sinonimiei).

Pornind tocmai de la sensul mai abstract al sufixelor în comparație cu celelalte afixe derivative și de la capacitatea lor de a dezvolta și alte sensuri, se poate vorbi de **omonimie derivativă**: *fluieraș*, „persoană care cântă din fluier” (nume de agent) – *fluieraș*, „fluier mic” (diminutiv), *croitor* (nume de agent), *chinuitor* (calificativ) – *aspirator* (nume de instrument); **sinonimie derivativă**, de exemplu numele de agent: *cojocar*, *poștaș*, *cântăreț*, *spălătoreasă*, *șofer*, *îndrăzneț*, *scandalagiu*, *tractorist*, *coafor*, *atacator*, *cârmuitor*, *cărăuș*; **paronimie derivativă**: *familial-familiar* și **antonimie derivativă**: *băiețel-băiețandru*, *băiețaș* (hipocoristic) – *băiețoi* (depreciativ). Mai mult, deviația semantică a sufixelor derivative se îndreaptă uneori spre **neutralizarea** acestora, sensul lor determinându-se după rădăcina cuvântului, fiind deci o categorie **onomasiologică**, cum se întâmplă la numele populare de plante și animale și la numele proprii de persoană. Denumirile de plante apelează în special la sufixe diminutive: *cerceluș*, *garofiță*, *lăcrămioară*, *lămâiță*, *lumânărică*, *mușețel*,

pantofiorul (doamnei), sălcioară, toporaș, în timp ce numele de animale recurg îndeosebi la sufixele de agent: *căprioară, găinușă, lipitoare, lopătar, pescăruș, roșioară*etc. Numele proprii de persoane (antroponimele) sunt formate adesea de la prenume și porecle, cărora li se atașează sufixe cu sens calificativ, (*Ionescu, Popescu, Hoțescu, Prunescu*), de agent (*Cojocaru, Păcuraru*), de nume de locuri (*Argeșeanu, Câmpeanu, Olteanu*), de diminutive (*Costel, Costică, Ionel, Ioniță, Vlăduț*), de augmentative (*Drăgan, Oproiu, Pârvan, Văcaru, Văcăroiu, Vlădoiu*) și de moționale (*Preoteasa, Rotăreasa*), care, treptat, și-au pierdut valoarea semantică inițială, ceea ce se constată, în linii generale, și la nivelul toponimelor (*Drăganu, Ionești, Pitești, Pescăreasa, Urzica (Mare), Urzicuța, Urziceni*).

d) după **productivitate**¹⁷, sufixele sunt **productive** și **neproductive**. Sunt productive unele dintre sufixele vechi latine: **-a, -are, -at, -ire, -it, -tor, -ar** și unele sufixe neologice, cu deosebire câteva sufixe provenite din greaca veche și intrate în latină, apoi în limbile romanice și în alte limbi neromanice (**-e(a)să, -ic, -ism, -ist, iza(re)**) cu ajutorul cărora limba română actuală și-a dezvoltat foarte mult terminologia abstractă și tehnico-științifică, atât pe baza unor formații românești, cât și sub forma unor împrumuturi din franceză și italiană (prin tradiție și prin înrudirea dintre sistemele lingvistice ale limbilor în cauză) sau, mai recent, din engleză, împrumuturi care aparțin de regulă tot fondului latino-romantic. Sufixele **neproductive** sunt fie **neproductive moarte**, rămase în cuvintele cu care au intrat în limba română și neidentificabile de către vorbitorii actuali (*limpede, putred, vested, bolnav*) întrucât rădăcina lor nu circulă independent în limbă, fie **neproductive propriu-zise**, care au format, dar nu mai formează derivate (**-adă, -ard, -mente** etc.). După Al. Graur¹⁸, se disting trei grade de însușire a sufixelor neologice:

- Prezența lor în cuvintele împrumutate (**-ard, -ită, -ment, -om, -oză**);
- Folosirea în derivate numai de la teme străine (**-aj, -ant, -ent, -anță, -ic, -ifica, -itate, -mente**);
- Utilizarea în derivate de la teme indigene, fie prin calc, fie prin creații independente (**-al, -at, -bil, -ier(ă), -ism, -ist, -iza, -istic**).

În finalul discuției privind clasificarea sufixelor, trebuie formulate următoarele concluzii:

- numărul foarte mare de sufixe, apreciat la circa 650 (300 simple și 350 complexe) și marea lor varietate etimologică, explicabilă prin contactele diferite cu alte limbi, de unde sufixe **moștenite** și sufixe **împrumutate** (slave, maghiare, turcești, neogrecești și latino-romanice);

- poziția forte în sistemul derivativ românesc a sufixelor moștenite din latină, în speciala celor care determină încadrarea gramaticală după sistemul derivativ latin: **-a** (*cânta, scurta*), **-i** (*veni, lăți*), **-are** (*mâncare*), **-ere** (*putere, plângere*), **-ire** (*simțire*), și romanic, potrivit tiparului morfologic de adaptare creat în ultimele două secole: rom. *forma* < fr. *former*, it. *formare*, lat. *formare*; rom.

¹⁷Gheorghe Bănică, Marin Mocanu, *op cit*, Pitești, 2010, p.25

¹⁸Alexandru Graur, 1968, *Tendințe actuale ale limbii române*, p. 261 și urm.

corespunde<fr. *correspondre*, it. *corrispondere*, lat. med. *correspondere*; rom. *interveni*<fr. *intervenir*, it. *intervenire*, lat. *intervenire*;

- întărirea poziției sufixelor moștenite când acestea au fost dublate, în perioadă modernă, de forme paralele latino-romanice asemănătoare sau identice: **-ar** (*fierar*, *olar-originar*, *nuclear*), **-esc** (*tinereșc*, *grotesc*), **-tate** (*bunătate*, *ereditate*), **-tor** (*învățător*, *muncitor*, *prozator*, *amator*) etc., ceea ce explică marea lor productivitate și prezența în toate stilurile limbii; reversul negativ al acestui proces constând în dificultatea încadrării derivatului în rândul împrumuturilor latino-romanice sau al creațiilor interne, ca și în exemplele de tipul formațiilor cu **-tor**: *amator*, *amăgitor*, *aspirator*, *cercetător*, *dansator*, *dilatator*, *diriguitor*, *orator*, *prozator*, *scriitor*, *selector*, *spectator*, *privitor* etc., singurul criteriu orientativ rămânând autonomia cuvântului-bază;

-slabul randament funcțional al unor sufixe provenite în special din slavă, maghiară, turcă, neogreacă, de multe ori refugiate în registrul popular sau în graiuri ale românei comune: **-ache** (*Matache*), **-aie** (*vânătaie*), **-anie** (*pășanie*), **-ălău** (*tontălău*), **-ăligă** (*săpăligă*), **-elnic** (*părelnic*), **-elniță** (*crăpelniță*), **-enie** (*câinoșenie*), **-erniță** (*puierniță*), **-ilă** (*bâzâilă*, *buzilă*, *ciordilă*), **-niță** (*viiforniță*), **-olete** (*tonte*), **-uleț** (*noruleț*), **-uliță** (*puiculiță*, *sălbuliță*) etc.;

-rădăcina derivatului asigură autonomia sa formală și semantică în cadrul familieilexicale, deși este posibil ca acesta, ca și în cursul flexiunii, să se modifice prin alternanțe fonetice (vocalice, consonantice și mixte): *parte*>**părticică**, **împărți**; sunt și situații în care cuvântul – bază a ieșit din uz (*îmbuca*, *întâmpina*, *Păcuraru*) sau provine dintr-un regionalism cu circulație restrânsă (*brutar*<*brut* „pâine”, cuvânt de origine săsească) ori din forme flexionare ale rădăcinii (*noduros*<*noduri*, nu *nod*, *vânzător*<*vânzând* sau forma iotacizată *vânz* nu *vinde*);

-multe sufixe au valori semantice multiple, mai apropiate sau mai depărtate, în timp ce altele au același sens sau un sens opus, fiind omonime, sinonime, antonime sau paronime; mai interesantă este situația sufixelor care s-au neutralizat semantic, pierzându-și sensul original, cum evidențiază numele de plante (*mușețel*<*mușat* „frumos”+**el**, sufix diminutival), de animale (*lipitoare*<*lipi*+**toare**, sufix de agent) și de oameni (*Anica*<*Ana*+**ică**, sufix diminutival, *Vladoiu*<*Vlad*+**oi**, sufix augmentativ), uneori și în nume de locuri (*București*<*Bucur*+**ești**, plural al sufixului calificativ **-escu**, prezent în numele de persoană *Bucurescu*).

-unele formații derivate cu sufixe cunosc fenomenul **suprasufixării**, adică al cumulului de sufixe: *bunicuță*, *pietricică*, *purceluș*, *Lizicuța*.

Derivarea cu prefixe¹⁹

Derivarea cu prefixe se folosește atât ca mijloc **unic** de formare a unor cuvinte noi, prin simplă atașare a unui prefix înaintea rădăcinii (*străvechi*, *descoase*), cât și ca mijloc **asociat** fie cu sufixare (înfrunzi), fie cu derivare regresivă (*transfug*), rezultând derivate parasintetice sau compuse

¹⁹Gheorghe Bănică, Marin Mocanu, *op cit*, Pitești, 2010, p.28.

parasintetice, când asocierea vizează compunerea (*neîn stare*). Ea nu are amploarea sufixării, iar inventarul de prefixe este cu mult mai redus. Foarte mulți specialiști sunt de părere că prefixarea se apropie mai mult de compunere²⁰, fiind o componentă a acesteia și nu a derivării²¹.

Prefixele românești sunt, în majoritatea lor, **prefixe simple**, numai câteva fiind **complexe (compuse și dezvoltate)**. Cele mai multe au exclusiv această funcție, fiind lipsite de existență autonomă: **des-** (*descreși*), **in-** (*incult*), **răs-** (*răscoace*), **stră-** (*strămoș*), altele au funcții paralele de prepoziții (**a-**, **cu-**, **de-**, **în-**, **între-**, de exemplu *înflori*), sai adverbe (**prea-**, **contra-**, **pro-**), ultimele două putând fi și adverbe și prepoziții, ca în exemplele *contravine regulii* – *votează contra* – *este contra regimului*. Cu unele excepții discutabile, prefixele nu pot forma singure derivate care să aparțină altei părți de vorbire prin schimbarea valorii gramaticale, considerându-se că aceasta este principala deosebire funcțională dintre prefixe și sufixe. A doua deosebire privește sensul mai concret al prefixelor, care își păstrează într-o măsură mai mare înțelesul din vremea când erau folosite (și) ca elemente independente: **în-** arată interioritatea, transformarea (*îngropa*, *îmboboci*), **des-** are sens privativ (*descoase*, *dezgheța*), **răs-** desemnează întoarcerea la o stare anterioară, repetiția sau intensificarea acțiunii (*răsuci*, *răzbate*, *răzgândi*), **ne-** are sens negativ (*necinste*, *nevinovat*), iar la prefixele neologice conservarea sensului este și mai evidentă (*antebraț*, *antirăzboinic*, *ex-ministru*, *prodecan*, *transfăgărășean* etc.).

Criteriile de clasificare a prefixelor sunt cele utilizate în clasificarea sufixelor.

După **origine**, prefixele limbii române sunt:

- 1) **Moștenite din latină:** **a-** (*abate*, *apune*), **cu-** (*cuprinde*), **de-** (*degera*, *depune*), **des-** (*deschide*, *desface*), **în-** (*încărca*, *înflori*), **pre-** (*pregăti*), **s-** (*spăla*, *zbate*), **stră-** (*strecura*, *străbun*), **su-** (*supune*) și **tre-** (*tresări*)
- 2) **Împrumutate:** – **din limbile slave:** **ne-** (*nebun*, *necinste*), **pre-** (*preface*, *prelucra*), **po-** (*ponegri*), **prea-** (*preamări*), **răs-** (*răsfoi*, *răzbate*), **ză-** (*zăurdi*), – **din greacă**, direct sau prin limbile slave ori latino-romanice: **anti-** (*antidot*), **arhi-** (*arhidiacon*), **cata-** (*catapultă*), **dia-** (*dialog*), **epi-** (*epicentru*), **hiper-** (*hipertrofie*), **hipo-** (*hipotensiv*), **meta-** (*metafizic*), **sin-** (*sincronie*), – **din limbile latino-romanice:** **ante-** (*antebraț*), **circum-** (*circumscrie*), **ex-** (*ex-ministru*), **in-** (*incult*), **per-** (*perfora*), **post-** (*postbelic*), **re-** (*reveni*), **super-** (*supersonic*), în total 29 de prefixe;
- 3) **Apărute pe teren românesc:** **între-** (*întrevedea*), **întru-** (*întruchipa*), **sub-** (*subinginer*), **supra-** (*supraveghea*), pe baza unor prepoziții moștenite, de obicei prin calcuri și semicalcuri după formații prefixale din alte limbi;

Din punct de vedere **morfologic**, derivate cu prefixe se întâlnesc la toate părțile de vorbire, cu excepția articolului și a prepoziției. Prefixarea este reprezentată cel mai bine, numeric, sub aspectul

²⁰Theodor Hristea, (coord.), Op. cit. P.70.

²¹Iorgu Iordan, Vladimir Robu, Limba română contemporană, București, EDP, 1976, p.298.

stabilității și al repartizării pe stiluri funcționale, la substantiv, adjectiv, verb și adverb. Productivitatea cea mai mare o au prefixele **a-** (*apolitic*), **anti-** (*antigripal*), **con-** (*conlucra*), **contra-** (*contracara*), **des-** (*descoase*), **hiper-** (*hipertensiune*), **in-** (*inactiv*), **în-** (*întineri*), **ne-** (*nevăzut*), **re-** (*reaminti*), iar cea mai scăzută **intro-** (*introvertit*), **poi-** (*poimâine*), **se-** (*seduce*), **tri-** (*trimite*). De reținut și fenomenul supraprefixării sau al cumulului de prefixe în derivate neanalizabile (*spăla*), semianalizabile (*răsufla*) sau analizabile (*supraîncălzi*, *rereexaminare*, *răsstrănepoată*, *desrăsuci*).

Semantic, prefixele se grupează²² în:

- prefixe excesive sau de intensitate maximă: **arhi-**, **extra-**, **hiper-**, **super-**, **supra-**, **ultra-**;
- prefixe privative: **a-**, **an-**, **de-**, **des-**, **dez-**;
- prefixe negative: **a-**, **an-**, **i-**, **im-**, **in-**;
- prefixe iterative: **răs-**, **răz-**, **re-**;
- prefixe delocutive: **în-** (*înfăptui*), **de-** (*a se dedulci*);
- prefixe internaționale, neunitare semantic, dar transparente și cu circulație în multe limbi actuale: **ante-**, **anti-**, **arhi-**, **con-** (*co-*, *com-*), **contra-**, **ex-**, **extra-**, **hiper-**, **inter-**, **intra-**, **intro-**, **post-**, **pre-**, **sub-**, **supra-**, **ultra-**.

Ca și sufixele, prefixele pot intra în relații de omonimie (*extracorporal-extraplat*), de sinonimie (*arhiplin- extrafin- hipersensibil- superputere- suprasolicitat- ultraelegant*) și de antonimie (*înfrunzi-desfrunzi*).

Dinamica prefixării este în mod vizibil ascendentă, inventarul limbii române adăugându-și mereu noi prefixe, în special prefixe neologice de circulație internațională, un rol deosebit revenind celor latino-romanice, care au reactivat și derivarea cu prefixe moștenite din latină. Românizarea celor mai multe împrumuturi prefixate prin adaptarea sau calchiera cuvântului de bază a contribuit la introducerea prefixelor latino-romanice în sistemul derivativ al limbii române, în particular la întărirea poziției unor verbe moștenite de conjugarea a III-a prin serii prefixale, după modelul **abține**, **deține**, **conține**, **reține**, **susține**, (*duce*, *prinde*, *ține*, *zice*), uneori apărând teme legate (latente) noi, ca: **-brăca**, **-călța**, **-cide**, **-clude**, **-spira**, **-verge**, un bun exemplu oferindu-l **-mite** (*admite*, *comite*, *compromite*, *demite*, *emite*, *omite*, *permite*, *promite*, *remite*, *transmite*, *trimite*), ceea ce permite să se vorbească, eventual, de productivitatea rădăcinilor verbale, în orice caz de un proces de resurecție a rădăcinilor latente sau moarte. Un verb ca **a pune** (< lat. *ponere*), cu 7 derivate moștenite din latină (*apune*, *depune*, *dispune*, *prepune*, *răpune*, *spune*, *supune*) devine productiv și în epoca modernă, stând la baza calculilor latino-romanice în neologismele *impune*, *compune*, *depune*, *deține*, *dispune*, *interpune*, *juxtapune*,

²²Coteanu, Ion; Forăscu, Narcisa; Bidu-Vrănceanu, Angela, *Limba română contemporană*, p. 227-236

opune, postpone, presupune, propune, repune, suprapune, transpune. Varietatea surselor etimologice și numărul mare de dublete (triplete), de tipul **amoral – imoral – nemoral**, fac ca limba română să aibă astăzi (cu deosebire în variantele culte) un inventar general de prefixe mai bogat decât latina și decât celelalte limbii romanice.

Derivarea parasintetică

Al treilea tip de derivare progresivă este derivarea parasintetică, fiind, după unii cercetători, un concept cu *utilitate relativă*²³ datorat existenței unui număr foarte mic de astfel de derivate, fapt ce înseamnă că modelul nu e reprezentativ pentru limba română. Ea are în vedere creațiile realizate concomitent²⁴ cu prefixe și sufixe, constituind un tip mixt în cadrul procedurii generale al derivării progresive. Nici nu se poate vorbi, de exemplu, de derivatele verbale românești de tipul *îmbuna, îndulci, înlemni, îngropa, dezgoli, dezdoi* etc., fără a lua în discuție simultan prefixele și sufixele. Sunt și situații când derivatul parasintetic se realizează succesiv: *casă*+sufixul **-tor**>*căsător* „soț”+ sufixul **-i**>*căsători* +sufixul **-ie**>*căsătorie* + prefixul **re-**>*recăsătorie*; *munte*> *muntean*>*munteniza*>*demunteniza*. De asemenea, în cadrul calcului de structură, parțial sau total, alături de calcuri după derivate cu sufixe (*frățietate*- după fr. *fraternite*, *simțământ*- după fr. *sentiment*) sau cu prefixe (*delăsa*- după fr. *delaissier*, *supraveghea*- după fr. *surveiller*), există un număr mare de derivate parasintetice calchiate după franceză (*consimțământ*- *consentiment*, *învățământ*- *enseignement*).

Derivarea regresivă, insuficient studiată și definită, este, în sensul cel mai larg, procedeul analogic de creare a noi cuvinte, unități frazeologice și forme gramaticale prin suprimarea unor afixe de la cuvinte ori forme flexionare preexistente în limbă. Este „reversul” derivării progresive (este uneori numită „derivarea inversă”) și se clasifică în derivare **regresivă lexicală** (*râșni*<*râșniță*) și derivare **regresivă morfologică** (*gemet*<*gemete*), poate chiar și **frazeologică** (*păr pergamut*< *pară pergamută*), aici interesând derivarea regresivă lexicală.

La baza derivării regresive stă întotdeauna un proces de analogie, cu formula celei de a patra proporționale (pusă în evidență de Saussure), ca în²⁵:

șomer: șoma

dumneata: x

șofer: x

dumitale: matale

După modelul lui *șomer: șoma, boxer: boxa*, prin eliminarea lui **-er** din *șofer* s-a creat *șofa*, care nu poate fi explicat, cum s-ar putea crede, prin fr. *chauffer* „a încălzi”, deoarece „a conduce un automobil” este exprimat în franceză prin *conduire*. La fel, s-a creat nominativ-acuzativul *mata* prin suprimarea desinenței cazuale de genitiv-dativ **-le** din *matale* pe baza paralelismului cu *dumneata*-

²³ Ion Coteanu, Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrăncianu, *op. cit.*, p. 244.

²⁴ Ibidem, p.244; cf. DȘL, p.162-163

²⁵ Theodor Hristea, (coord.) *op. cit.* p.78

dumitale. Uneori este posibil ca unele derivate regresive să poată fi explicate ca împrumuturi, ceea ce se întâmplă frecvent și cu celelalte derivate de la teme neologice. De pildă, *stomatolog* poate fi derivat regresiv din *stomatologie* (*filolog*<*filologie*, *lexicolog*<*lexicologie*, *etimolog*<*etimologie*), dar și ca împrumut din franceză (*stomatologiste* și *stomatologue*), italiană (*stomatologo*) sau germană (*Stomatologe*); *composta*<*compostor* sau fr. *composter*.

Este de reținut caracterul sistematic al derivării regresive, asemenea celorlalte tipuri de derivare, demonstrabil prin existența unor cupluri corelative în care intră în joc analogia cu tipare moștenite din latină sau împrumutate din alte limbi. Pentru vorbitorul obișnuit, derivatele regresive constituie, datorită scurtimii lor în raport cu cuvintele de la care se formează, formațiile primitive (*cânt/cânta*, *râșni/râșniță*), răsturnarea raportului putând fi înțeleasă numai de lingvistul care apelează la criteriul cronologic și la atestări. Derivarea regresivă nu trebuie confundată cu **derivarea prin substituție de afixe derivative** (*descreți* nu se formează de la *creș* cu **des-**, ci de la *încreși*, ca și *despleți*, *dezgropa*, *descălța*, *deschide*, *descuia*, *dezbrăca* de la *împleți*, *îngropa*, *încălța*, *închide*, *încuia*, *îmbrăca*, pentru prefixe, sau, pentru sufixe, *corigență* de la *corigent* prin substituirea lui **-ent**, prin analogie cu *absent-absență*).

În funcție de baza de pornire, considerată morfologic, există trei tipuri principale de derivare regresivă lexicală²⁶:

a) **Postsubstantivală**, cu formații regresive obținute prin suprimarea sufixului emoțional **-ă** de la feminine: (*moașă, mătă, pisică*>*moș, măt, pisic*) *alun, cais, castan, coacăz, frag, gutui, lămâi, măsline, mur, portocal, zarzăr*, pentru desemnarea arborilor fructiferi de la femininele corespunzătoare, nume de fruct, după modelul cuvintelor moștenite din limba latină care prezentau ambele forme: *păr-pară, prun-prună*; *Brânduș, Cristin, Mădălin, Minodor*, prenume masculine puțin obișnuite de la prenumele feminine paralele și a afixelor **-ie** (*gelozi, biolog, lexicolog, merceolog, oncolog, ortoped, stomatolog*), **re-** (*aniversa, autoservi, calcifica, cinefica, radiofica*), ori a mai multor sufixe ca în cazurile verbelor **audia** (*auditor, audient, audiență*), **picta** (*pictor, pictură*), **prelimina** (*preliminar*);

b) **Postadjectivală**, fiind vorba mai ales de formații regresive **postparticipiale** (false participii, adică participii fără verbe corespunzătoare, formate dintr-un substantiv și sufixul participial): *borcăna, bruma, catifela, ciuma, dunga, gulera, moța, pistruia, vârga* etc., deși este posibilă și interpretarea lor ca derivate prin sufixare (**-a**) de la substantivele corespunzătoare, sau ca verbe derivate din adjective și substantive negative: *nedumeri, neferici, nemulțumi, nenoroci, nesocoti*, este tipul cel mai slab reprezentat;

c) **Postverbală** cu substantive deverbale de genul neutru din vechiul fond: *astâmpăr*,

²⁶ Theodor Hristea, (coord.) op. cit. p.80.

auz, blestem, botez, cânt, câștig, cuget, descântec, greș, îngheț, învăț, lucru, omor, plac, sărut, trai, tremur, vaiet, zbor etc., sau femininele *bârfă, ceartă, dovadă, ducă, fală, joacă, lipsă, odihnă, pază, poruncă, rugă, ură, veghe etc.*, acestea din urmă fiind și ele feminine sau neutre.

2.2.1.2. Compunerea. Caracteristicile cuvântului compus. Tipologie

În ierarhia productivității, compunerea, al doilea mijloc formativ intern, este procedeul intern de îmbogățire a vocabularului cu unități lexicale noi, formate din două sau mai multe cuvinte existente independent și care și-au pierdut sensul în favoarea unuia nou. Astfel, se obține o unitate cu individualitate semantică și morfologică²⁷. Theodor Hristea compară unirea a două sau mai multe cuvinte pentru a da naștere unuia nou cu modul de formare al compușilor chimici, specifici chimiei, de unde a fost, de altfel, împrumutat termenul de *compunere*²⁸.

Definiția din *DȘL* continuă cu precizarea că grupul care realizează compunerea trebuie să nu fie dislocat și să se supună regulilor morfologice și sintactice ale limbii române: fie să marcheze flexiunea numai la ultimul element (datorită *bunăvoinței*, față de *relei-credințe*), fie să păstreze forma-tip (*un coate-goale, Vatra Dornei*).

Față de definiția curentă, care privește numai compusele realizate din cuvintele cu existență independentă în limbă, compunerea, în concepția actuală, are în vedere și formațiile create din elemente inexistente independent, așa-zisele **elemente de compunere tematică**, numite de unii cercetători **prefixoide (pseudoprefixe)** și **sufixoide (pseudosufixe)**, precum și cele realizate din abrevieri ale unor cuvinte.

Se disting, în consecință, următoarele tipuri:

a. Compuse din **cuvinte întregi** cu existență independentă, care se unesc și daunaștere unui cuvânt nou ce denumește o altă noțiune decât cele pe care le denumesc elementele lui constitutive luate izolat: *gura-leului, coate-goale, pierde-vară, cantină-restaurant, tematico-ideologic, cumsecade, binecunoscut, după-amiază, douăzeci, altceva, de la* etc. Fără a intra în detalii, trebuie făcută deosebirea între **cuvintele simple** (*floare, colț*), **compuse** (*floare-de-colț, floarea-reginei*) și **locuțiuni** (în *floare* „înflorit, în plină putere”, în *floarea vârstei* „tânăr”), ultimele două clase, în opoziție cu **îmbinările libere** (*floarea din vază*), având un sens unitar (referent diferit de referenții desemnați prin cuvintele-bază), o structură și o topică fixe și un comportament gramatical specific unei anumite părți de vorbire.

Există mai multe criterii de clasificare a cuvintelor compuse, însă o importanță mai deosebită prezintă următoarele împărțiri²⁹:

a) După **criteriul morfologic**:

După acest criteriu, adică după încadrarea morfologică a compusului, avem următoarele nouă categorii de cuvinte compuse:

²⁷DȘL, p. 124

²⁸Theodor Hristea (coordonator), *Op.cit.*, p. 94

²⁹Ionel Apostolatu, *Formarea cuvintelor în limba română*, Galați, DIDFR, 2006, p.23-24

- substantive** din substantive (*mătasea-broaștei, roman-foileton, viță-de-vie*), din substantive și adjective (*vorbă-lungă*), din substantive și verbe (*târâie-brâu*)
- adjective** din adjective (*tehnico-științific*), din adjective, inclusiv de natură participială, și adverbe (*binevoitor, preacunoscut*)
- numerale** din combinarea a două sau mai multe numerale (*optsprezece, douăzeci, trei mii patru sute cincizeci și șase*);
- pronume** din pronume între ele sau cu alte părți de vorbire (*altcineva, fiecare, nici unul, vreuna, dumneata, însuși*);
- verbe** din verbe și adverbe (*binecuvânta, binevoi*);
- adverbe** din substantive precedate de prepoziții (*după-amiază, acasă, degrabă*), adverbe (*ieri-seară, mâine-noapte*) sau din alte părți de vorbire (*astă-iarnă, astăzi, bunăoară, nicicând, laolaltă, altundeva*);
- prepoziții** din prepoziții (*de la, de către, despre, fără de, de până la*);
- conjuncții** din conjuncții (*ca să, ci și*);
- interjecții** din interjecții (*iacătă, haida-de, mor-mor, tic-tac*).

b) După **modul de formare**:

În funcție de acest criteriu, care ține seama de modalitatea de îmbinare a unor unități lexicale independente într-una singură, avem următoarele categorii:

- compuse **contopite**, adică sudate complet sau aglutinate (*mijloc, Câmpulung, dânsul, untdelemn, bunăstare, niciodată, vreodată, oriunde, triumphi, din, dacă*);
- compuse **necontopite** sau **alăturate**, fie prin juxtapunere (*traista-ciobanului, iarbă-mare, afix-panou, galben-verzui*), fie prin joncțiune (*floare-de-colț, drum-de-fier, șarpe-cu-clopoței*).

După **relațiile sintactice dintre componenți** (calificați morfologic) și **funcția sintactică a determinantului**, se disting compuse formate prin:

- coordonare** sau **parataxă**, în special substantive și adjective, frecvente în limbajele culte și având modele internaționale (calcuri de structură): *roman-fluviu, pușcă-mitralieră, mobilă-tip, locotenent-colonel, franco-german, social-economic, politico-administrativ*; unele formații de acest tip, mai ales la nivelul toponimelor, reprezintă o falsă parataxă (*Râmnicu-Vâlcea, Ocna-Sibiu*), deoarece relația a fost de subordonare (*Râmnicu-Vâlcei, și Râmnicu de Vâlcea*, respectiv *Ocna-Sibiului și Ocna de Sibiu*);
- subordonare** sau **hipotaxă**, cea mai numeroasă clasă de compuse, caracteristice registrului popular al limbii și divizate în:
 - substantive** formate prin **subordonare atributivă apozițională** (*Sfântul Nicolae, Hagi-Tudose, Miron-Popescu*), **adjectivală** (*Făt-Frumos, burtăverde*), **substantială în genitiv** (*rochița-rândunicii, Insula Șerpilor, Amariei*) sau **prepozițională în acuzativ** (*viță-de-vie, ochi-de-pisică, untdelemn*,

Malu-cu-Flori) și prin **subordonare completivă directă** (*papă-lapte, încurcă-lume, portbagaj*) **indirectă** (*scump-la-tărățe, Vaideei*) ori **circumstanțială** (*calcă-n străchini, ducă-se-pe-pustii*);

-**adjective**, prin **subordonare atributivă** (*verde-nchis, verde-prăzuliu*), **circumstanțială** (*atotputernic, clarvăzător, bine venit*), **prepozițională** (*cuminte*);

-**numerele** prin **subordonare atributivă** (*treizeci*) sau **circumstanțială** (*treisprezece*) -

pronume, prin **subordonare atributivă** (*dumneata*) și din **elemente interdependente** (*fiecare, cineva*);

-**verbe**, prin **subordonare circumstanțială** (*bine-cuvânta*);

-**adverbe** (*devreme*), **prepoziții** (*despre*), **conjunții** (*ca să*), **interjecții** (*ham-ham*), unde se apelează numai la criteriul morfologic, întrucât determinanții nu au funcție sintactică;

Modalitatea de scriere, criteriu bazat pe gradul de contopire, menționat doar pentru implicațiile sale ortografice divide compusele în:

-**legate (aglutinate sau contopite)**: *Câmpulung, cuminte, subsecretar, subsemnatul, scurtcircuit, sinucidere, Sântămărie, surdomut, altceva, dumnealui, însumi, vreunul, patrusprezece, binevoi, alaltăieri, parcă, deasupra, înspre, deși, căci, așadar*; -**unite prin cratimă**: *prim-*

ministru, argint-viu, nu-mă-uita, câine-lup, Piatra-Olt, laptele-cucului, lapte-de-pasăre, coate-goale, gură-cască, calcă-n-străchini, vino-ncoace, italiano-român, juridico-administrativ, nou-născut, așa-numit, așa-zis, mai-mult-ca-perfect, Măria-Ta, ieri-noapte, după-amiază, haida-de, balang-balang, ham-ham etc.;

-**despărțite** (în cuvinte separate) prin blancuri sau pauze grafice: *Ștefan cel Mare, Anul Nou, Mioara Ionescu, Învierea Domnului, Oceanul Înghețat de Nord, om de stat, nici unul, doi câte doi, de două ori, de la, pe sub, ci și, încât să, ei aș!* etc.

b. Compuse formate din **elemente de compunere** fără existență independentă (**antropo-, arhi-, auto-, cardi-, cripto-, electro-, fil-, filo-, fito-, hidro-, izo-, lito-, lipo-, pseudo-, -cid**, este grecească sau latină, dar care au pătruns în limbă ca simple neologisme, de regulă neanalizabile. Ele sunt în limbile din care provin cuvinte autosemantice (substantive, adjective, numerele, verbe) și se grupează fie între ele (*autocefal, automobil, democrat, fungicid, pediatru, xenofob*) fie cu lexeme existente și independente (*automulțumire, cvasiprimăvărat, molicid, nemțofob, pruncucid, ședințoman*). Din cauza întrebuințării frecvente, unele elemente de compunere se folosesc drept cuvinte independente ce reprezintă prima parte a compusului: **auto** (*mobil*), **kil** (*o*)(*gram*), **radio** (*receptor*), **stereo** (*fonie*), **taxi** (*metru*), **tele** (*viziune*) etc., adesea pătrunse în această formă ca împrumuturi. De obicei, cum se vede din exemplele anterioare, elementele de compunere tematică formează prima parte a compusului (**criptografia**), partea a doua (**endocrin**) și puține ambele poziții (*filorus-rusofil, grafolog-logograf*);

c) Compuse (substantive) formate din **abrevieri** ale unor cuvinte, fie de tip alfabetic (*CFR, CEC, PNL, ONU, ORL*), fie de tip silabic (*Aprozar, Plafar, Rompres*). Unele compuse de acest fel se

realizează din abrevieri literale combinate cu silabe (*TAROM*, *ARO*) sau cu cuvinte întregi (*aragaz*, *Centrofarm*, *Romarta*, *Romcereal*); altele se explică prin imitarea unor modele străine ușor identificabile (*TFF* după fr. *TSF*, *OZN* după engl. *UFO* sau *SOS* după engl. *SOS*). De observat că acest tip de compuse este de dată relativ recentă și se justifică prin economie de expresie, dar folosirea lui abuzivă, cum se face în zilele noastre, în legătură cu numele a tot felul de organizații centrale și firme locale, este de natură să provoace multe confuzii.

d) Compuse **parasintetice** formate prin alăturarea a doi termeni de compunere și un sufix, ca în formațiile populare *codobadură*, *mânăștergură* sau în creațiile savante ale puriștilor din secolul al XIX-lea, de tipul *nas-suflete* sau *nas-ștergău* „batistă”, *gât-legău* „cravată” etc., în toate situațiile preferându-se neologismele corespunzătoare (redate între ghilimele).

Multe compuse din limba română sunt împrumuturi din franceză (*bleumarin*, *portțigaret*, *comis-voiajor*), italiană (*capodoperă*, *belearte*, *calico-vecchio*), germane (*bormașină*, *glasvand*, *glaspapir*) sau sunt calcuri după compuse din alte limbi: **parțiale** (*decret-lege*, *maltrata*, *menține*, *triunghi*, *locotenent*) sau **totale** (*anotimp*, *cal-putere*, *câine-lup*, *dreptunghi*, *locțiitor*, *oală-minune*, *nu-mă-uita*, *radio-ascultător*).

2.2.1.3. Conversiunea (sau schimbarea valorii gramaticale). Mecanismul conversiunii. Tipologie.

Cunoscut și sub numele de schimbarea valorii morfologice, conversiune, derivare improprie³⁰ și tranziție lexico-gramaticală³¹, acest procedeu intern de îmbogățire a vocabularului înseamnă trecerea unui cuvânt, care morfologic aparține unei părți de vorbire, ca în exemplul adverbului **bine** devenit substantiv prin articulare **binele**, **un bine** și adjectiv prin distribuție contextuală **bărbat bine**. Se deosebește de derivare prin aceea că trecerea nu se realizează în condițiile atașării de afixe derivative, ci e marcată, la nivel morfologic, prin selecția mărcilor flexionare proprii noii clase (dacă e variabilă) sau prin invariabilitate, în cazul părților neflexibile, iar la nivel sintactic, prin apariția în contexte specifice noii clase și cu funcțiile acesteia³².

Mijloacele prin care se realizează schimbarea clasei morfologice sunt de două feluri: de natură morfologică ori sintactică.

a. Mijloacele morfologice constau în “selecția morfemelor flexionare proprii clasei la care s-a trecut sau dimpotrivă, în pierderea mărcilor flexionare inițiale³³”

³⁰Gheorghe Constantinescu Dobridor, *Dicționar de termeni lingvistici*, 1998, p. 74, 109.

³¹Iordan, Iorgu; Robu, Vladimir, *op. cit.* 1978, p. 306

³²DȘL, 1997, p.138.

³³Ionel Apostolatu, *op. cit.* p.30.

Din categoria morfemelor flexionare a căror apariție (sau dispariție) poate determina trecerea de la o clasă morfologică la alta, fac parte articolul și desinențele.

De exemplu: *deștept > deșteptul* *of ! > un of* *of ! > oful* *deștept > undeștept*
of ! > ofuri! *rău > răul* *rău > un rău*

b) Mijloacele sintactice constau în plasarea cuvântului în contexte specifice noii clase, contexte în care stabilește relații și îndeplinește funcții sintactice caracteristice acestei clase și necunoscute clasei din care provine inițial.

Astfel, luând adjectivul *rău* și interjecția *of!*, din exemplele de mai sus, și plasându-le într-un context adjectival – ca regenți pentru un atribut adjectival – realizăm trecerea lor la clasa substantivului:

Nu voi uita acest rău pe care mi l-ai făcut. Avea un tainic of.

De asemenea, plasarea în pozițiile sintactice de subiect sau de complement necircumstanțial transformă adverbele în substantive:

În lume nu există rău (subiect).

Rău cu rău, dar mai rău fără rău (complement indirect).

Un prim criteriu de clasificare a tipurilor de conversiune are în vedere clasa morfologică în care se încadrează noul cuvânt. Din acest punct de vedere, se poate vorbi despre *substantivizări*, *adjectivizări* sau *adverbializări* ale unor părți de vorbire; sunt situațiile cele mai frecvente, dar nu singurele. Se știe că aproape orice parte de vorbire poate deveni substantiv, în primul rând prin acceptarea unui morfem de determinare (articol hotărât sau nehotărât), a unui articol demonstrativ (*leneșul* de acolo, *oful* tău, e *un prost*, i-am făcut *un bine*, *cel mic* a plâns toată ziua) sau prin acceptarea unui determinant adjectiv (*acest tânăr*, câțiva *bătrâni* etc.). De asemenea, majoritatea pronumelor, cu puține excepții, se adjectivizează; la fel se întâmplă cu cele mai multe verbe la participiu. În sfârșit, la adverbializare se pot da exemple destul de numeroase ale unor adjective trecute la această clasă (m-a privit *fix*, se poartă *ciudat*, se îmbracă *elegant*, cântă *frumos* etc.). Dacă avem în vedere clasa morfologică de origine, distingem conversiuni ale substantivului, ale adjectivului, ale pronumelui, ale verbului etc. în diverse părți de vorbire. Din acest punct de vedere, clasificarea propusă anterior se poate nuanța. Astfel, se vorbește despre o substantivizare a adjectivului, a pronumelui, a verbelor la diferite moduri nepersonale, a adverbului, a interjecțiilor; despre utilizarea cu valoare adjectivală a substantivelor, a pronumelor, a unor verbe la moduri nepersonale; despre adverbializarea unor substantive, a unor adjective, a unor verbe, fiecare cu caracteristici distincte³⁴.

A. Substantivizarea reprezintă trecerea unor cuvinte aparținând inițial altei clase morfologice la clasa substantivului. În limbajul natural, substantivizarea se realizează atât prin articulare, cât și în absența articolului. În absența articolului, în cadrul fenomenului de substantivizare, se impune prezența unui determinant de tip adjectival (*acest albastru*, *acel zece*, etc.). Mai rar, trecerea se realizează în

³⁴ Aida Todi, *Considerații asupra conversiunii în limba română actuală*, București, 2004, p. 1

exclusivitate sintactic: „Din sânul vecinicului ieri/ Trăiește *azi* ce moare” (M. Eminescu) în care cuvântul „azi” are funcția sintactică de subiect, dovadă clară a trecerii adverbului la clasa substantivului.³⁵

După clasa morfologică de origine, se disting diferite tipuri de substantivizare: *substantivizarea adjectivului, a adverbului, a verbului, a numeralului, a pronumelui și a interjecției*.

- *Substantivizarea adjectivului* este marcată atât morfologic (articol, desinențe), cât și sintactic (plasarea într-un context propriu substantivului): *Înțeleptul* reușește întotdeauna în viață (subiect, substantiv).

Sintactic, substantivizarea adjectivului se realizează prin așezarea într-un context propriu substantivului: „E *un adânc* asemenea / Uitării celei oarbe” (M. Eminescu), „Și apa unde-au fost căzut/ În cercuri se rotește/ Și *din adânc* necunoscut/ Un mândru tânăr crește” (M. Eminescu).

- *Substantivizarea adverbului* se realizează fie simultan morfologic și sintactic, fie doar sintactic. Fenomenul se poate exemplifica prin adverbul *bine*: „adverbul *bine* devine substantiv în momentul când se articulează și deci se declină”³⁶: „*Binele* adesea vine pe urmele mahnirei” (Gr. Alexandrescu), „Harap-Alb, pentru că ești așa de bun și te-ai ostenit de ne-ai făcut adăpost, vreau să-ți fac și eu *un bine* în viața mea.” (I. Creangă). La o analiză atentă se poate constata că, din punct de vedere lexical, cuvântul *bine* exprimă aceeași însușire cu simpla deosebire că aceasta nu mai este atribuită unei acțiuni, stări sau altei însușiri, ci devine ea însăși o noțiune de sine stătătoare. Din punct de vedere sintactic, cuvântul *bine* nu îndeplinește funcțiile sintactice ale adverbului, ci ale substantivului, respectiv de subiect (*binele*), complement direct (*un bine*).

- *Substantivizarea verbului*

Numele de acțiuni ocupă un loc deosebit de important în vocabularul limbii române, atât datorită numărului mare al acestora, cât și datorită diversității mijloacelor de formare.

După autorii Elena Carabulea și Magdalena Popescu-Marin³⁷, substantivizarea verbului se referă doar la verbele aflate la moduri nepersonale și nepredicative, respectiv:

- *Substantivizarea participiului*: „Tot *pățitu-i* priceput” (proverb)
- *Substantivizarea supinului*: „Mai rămâi cu *mersul* tău” (N. Stănescu)
- *Substantivizarea gerunziului* (este rară): „*Murindului* speranța, turbării răzbunarea” (M. Eminescu)
- *Substantivizarea unor pronume*

Una dintre definițiile pronumelui arată că acesta este partea de vorbire care se declină și ține locul unui substantiv. Prin însăși definiția sa ne putem da seama că trecerea pronumelui la substantiv este dificilă. Cu toate acestea, în mod accidental, unele forme pronominale se substantivizează: „La

³⁵Angela Olaru, *Conversiunea în limba română*, Târgu-Mureș, 2008, p. 19

³⁶ ****Gramatica limbii române*, pag. 32.

³⁷ Elena Carabulea și Magdalena Popescu-Marin, *Exprimarea numelui de acțiune prin substantive cu forma de infinitiv lung și de supin*, în SMFC, vol. IV, pag. 277.

tovarășii săi spune veninoasele-i *nimicuri*”(M. Eminescu). Indicii care marchează substantivarea pronumelui negativ sunt forma de plural în *-uri* și absența contextului negativ. În creația blagiană se întâlnesc forme pronominale substantivate și prin articulare: „*Nimicul zăcea-n agonie.*” (L. Blaga)

- *Substantivizarea numeralului*

Anumite numere pot deveni substantive propriu-zise în special prin articulare cu articol hotărât (*doiul, treiul, zecile, înmiitul* etc.), cu articol nehotărât (*un doi, un trei, un zece, un șaptezeci*), sau prin articulare cu articol adjectival (cei nouă, cele zece). Numeralul cardinal *unsprezece* este frecvent utilizat, în sport, cu sensul de „echipă de fotbal”, formată, după cum se știe, din 11 jucători³⁸.

- *Substantivizarea interjecției* are loc prin corelarea particularităților sintactice

(așezarea interjecției într-o anumită poziție sintactică) cu cele morfologice-articulare, formă de plural (*ah! > ahul, ahuri; of! > oful, ofuri*).

„Se auzeau mii de *ahuri* și *ofuri*.” (Ion Creangă)

B. Adjectivizarea

Din punct de vedere morfologic, trecerea la clasa adjectivului este marcată prin selecția mărcilor flexionare specifice acestei clase, iar din punct de vedere sintactic, este marcată prin apariția în poziții sintactice specifice adjectivului. Se disting următoarele cazuri de adjectivizare: adjectivizarea participiului, adjectivizarea gerunziului, adjectivizarea pronumelui, adjectivizarea substantivului și adjectivizarea adverbului.

• *Adjectivizarea participiului*

Acest mod ține, prin natura lui, și de verb și de adjectiv. Chiar dacă participiul păstrează caracteristici combinatorii de tip verbal, sub aspect morfologico-sintactic se comportă adjectival (flexiune adjectivală, acord) și îndeplinește funcțiile sintactice specifice adjectivului: *nume predicativ* - „Veniți: privighetoarea cântă și liliacul e-*nflorit*.” (Al. Macedonski), *atribut adjectival* – „În ochii *stinși* de moarte, pe frunți *învinețite* / De sânge *putrezit* / De brațele *slăbite*, puterea *leșinată* / A junelui *cănit*.” (M. Eminescu) *element predicativ suplimentar*- „Toți așteptau întristați, deznădăjduiți.” (M. Sadoveanu)

• *Adjectivizarea gerunziului* este clară doar în situațiile în care acordul poate pune în evidență mărcile flexiunii, adică numai la plural și la feminin singular: mână *tremurândă*, fețe *surâzânde*, coșuri *fumegânde*, bătrâni *suferinzi* etc.³⁹

Gerunziile acordate cu valoare de adjectiv au reprezentat o adevărată „modă”, a secolului al XIX-lea fiind întâlnite foarte frecvent în creația marilor poeți și scriitori ai vremii și care au exercitat, la rândul lor, o influență asupra lui Eminescu, mai ales în perioada primelor sale creații. Dintre gerunziile

³⁸ Aida Todi, *op.cit.*, p.7

³⁹ Ionel Apostolatu, *op. cit.*, p. 34

adjectivale care au fost întrebuințate de scriitorii secolului al XIX-lea (D. Bolintineanu, C. Boliac, C. Negruzzi, I. Heliade, N. Bălcescu) s-ar impune următoarele: *tremurândă, murindă, râzândă, născândă, gemândă, sângerândă, suferindă*.

„Când vă urmam eu, *căzânde* stele/ Cum ochiul urmă un meteor” (M. Eminescu)⁴⁰.

- *Adjectivizarea pronumelui* este gramaticalizată în situația unui număr de pronume care pot deveni adjective pronominale. Cu excepția pronumelor personale și reflexive, toate celelalte clase pronominale se adjectivează, în contexte în care apar pe lângă un substantiv cu care se acordă: *fata mea* (adj. pron. posesiv), *elevaînsăși* (adj. pron. de întărire), *acesttiran* (adj. pron. demonstrativ), *orice mască* (adj. pron. nehotărât), *cerugăciune știi?* (adj. pron. interogativ), *mi-a spus cemelodii îi plac* (adj. pron. relativ), *nicioatenție* (adj. pron. negativ).

- *Adjectivizarea substantivului*

Adjectivizarea substantivului este destul de rară în limba română (mult mai frecvent fiind, fenomenul invers, acela de substantivizare a numeroase adjective). Câteva exemple se regăsesc în limbajul familiar, argotic sau în limbajul sportiv: *beton*, adj. invar., 1. „solid, indestructibil”; 2. (în fotbal, despre apărare) „impenetrabil, de nedepășit”, cf. DAEF, 3. „grozav”; *brici*, utilizat și ca adverb, cu sensul de „excelent, formidabil”, cf. DAEF; *crimă*, „formidabil, extraordinar” cf. DAEF, uneori întâlnit și în sintagma, cu aproximativ același sens, *crimă și pedeapsă*; *tămâie*, s.f., în limbaj familiar și argotic, cu sensul de „prost, ignorant”) ⁴¹.

Procesul de transformare a unui substantiv în adjectiv presupune o restrângere semantică, fiind cunoscut în anumite cazuri și sub denumirea de **antmerie** (“figură de substituție prin abatere”) ⁴².

- *Adjectivizarea adverbului* ⁴³ este de asemenea rară, mărcile acestei treceri fiind de ordin sintactic (apariția în poziție de atribut adjectival):

bine (adverb) > om *bine* (adjectiv, cu sensul „chipeș, prezentabil”)

așa (adverb) > *așa* om (adjectiv)

asemenea (adverb) > *asemenea* întâmplare (adjectiv).

Uneori cele două clase lexico-gramaticale ajung să se confunde, adverbul fiind perceput ca adjectiv, aspect generat de utilizarea formei acordate: “Sunt *grei* bătrânii de pornit / Dar de-i pornești, sunt *grei* de-oprit.” (G. Coșbuc) ⁴⁴.

C. Adverbializarea reprezintă trecerea la clasa adverbului a unor părți de vorbire. În limba română, fenomenul adverbializării este destul de productiv și vizează aspectele noțional, semantic, sintactic și formal al cuvintelor. Se cunosc următoarele situații:

⁴⁰Angela Olaru, *op.cit.*, p.63-65

⁴¹ Aida Todî, *op.cit.*, p. 10.

⁴²Gh. N. Dragomirescu, *Dicționarul figurilor de stil*, 1995. P. 94

⁴³ Ionel Apostolatu, *op.cit.*, p. 35

⁴⁴ Valerica Sporiș, *Valori expresive ale conversiunii. Adjectiv(iz)area*, p. 217.

- *Adverbializarea adjectivelor calificative* este aproape regulată, gramaticalizată: (om) *corect* (adj.) > (vorbește) *corect* (adv.). În limba română, folosirea adverbială a adjectivului este larg utilizată, dezvoltând clasa adverbilor modale. Unele adjective devin adverbe cu condiția să determine un verb sau un alt adjectiv: „Dormeau *adânc* sicriile de plumb.” (G. Bacovia). Semnul trecerii adjectivului la adverb este în exclusivitate morfologic: invariabilitatea formei, deci lipsa flexiunii.

- *Adverbializarea substantivului* este mai rară. Limba română cunoaște situații standard (gramaticalizate) de utilizare, cu valoare adverbială, a unor substantive denumind momente ale zilei, anotimpuri sau zile ale săptămânii, care devin adverbe de timp (muncește *ziua*, învață *noaptea*, sosește *joi*); pe de altă parte, există o altă categorie, a substantivelor care devin adverbe de mod; la ambele clase transformarea se produce prin pierderea flexiunii și apariția acestora în contextele și cu funcțiile adverbului. Exemplele care ilustrează cea de a doua clasă sunt întâlnite aproape exclusiv în limbajul colocvial (termeni familiari, de argou sau în limba vorbită, populară), pentru expresivitatea lor:

curat *lună*, merge *brici*, prost *lemn*, a merge *trăsnet*.⁴⁵

- *Adverbializarea unor forme pronominale:*

Pronumele *ce*, devenit marcă exclamativă: *Ce* frumos cântă! Pronumele *cât* devine și el adverb atunci când exprimă ideea de cantitate: “Mai șede el *cât* șede de cască gura prin târg, ș-apoi, își ie tâlpășița spre casă” (I. Creangă)⁴⁶.

- *Adverbializarea unor prepoziții:* Noi votăm *pentru*.

- *Adverbializarea unor prefixoide:* Au pledat *pro*.

S-ar mai putea adăuga și alte cazuri (nu la fel de bine reprezentate și sistematizate) de conversiune a unor cuvinte către alte părți de vorbire, implicând.

- *Interjecționarea substantivului*

Trecerile din clasa substantivului în clasa interjecției reprezintă un fenomen care se întâlnește exclusiv în limbajul vorbit. Unii autori exemplifică cu enunțuri de tipul (*Noroc!*, *Baftă!*, *Succes!*, *Atenție!*, *Liniște!*, *Prostii!*, *Sănătate!*, *Gura!*); aceste substantive reprezintă, de fapt, niște enunțuri exclamative eliptice de verb: (*Să ai*) *noroc* / *baftă* / *succes* / *sănătate!*; (*Faceți* / *fă*) *liniște!* (*Ține-ți*) *gura!*, (*Acordați-mi*) *atenție!* Motivul este, probabil, expresivitatea substantivelor în astfel de contexte, majoritatea cu rol de avertizare.

Mai apropiate de statutul de interjecție sunt substantivele exemplificate în DAEF:

- *căruță!*, în limbajul lumii interlope, cu sensul de „fugi!”;

- *măciuci!*, care, pe lângă sensurile substantivale de :1. ”contact sexual” și 2. „vorbărie neserioasă”, este utilizat și ca interjecție, exprimând neîncrederea sau dezacordul;

- *mofturi!*, cu sensurile de: 1. „Prostii, aiureli!”; 2. „Fleacuri! Nu contează!”;

⁴⁵ Aida Todi, op.cit., p. 10

⁴⁶ Valerica Sporiș, *Valori expresive ale conversiunii. Adverbializarea*. p.270.

- *nas!* utilizat ca interjecție 1. rostit atunci când strănută cineva, cu sensul de „noroc! sănătate!”;
- 2. „fugi!”;

Limbajul popular și familiar înregistrează și alte exemple de trecere a unor substantive (unele fiind, la origine, niște vocative) la clasa interjecției: *Mamă ce de flori! Unde naiba s-o fi dus? Cum Dumnezeu o fi reușit?*

- Unele interjecții provin din forme verbale: *Poftim / poftiți! Uite!* Altele provin din conjuncții: *Unu, doi, trei și!, sau chiar din numerale: Șase, vine profa!*
- Conversiunea prepoziției în adverb:
 - în enunțuri eliptice de tipul: Noi votăm *pentru*. O să vorbim *după*.⁴⁷
 - *după*, cu valoare adverbială, denumește perioada postdecembristă, având ca antonim pe *înainte*; cu această valoare este înregistrat în DAEF⁴⁸: Ei sunt generația de *după*.
- Prepoziții / locuțiuni prepoziționale provenite din: adverbe / locuțiuni adverbiale (*înainte*, *înapoia*, *deasupra*, *în fața*, *în spatele*, *în urma*; *conform*, *contrar*); substantive (*grație*); adjective / participii (*mulțumită*, *datorită*, *potrivit*)

2.2.1.4. Familia lexicală

Termenul de „familie de cuvinte”⁴⁹ era definit astfel: „grup de cuvinte înrudite, cu sensuri și forme asemănătoare, derivate și compuse, formate de la un cuvânt de bază. familia de cuvinte include atât derivatele și compusele, cât și cuvântul de bază: român, România, românaș, româtime, românesc, românește, românism, a români, a români; bun, bunătațe, bunăvoință, bună-cuviință, bunișor, bunicel, a îmbuna; a trece, trecut, trecătoare, trecător, a întrece etc.”.

În alt dicționar de specialitate⁵⁰, familia de cuvinte este definită mai simplist: „grup de cuvinte, derivate și compuse, formate de la același cuvânt de bază: *prieten, prietenie, prietenește, prietenesc, prietenos, prieteșug, a împrietenii, împrietenire*”.

În DȘL, conceptul de familie de cuvinte se formează în mai multe sensuri:

- în sens restrâns, de la baze vechi (latinești, vechi slave ș.a.): *bun/bun-ătate, bun-ic, bun-ic-ă, îm-bun-a; femeie/femei-esc, femei-ește; lemn/în-lemn-i, lemn-os, lemn-iu; grădină/grădin-ar, grădin-ăr-easă, grădin-iță*.
- în sens mai larg, unele familii de cuvinte au ca punct de plecare două cuvinte bază: *car/căr-uță, căr-uț-aș, căr-uc-iur și căra/căr-ătură, cără-uș, cără-uș-ie, cără-uș-i*.
- în sens foarte larg, se admite că familiile de cuvinte includ în limba română și împrumuturile latino-romanice, analizabile integral: *gramatical/gramatic-al; spera/sper-anță; structură/structur-al; facil/facil-itate; adapta/adapt-a-bil-itate* și multe altele.

⁴⁷Ionel Apostolatu, *op.cit.*, p.37

⁴⁸Aida Todi, *op.cit.*, p. 12.

⁴⁹MDTL, 1980, p. 196

⁵⁰Adrian Costache, Georgeta Costache, *Dicționar de concepte operaționale pentru gimnaziu*, 2005. P. 70

Theodor Hristea, într-un studiu (publicat în revista *Limba română*, nr. 6, 1977), susține că ar trebui să se introducă și conceptul de **familie frazeologică** a aceluiași cuvânt, dând ca exemple combinațiile frazeologice care pornesc de la un cuvânt de bază și care au unitate și valori stabile lexicale și gramaticale. De exemplu, de la cuvântul „mână” s-au format următoarele combinații frazeologice: *mână în mână, peste mână, pe sub mână, a da mâna, a fi mână spartă, a avea pe cineva la mână, a pune mână de la mână* etc.

În accepția mai multor lingviști, **familia lexicală** cuprinde totalitatea cuvintelor cu sensuri înrudite formate prin derivare, prin compunere și prin schimbarea valorii gramaticale de la același cuvânt de bază (astfel, de la verbul *a face*, au fost formate mai multe derivate cu sufixe: *făcător, făcătură*), derivate cu prefixe (*desface, preface, reface*), derivate parasintetice (cu prefixe și sufixe în același timp: *prefăcător, prefăcătorie* etc.) și compuse propriu-zise sau cu elemente de compunere (*bineface, binefăcător, răufăcător* sau *contraface*), cu excepția formelor flexionare din paradigma unui cuvânt flexibil¹.

Cuvintele din aceeași familie lexicală sunt înrudite semantic, dar nu aparțin întotdeauna aceleiași familii lexico-gramaticale. De precizat că familia lexicală a unui cuvânt se stabilește la nivelul unei singure limbi, din care cauză derivatele și compusele sau locuțiunile și expresiile neologice nu aparțin familiei acestuia (din familia lui *mână* fac parte *mânuță, mânui, înmâna* etc., dar nu *manevră, manșetă, manichiură, manufactură* etc., neologisme latino-romanice având la bază lat. *manus*, sau *mână în mână, peste mână, pe sub mână, mână spartă*, etc.

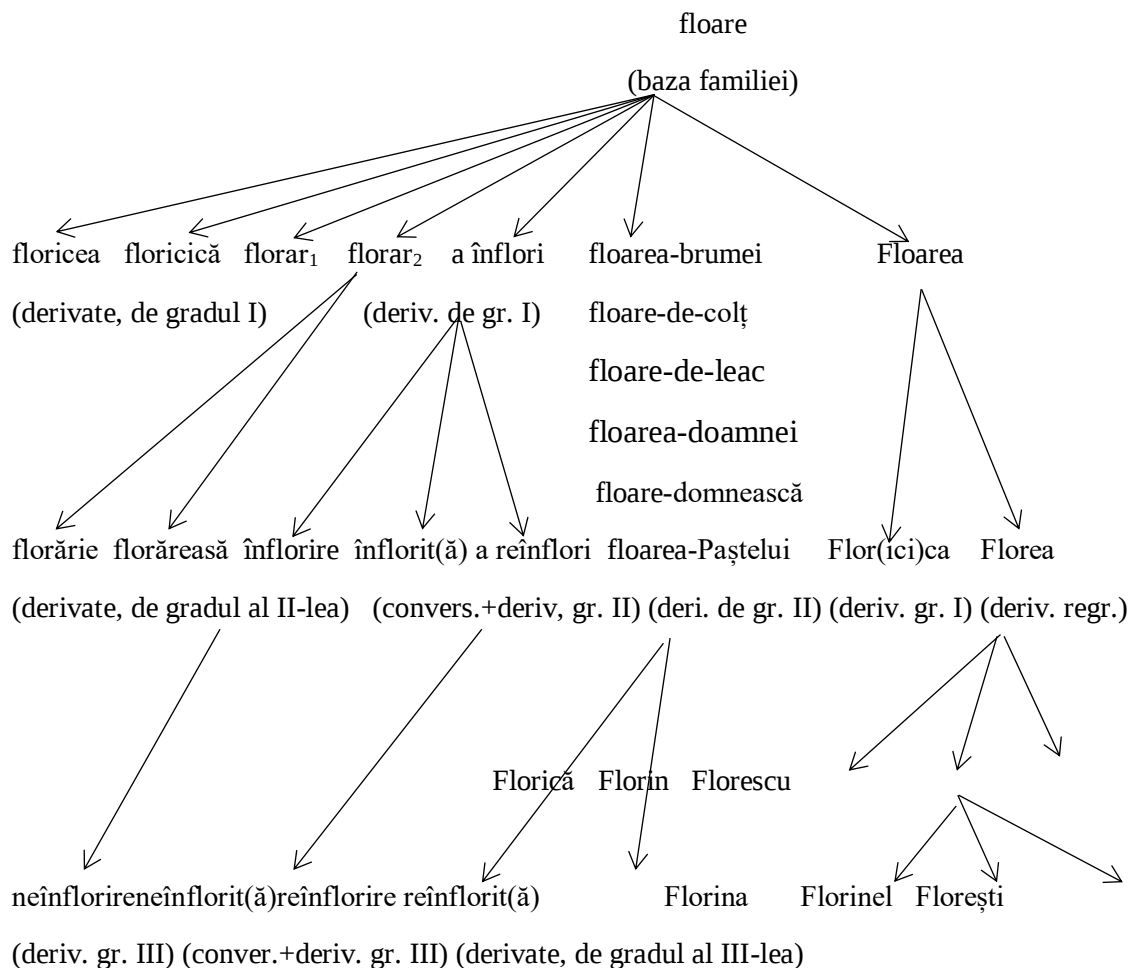
Compusele aparțin mai multor familii lexicale, în funcție de numărul termenilor cu conținut noțional din formația respectivă (*gura-leului=2, Statu-Palmă-Barbă-Cot=4*)².

Cuvântul care servește ca element de bază pentru formarea altor cuvinte din aceeași familie lexicală se numește **primitiv** sau **cuvânt bază, lexem** sau **rădăcină** care, uneori, prin jocul alternațelor fonetice, devine variabil, putându-se astfel vorbi de o variantă fundamentală și de una sau mai multe variante secundare (*part/e-părt/aș-a îm/părț/i*).

Membrii unei familii de cuvinte se caracterizează prin:

- toate cuvintele sunt înrudite în ceea ce privește sensul lor lexical;
- deși intră în aceeași familie lexicală, cuvintele nu aparțin unei singure categorii lexico-gramaticale;
- toate cuvintele au un element comun numit **rădăcină**;
- o varietate de afixe atașate la rădăcină (sufixe și prefixe);
- alăturarea de rădăcini variate (compunere lexicală);
- plasarea cuvântului dintr-un context determinat într-un context foarte diferit de precedentul (conversiunea).

Constantin Dominte propune într-un studiu⁵¹, o analiză detaliată a familiei cuvântului „floare”. Cu cât între bază și derivat se interpun mai multe formațiuni lexicale, cu atât gradul de distanțare derivativă față de bază este mai ridicat; aceste raportări ies în evidență în schema arborescentă a familiei de cuvinte pe care o prezentăm și noi mai jos.

Adriana Stoichițoiu-Ichim sublinia în lucrarea sa⁵² forța creativă a limbii române actuale prin capacitatea de a alcătui familii lexicale de la baze vechi (*dughenar, dughenist, dughenizare, dedughenizare*), de la împrumuturi neologice (*broker, brokeraj, brokerare; sponsor, sponsoriza, sponsorizare, șpagă, șpăgar, șpăgărimă*), de la compuse prin abreviere (*pedelist, pedelistă, pedealea, pedelie, pedeliadă, pedelire, pedelizare*).

2.2.2. Mijloace externe: împrumutul lexical. Tipologie. Surse (straturi etimologice)

În evoluția ei, româna a intrat în contact cu diferite limbi ca: slava, greaca, turca, rusa, franceza, italiana, engleza etc., dovedind, după cum arăta Sextil Pușcariu⁵³, că aceste cuvinte pe care le-a primit din alte limbi:

... nu sunt o dovadă a sărăciei limbii române în mijloace de exprimare a gândului. Ele dovedesc mai cu seamă altceva: o lipsă de simț tradiționalist și un mare prestigiu a tot ce e străin, o neobișnuită putere de adaptabilitate

⁵¹Constantin Dominte, *Limba și literatura română*, nr. 3 și 4, 2002

⁵² Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Op.cit.*, p. 12

⁵³Pușcariu, Sextil, 1976, *Limba română I*, Ed. Minerva, București, p. 370 și urm.

la orice formă nouă, o înțelegere fulgerătoare a mecanismului construcției străine și a aluziei cuprinse în expresia metaforică și, înainte de toate, o adevărată pasiune de a-și îmbogăți limba cu posibilități nouă de exprimare plastică și nebanalizată.

Conceptul de împrumut apare definit⁵⁴ astfel: împrumut, s.n. (cf. lat. *in promutuum*): *element lingvistic luat de o limbă dintr-o altă limbă, înrudită sau diferită* (de aici și denumirea de împrumut lingvistic), definiție preluată aproape ad-litteram într-un dicționar școlar “Dicționar de concepte operaționale pentru gimnaziu”, autori Adrian Costache și Georgeta Costache, apărut în 2005 la Ed. Art: “împrumut, -uri – s.n. – cuvânt preluat dintr-o altă limbă (<lat. *in promutuum*): *meteor, odorant, majuscul, licitație* etc.”. Curios că aici apare și definiția verbului *a împrumuta* – vb. I (împrumut, împrumută) – a adopta cuvinte, obiceiuri, a imita (< lat. *impromutare*)

Într-o altă lucrare lexicografică⁵⁵, termenul apare cu două sensuri (accepții):

1. Proces de încorporare a unui element lingvistic dintr-un idiom în altul. Afectează oricare dintre subsistemele unei limbi, dar are o pondere deosebită în lexic. De aceea, împrumutul este definit în multe lucrări drept mijloc extern de îmbogățire a vocabularului unei limbi (în opoziție cu mijloacele interne). Împrumutul lexical este legat de fenomenele de difuziune culturală: răspândirea unor obiecte, deprinderi, tehnici, proceduri, rituri etc. (de ex., termenii pastorali împrumutați în limbile slave din română). Împrumutul se poate produce între dialectele (graiurile) aceleiași limbi sau între limbi diferite.
2. Element împrumutat de un idiom din altul (de ex., *cioban* este în română un împrumut din turcă). Deși este posibilă reproducerea ca atare a formei (fonetice și/sau grafice) a cuvintelor împrumutate (de ex., în română *week-end, striptease, tête-à-tête*etc.), împrumuturile lexicale sunt supuse, de obicei, unor procese de integrare, sub aspect fonetic și morfologic, în sistemul limbii în care pătrund. Integrarea se realizează în grade diferite, cea totală presupunând substituirea completă a trăsăturilor fonetice și morfologice neconforme cu sistemul limbii în care sunt incluse cuvintele noi (de ex., *fr. cuvette*, împrumutat în română sub forma *chiuvetă*, în care fonemul /y/, inexistent în română, a fost adaptat la sistemul acestei limbi și, păstrându-se genul din limba de origine, s-a adăugat marca -ă, specifică românei.

Aceleași accepții ale termenului lingvistic *împrumut* le găsim și în DȘL (*Dicționarul de științe ale limbii*) din 2001 de la Ed. Nemira unde nu există vreun alt adaos la articolul deja existent. De fiecare dată există exemplificări, cum am văzut, dar și trimiteri la alți termeni din DȘL pentru a clarifica semnificația cuvântului-titlu precum „(vezi DUBLET ETIMOLOGIC și ADSTRAT, NEOLOGISM, SUBSTRAT, SUPERSTRAT)”.

⁵⁴Gh. Constantinescu-Dobridor, *Mic dicționar de terminologie lingvistică*, Ed. Albatros, București, 1980. P.254

⁵⁵DȘL, Ed. Științifică, 1997. p. 264

Definiția apare într-o altă lucrare lexicografică ca al doilea sens (secundar) al cuvântului – titlu *împrumut* cu menționarea domeniului de specialitate, între paranteze rotunde (LINGV.) “Cuvânt sau îmbinare de cuvinte luate dintr-o limbă străină. Împrumutul poate fi direct, când este luat nemijlocit de către vorbitori prin contact cu alte popoare, sau indirect (savant), când este luat sau tradus din altă limbă pe cale cultă. v. neologism”⁵⁶.

Încă din Antichitate, această problemă a *împrumutului lingvistic* a fost abordată de autorii antici. Marius Terentius Varro este primul cercetător al împrumutului lingvistic din Roma antică ce s-a ocupat, printre primii, de identificarea unor împrumuturi sabine sau osce, etrusce sau grecești în limba latină.

Conceptul de împrumut este abordat și în sec. al XIX -lea, când s-a constituit Școala de Lingvistică Istorică. Astfel, se vorbește despre „împrumut dacă B a fost format în mod conștient după modelul lui A, cuvânt scos la lumină dintr-o stare de limbă trecută: de exemplu, *hopital* “*spital*” a fost format într-o anumită perioadă, prin imitarea latinescului hospitale (mai exact, la început a fost format hospital devenit apoi hopital)” (Ducrot / Schaefer 1996 p. 17).

Se știe că vorbitorii folosesc în diferite spații culturale mai mult de o limbă străină și acest fapt este elocvent astăzi, dacă luăm în considerație fenomenul globalizării sub egida limbii engleze, ce ocupă supremația lingvistică printre alte limbi internaționale utilizate în comunicare (se vorbește deja de <<romgleză>> și <<frangleză>>).

Xenismul nu este altceva decât un împrumut neadaptat, cu păstrarea formei și a semnificației din limba de origine, pentru care, în lexicologia străină, ca și în cea românească, se folosește termenul de cuvânt / formație aloglot(ă). ș.a.

Preocupări în ceea ce privește definirea și exemplificarea împrumutului lexical aflăm, în lingvistica românească mai nouă, la Petru Zugun (*Lexicologia limbii române*, Iași, Ed. Tehnopress. 2009), unde, la pagina 161, găsim precizat faptul că xenismele sunt << ”împrumuturi de cuvinte și îmbinări stabile intenționat neadaptate, păstrate cu formele grafice și acustice și cu sensurile lor din limba din care provin și funcționând ca părți de propoziție”, precum pro-domo< lat., restitutio in integrum< lat., allegro< it., weekend < engl., Bildungsroman< germ., numele proprii străine ș.a. unele neologisme provenind din xenisme.

Nu trebuie confundat xenismul cu barbarismul care, în conformitate cu Micul dicționar de terminologie lingvistică,(cf. fr. barbarism, lat. barbarismus, gr. barbarismos “expresie greșită”) este un “cuvânt introdus dintr-o limbă străină fără a fi nevoie de el. De exemplu demoazelă (domnișoară), anima (suflet) etc.

În lingvistica europeană barbarismul reprezintă un cuvânt rezultat din stâlcirea altui cuvânt din aceeași limbă sau o eroare gramaticală întâlnită în vorbirea străinilor.

⁵⁶Dicționar enciclopedic, vol III H-K, Ed. *Enciclopedică*Buc, 1999, p. 296

În lingvistica românească, termenul de împrumut este controversat tocmai pentru că majoritatea lingviștilor îl găsesc neadecvat pentru ceea ce semnifică din punct de vedere lingvistic.

Iorgu Iordan și Vladimir Robu consideră că termenul împrumut este impropriu pentru semnificația lingvistică atribuită. În accepția acestora a împrumuta înseamnă: a da sau a lua de la cineva sub rezerva restituirii. Împrumuturile de cuvinte nu se fac în mod deliberat (ca împrumuturile de lucruri materiale), decât în cazuri cu totul particulare, și ar fi aberant să atribuim unor evenimente lingvistice o condiționare finalistă, pragmatică, atâta timp cât cei care stăpânesc limba de proveniență a împrumuturilor nu sunt conștienți și nu pot observa că cineva le ia din patrimoniul lor lingvistic, deoarece acest patrimoniu nu scade cu nimic, ci își continuă evoluția firească potrivit normelor lui proprii. Un cuvânt împrumutat în vocabularul românesc din franceză nu “părăsește” sistemul lexical al acestei limbi, ci se adaugă ca o inovație sistemului lexical românesc.

Theodor Hristea consideră că termenul de împrumut lexical nu este tocmai potrivit, întrucât împrumutul se face fără știrbirea limbii “donatoare” și fără restituire din partea limbii influențate sau “receptoare”. Împrumutul lexical constituie un aspect fundamental al contactului dintre limbi și este mereu considerat un produs al bilingvismului, fără de care nici nu poate fi perceput.

Alexandru Graur⁵⁷ crede că împrumuturile introduse în vocabularul unui idiom în urma contactului interlingvistic:

...nu sunt o problemă prea gravă, mai exact spus nu au fost până acum, deoarece cuvintele noi s-au înlocuit mereu unele pe altele, contactul cu o nouă populație introducea noi termeni, dar în același timp elimina o mare parte a împrumuturilor precedente, astfel că fondul principal, care e foarte vechi, rămânea în mare măsură același. Folosim trecutul deoarece acum situația este alta. Vocabularul devine internațional.

În DȘL, *împrumutul* “este un rezultat al contactului între idiomuri, reprezentând o forma de manifestare a interferenței lingvistice”. El este un proces de încorporare a unui element lingvistic dintr-un idiom în altul.

În MDA, conceptul de *împrumut* este definit ca “oferire cuiva sau luare de la cineva pentru un anumit interval de timp a unui bun care urmează să fie restituit ulterior Și: împrumutare (1-2), împrumutat (1-2), (înv.) împrumutătură (1-2); (3-6) obiect sau sumă de bani care (se dă cuiva sau) se ia de la cineva pentru un anumit interval de timp, urmând să fie restituit(ă) ulterior; **a da** (sau **a lua**, **a cere**) cu ~ a împrumuta (1-2); ...17 (înv.) cu condiția de a restitui după un anumit interval de timp și în anumite condiții tot ceea ce a fost primit ca împrumut.”

Împrumutul este un fenomen universal. Este de ajuns un contact oarecare între două limbi (lingvistic, social sau cultural) pentru ca împrumutul să se producă. Pot fi de asemenea și interferențe sociale și culturale care produc nenumărate modificări (împrumuturi de cuvinte, unități frazeologice, calcuri lingvistice etc.) în sistemul limbilor văzut într-o continuă mișcare, reconstrucție și inovație.

⁵⁷Alexandru Graur, 1968, *Tendințe actuale ale limbii române*, p. 271

Pentru că limba reprezintă principalul mijloc de comunicare interumană, ea implică și o importantă componentă socială. Ca fenomen social, limba trebuie privită în dubla sa manifestare: competență – performanță. O evitare a laturii sociale a limbii ar echivala cu o neglijare a celui mai important aspect: cauzalitatea schimbărilor lingvistice. În calitate de sistem în mișcare, limba implică, intrinsec, ideea de schimbare lingvistică.

Astfel, membrii unei comunități intră în contact lingvistic cu reprezentanții altor colectivități (acestea pot fi: profesionale, regionale, familiale etc.). E. Coșeriu afirmă în “Introducere în lingvistică”: “Limbile există și se dezvoltă nu numai în virtutea rațiunilor interne a echilibrului lor ca sisteme, ci și, mai ales, în relație cu alte fenomene de ordin spiritual și social: limba este legitim legată de viața socială, de civilizație, de artă, de dezvoltarea gândirii, de politică etc., într-un cuvânt, de întreaga viață a omului.”

Împrumuturile lexicale, indiferent de originea acestora, sunt considerate surse externe de inovație a vocabularului unei limbi.

Felul împrumuturilor

De cele mai multe ori, împrumuturile se reduc, la lexic, la inventarul de cuvinte venite într-o limbă dată din alte limbi.

Este adevărat că împrumutul lexical are o importanță primordială, dar nu trebuie ignorat faptul că, în cazul unor contacte lingvistice mai profunde, o limbă împrumută din alta nu numai cuvinte, ci și sunete, modalități de accentuare, unele trăsături morfologice sau anumite turnuri sintactice. De aceea, avându-se în vedere posibilitatea recepționării oricărui element al limbii, împrumuturile se clasifică în **lexicale, semantice, gramaticale și fonetice**.

Împrumuturile **lexicale** au la bază contactul între două limbi oarecare și, pe părți de vorbire, cele mai multe se întâlnesc la cuvintele autosemantice, în special la substantiv și la verb, unde este suficient un contact superficial, o formă ușoară de diglosie sau de bilingvism cult, în epoca modernă, cu deosebire atunci când cele două limbi sunt asemănătoare structural. În schimb, la celelalte părți de vorbire se produc numai dacă interferența lingvistică este mai profundă și sunt aproape excluse pentru pronume și pentru prepoziții, conjuncții și articole, părți de vorbire lipsite de autonomie semantică.

Împrumuturile **semantice** sunt cu mult mai subtile, se realizează sub forma unor semnificații noi care se adaugă celor vechi ale cuvintelor preexistente, în cadrul așa-ziselor calcuri semantice, și presupun intimitate în privința contactului dintre două limbi, ca în cazul perioadelor de bilingvism româno-slav sau româno-francez, care își oferă cele mai multe exemple de calcuri semantice pentru limba română⁵⁸.

Împrumuturile **gramaticale** nu pot fi discutate global, ci separat în **morfologice, derivative și sintactice**.

⁵⁸Theodor Hristea, *Probleme de etimologie*, 1968, p.158-202

Împrumuturile **morfologice** privesc afixele, în special sufixele morfologice sau flexionare.

Asemenea împrumuturi sunt foarte rare, cu totul accidentale și inconștiente, deoarece sistemul gramatical, și alături de el și cel fonologic, formează sisteme închise pe baza cărora se și definește o limbă dată din punct de vedere genealogic și structural. Limba română, în raport cu împrumuturile ei din alte limbi, nu oferă exemple semnificative de acest fel.

Împrumuturile **derivative** apar în limbă cu o mare frecvență detașabile din lungi serii de cuvinte introduse în perioade de pătrundere masivă a împrumuturilor, folosite ulterior în momentele de reflux, de independență lingvistică pentru realizarea unor formații noi, de la teme variate la formații neologice⁵⁹. O importanță aparte capătă în acest context calcurile lexicale de structură⁶⁰.

O mare importanță pentru limbile moderne și pentru împrumuturile din limba română o au prefixele savante sau elementele de compunere tematică provenite din greacă sau latină și întâlnite cu forme similare în majoritatea limbilor moderne: **a-, con-, ex-, pre-, ante-, cata-, dia-, extra-, hiper-, meta-, pro-, super-, ultra-; -agog, -arh, -edru** etc.

Multe din sufixele foarte frecvente din limbile moderne provin din greaca veche, de unde au intrat în latină și apoi în limbile romanice și în alte limbi neromanice: gr. **-ismos**> lat. **ismus**> fr. **isme**, sp.(it.) **-ismo**, rom. **-ism**, engl. **-ism**, germ. **-ist**, rus. **-ism** etc.

Un număr mare de sufixe grecești a fost adoptat de terminologia științifică și tehnică modernă, mai ales de terminologia științifică medicală.

Împrumuturile **sintactice** sunt foarte frecvente, efectuându-se cu ușurința care caracterizează împrumuturile lexicale, deoarece sintaxa reprezintă compartimentul cel mai expus influențelor. Se întâlnesc tot felul de turnuri sintactice asemănătoare, se produce un număr mare de calcuri sintactice, frazeologice și lexico-frazeologice, dar identificarea lor este foarte anevoioasă din cauza identității construcțiilor sintactice cel puțin în principalele limbi romanice. Împrumuturile **fonetice** sunt ca și inexistente. Există doar influențe ale sistemului de accentuare dintr-o limbă asupra altei limbi (accentuarea neologismelor după modelul limbii franceze) și probleme de adaptare a unor sunete specifice unei limbi la sistemul fonetic al limbii primitoare, de exemplu, fr. **eu[o]**>rom. **eo, e** și **o** și **u[u]**>rom. **iu, i** și **u**.

Contactul dintre limbi este în esență rezultatul unor fenomene extralingvistice, care presupune într-o formă sau alta fenomenul de bilingvism. Contactul se poate stabili între orice fel de limbi, diferite sau asemănătoare ca structură, legate sau nelegate între ele genealogic, dar influența este întotdeauna mai puternică între limbile cu structuri asemănătoare și întrudite genetic decât între limbi neînrudite genetic și tipologic.

⁵⁹Iordan, Iorgu, *Unele aspecte ale formării cuvintelor în limba română actuală*, în SCL, nr. 4, 1964, p.401 și urm.

⁶⁰Theodor Hristea, op. cit. P. 158 – 202.

Rațiunea fundamentală a împrumutului este nevoia practică, necesitatea de a acoperi termenii care lipsesc într-o limbă aflată într-o stare de inferioritate.

Deși orice limbă are posibilitatea evitării neologismului, printre altele prin polisemie, transfer funcțional și stilistic, derivare, compunere, schimbarea categoriei morfologice și cale lingvistic, toate limbile împrumută nume de obiecte și noțiuni necunoscute.

Din punct de vedere sincron și având în vedere cauzele împrumuturilor, ele se clasifică în: **împrumuturi propriu-zise și barbarisme.**

Împrumuturile propriu-zise sunt cuvinte străine încetățenite în limbă, asimilate de lexicul limbii comune și cu comportament similar cuvintelor moștenite sau împrumuturilor vechi cu care coexistă o vreme, după care deseori unul dintre termenii aflați în concurență se reduce sau se diferențiază semantic. Astfel el nu mai este simțit ca împrumut de vorbitorii obișnuiți, fiind împrumut sau neologism numai pentru istoria limbii.

Barbarismele, numite și xenisme sau peregrinisme sunt împrumuturile simțite drept cuvinte străine și aparținând limbii cultivate, mai ales limbajelor speciale și neadaptate fonetic sau morfologic.

În ceea ce privește pătrunderea și adaptarea împrumuturilor într-o limbă, două sunt situațiile de contact între două limbi: contact direct și contact indirect, cultural.

În primul caz este vorba mai întâi de viața în comun, pe același teritoriu, a unor populații care vorbesc limbi diferite și care, înainte de asimilarea uneia dintre ele, ajung temporar la bilingvism.

A. **Împrumuturi vechi**

1. **Influența slavă**

Influența slavă asupra românei începe prin secolul al IX-lea, prin urmare, spre sfârșitul perioadei româniei comune. Asimilarea slavilor este rezultatul amestecului etnic român-slav.

Cele mai vechi împrumuturi slave din limba noastră au caracter bulgăresc. Prin influența slavă se introduc în română grupurile *cl*, *gl*.

Morfologia este în general neatinsă de influența slavă, neparticipând la procesul de geneză a limbii române; influență considerată *adstrat* (sau *superstrat*) al limbii române.

Influența slavă s-a exercitat pe două căi: a. pe cale *populară*, orală prin contactul direct dintre populații (starea de bilingvism); b. pe cale *cultă* (cărturărească), slava fiind utilizată în biserică, în administrație, în cancelariile domnești.

Influența slavă⁶¹ acoperă aproape toate sferele semantice ale vocabularului general:

- a. Stare socială: *boier, rob, slugă, voievod, zaveră, răzmeriță*;
- b. Familie: *babă, ibovnic, maică, mașteră, nevastă, rudă*;
- c. Părți ale corpului: *cârcă, crac, gât, gleznă, obraz, trup*;

⁶¹Grigore Brâncuși, *Introducere în istoria limbii române*, 2005. P. 70 și urm.

- d. Particularități fizice și morale: *blajin, calic, cârn, dârz, drag, gârbov, grozav, milostiv, nerod, prost, sărman, știrb, treaz, voinic, vrednic, zdravăn*;
- e. Îmbrăcăminte: *cojoc, cușmă, izmană, rufă*;
- f. Armată: *izbândă, pușcă, război, sabie, steag, sulită*;
- g. Comerț: *târg, precupeț, ucenic*;
- h. Locuință, obiecte casnice: *bană, ciocan, colibă, grădină, greblă, iesle, ogradă, pernă, prag, rogojină, sanie, uliță, zăvor*;
- i. Hrană: *colac, hrană, icre, oțet, smântână, ulei*;
- j. Agricultură: *brază, claie, ogor, pleavă, plug, pogon, prisacă, snop*;
- k. Timp: *ceas, veac, vârstă, vreme*;
- l. Boli: *boală, ciură, gâlcă, pojar*;
- m. Superstiții: *basm, diavol, iad, idol, paparudă, rai, vârcolac, vrajă, zmeu*;
- n. Natură: *crivăț, crâng, deal, gârlă, izvor, livadă, omăt, ostrov, peșteră, potop, praf, văzduh, zare, zăpadă*;
- o. Faună: *bivol, dobitoc, găscă, molie, ogar, păstrăv, rac, știucă, vidră, vrabie*;
- p. Plante: *bob, cocean, gulie, hrean, lobodă, ovăz, praz, răchită, sfecă, știr*;
- q. Acțiuni: *clădi, croi, dobândi, grăi, huli, iubi, izbi, înveli, logodi, nimeri, obosi, opri, otrăvi, păzi, plăti, porunci, primeni, risipi, sfârși, târi, tocni, voi, zâmbi*;
- r. Noțiuni diverse: *ciudă, duh, horă, ispită, lene, muncă, nărav, obicei, pacoste, scârbă, taină, veste, zvon*.

Se pot adăuga și câteva adverbe și interjecții: *aieva, ba, da, iute, în zadar, așijdere, împotriva, iacă, ian, iată*.

Prin conviețuirea îndelungată a românilor cu slavii se explică și numărul mare de persoane și de locuri intrate în română: din domeniul onomasticii (*Dan, Ganea, Mircea, Preda*) și domeniul toponimic (*Bistrița, Craiova, Predeal, Râmnic*).

Prin mulțimea de cuvinte slave, s-a impus în română și un număr important de formați lexicali, care au devenit productivi, adică s-au atașat la teme neslave. Prefixele de origine slavă sunt: *ne-, pre-* și *răs-*. Sufixe de origine slavă sunt: *-aci, -an, -alnic, -anie (-enie), -că, -eală, -ean, -eș, -ice, -ilă, -iș, -iște, -iță, -iv, -nic*.

Prin influența slavă sunt explicate de către unii cercetători și câteva particularități morfologice: vocativul în *-o* al femininilor: *soro, țațo, Anico*; numeralul de la 11 la 19 constituit prin adăugare: *unsprezece*; diateza reflexivă s-a dezvoltat în română datorită influenței slave: *a se căi* reproduce forma slavă *kajati se*; viitorul anterior, condiționalul perfect, inversiunea auxiliarului la perfectul compus: *auzit-am*. Aceste ultime trăsături gramaticale sunt puse pe seama influenței slave, dar doar vocativul femininilor în *-o* poate fi considerat ca trăsătură sigură de origine slavă.

Într-o propoziție care se citează de obicei: *îi iubesc pe prietenii dragi*, toate cuvintele sunt de origine slavă, dar raporturile dintre ele sunt asigurate în exclusivitate de elemente latine: *îi*, pronume neaccentuat prin care se accentuează obiectul direct, *-esc*, sufix de prezent indicativ, *pe*, morfem de acuzativ- obiect direct al numelor asimilate cu persoane, *-i*, desinență de plural, *i*, articol definit, *-i* (*dragi*), semn de plural. Prin urmare, gramatica românească este, în întregime, latină⁶².

2. Influența maghiară

Influența maghiară asupra românei începe după separarea dialectală a românei comune; în aromână, meglenoromână și istroromână nu există elemente maghiare. Această influență a afectat româna numai în lexic. Se disting două straturi de elemente ungurești în română: unele vechi cunoscute în toate graiurile dacoromâne, altele, mai noi, cu întrebuințare restrânsă la graiurile din Transilvania. Iată o listă de cuvinte care aparțin acestui strat vechi: *a alcătui, aldămaș, a bănui, a bântui, belșug, bir, a birui, bâlci, a cheltui, a chibzui, chinchip, dijmă, a făgădui, gazdă, ham, hotar, imaș, a îngădui, a întâlni, lăcaș, marfă, megieș, mereu, meșter, a mântui, neam, oraș, samă, sălaș, sobă, a sudui, a tăgădui, tâlhar, vamă, viclean, viteaz*. Din maghiară au intrat în română și câteva sufixe: **-șag**, **-șug**: *furțișag, rămășag, prieteșug, beteșug, meșteșug, vicleșug*; **-ălui**: *prețălui*; **-eș**: *chipeș, gureș, trupeș*⁶³.

3. Influența turcă

Influența turcească în plan lingvistic a afectat mai ales laturile concrete ale vocabularului românesc. Ea a fost studiată amănunțit de Lazăr Șăineanu, în lucrarea *Influența orientală asupra limbei și culturei române, I-II*, București, 1900, din care reținem o listă de cuvinte care se referă la locuință, hrană, îmbrăcăminte, floră, faună, comerț, meserii diverse, însușiri omenești etc. :

- *Cerdac, hambar, odaie, tavan, dușumea, iatac, cearșaf, macat, lighean, saltea, chibrit;*
- *Baclava, cafea, caimac, cașcaval, ciulama, ghiveci, iahnie, iaurt, musaca, magiun, pilaf, rachiu, sarma, telemea, tutun; cataif, chiftea, chiftea, halva, rahat, șerbet, trufanda;*
- *Basma, borangic, ciorap, dulamă, șalvari, tulpan, chimir, fes, papuc;*
- *Dovleac, dud, pătlăgea, bostan, fistic, lalea, liliac, cais, nufăr, salcâm, bursuc, șalău;*
- *Chilipir, cântar, dugheană, mușteriu, para, raft, samsar, saftea, tarabă;*
- *Băcan, boiangiu, cazangiu, cioban;*
- *Agiamiu, fudul, lichea, pișicher, șiret, tembel, ursuz, zezec,*

De notat că elementele turcești circulă mai ales în graiurile din Muntenia și Moldova. Unele există și prin Transilvania, unde s-au infiltrat din provinciile vecine.

În română, sunt și câteva sufixe de origine turcă: **-giu** (*iaurgiu, cafegiu, sacagiu, zarzavagiu*) și **-iu** (*arămiu, cenușiu, sălcui*).

⁶²Grigore Brâncuși, op. cit. p. 73 și urm.

⁶³Grigore Brâncuși, op. cit. p. 78 și urm.

Prin turcă, au pătruns în limbile balcanice, deci și în română, numeroase cuvinte din persană: *dușman, murdar, papuc, ghiulea* etc. și mai ales din arabă: *belea, berechet, hain, halal, mahmur, mucalit, sofa, atlas, acadea, mahala, mușama, temenea* etc.

În epoca fanariotă au intrat mai multe turcisme, utilizate în limbajele specializate privind administrația, armata, relațiile oficiale.

Dintre cele aproximativ 2770 de cuvinte împrumutate din limba turcă în decursul veacurilor, atestate în diferite categorii de texte, peste 1650 au ieșit din uz definitiv și astăzi aparțin fondului arhaic al lexicului românesc; ele includ un lot de aproape 500 de împrumuturi personale, foosite o singură dată și imediat abandonate. Doar 40 % din vocabularul preluat, adică circa. 1100 de împrumuturi au supraviețuit până în zilele noastre, iar dacă dintre acestea eliminăm cei 40–50 de termeni actuali referitori la realități ale trecutului și aflați și ei pe cale de dispariție, proporția lor se reduce la 38 %⁶⁴.

4. Influența greacă

Influența greacă s-a exercitat asupra românei în diferite perioade de evoluție.

În română se disting trei straturi de influență greacă:

- a. Elenisme intrate în latina dunăreană, de unde le-a moștenit româna (sec. I-VI);
- b. Cuvinte din greaca bizantină (sau mediogreacă, sec. VII-XV);
- c. Cuvinte neogrecești intrate în română începând cu secolul XVI și sfârșind cu primajumătatea a sec. XIX (epoca antefanariotă și epoca fanariotă 1711-1821).

Cuvintele din primul strat se regăsesc în toate limbile romanice: *a amăgi, carte, a cășca, ciutură, gutuie, mărgea, mesteacăn, mustață, zeamă, biserică, creștin, drac, înger, a boteza, a blestema, Paști, preot, Sâmbătă*.

Cuvintele din greaca bizantină sunt rezultatul unui intens proces de grecizare a întregii peninsule balcanice. Din această perioadă au rămas toponimele Constanța, Mangalia, Sulina sau termeni legați de comerț: *agonisi, arvună, folos, mătase, prisos*.

Cuvintele bizantine prin intermediar slav sunt: *busuioc, dafin, amin, acatist, liturghie, apostol, parastas, evanghelie, prescură, aghiazmă, arhanghel*.

Prin slavi pătrund și alți termeni precum: *camătă, ieftin, mirodenie, pită, săpun, strachină, tigaie, călimară, condei, dascăl, diac, hârtie, a pedepsi*.

Cele care se referă la organizarea statală sunt foarte numeroși: *chelar, comis, despot, logofăt, pitar, spătar, vistiernic, grămătic* etc.

În epoca fanariotă influența neogracă este puternică. Pătrund în română termeni de cultură, termeni politici, de administrație, dar rezistă timpului doar a zecea parte din cele 1200 de cuvinte neogrecești din română, numărate de lingvistul maghiar L. Galdi: *a aerisi, agale, calapod, fasole, fidea*,

⁶⁴Emil Suci, *101 cuvinte de origine turcă*, 2011, p.159

furtună, igrasie, monedă, patimă, plic, portocală, scrumbie, tagmă, taifas, țâr, lăuză, mamos, a molipsi, tifos, molimă, țață, lefter, ifos etc.

Prin sufixele **-isi, -os, -icos, -adă, -ache** se recunosc unele cuvinte grecești din română: *aerisi, chivernisi, catadicsi, ifos, plicticos, simandicos, misadă, Costache, Manolache, Mandache, Mihalache*.⁶⁵

O altă categorie de termeni împrumutați din neogreacă este reprezentată de termenii care aparțin și astăzi vocabularului standard. Aici pot fi incluși: *agramat, anarhie, anomalie, anost, cartofor, catapultă, conopidă, decar, filă, fistic, mamos, molimă, molipsi, olograf, plic, plictisi, silabisi, sintaxis, stafidă*.⁶⁶

B. Împrumuturi lexicale neologice

Îmbogățirea vocabularului românesc este realizată mai ales cu ajutorul neologismelor de origine latino-romană și germanică. Fondul lexical neologic al limbii române este extrem de bogat și de variat dacă ținem seama de ceea ce înregistrează ultimele noastre lucrări lexicografice (*DEX, DN₃, MDA, DOOM₂, DCR₂*).

Conceptul de neologism

După Petru Zugun⁶⁷, neologismele sunt împrumuturile și formațiile lexicale realizate în epoca modernă a limbii române și adaptate sub raport semantic. Cu alte cuvinte, prin neologism se înțelege orice cuvânt nou apărut într-o limbă oarecare, indiferent dacă acesta e un împrumut sau reprezintă o creație internă a limbii respective prin derivare, compunere (*apoetic* este un cuvânt format din două elemente formative neologice: prefixul neologic *a-* + adj. *poetic* împrumutat din franceză, rezultă tot un neologism; sau numai un element component poate fi neologic, ajungându-se la același rezultat; de exemplu: *nefavorabil, gândirism, sămănătorism*).

Îmbogățirea și modernizarea lexicului românesc a început în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și în primele decenii ale veacului trecut. Tot în veacul trecut s-au purtat și cele mai aprinse discuții pe tema utilității neologismelor, afirmă Th. Hristea, ca și a surselor principale din care limba noastră trebuia să se alimenteze pentru a-și îmbogăți vocabularul.

La constituirea vocabularului neologic românesc au contribuit foarte multe limbi. Le vom expune pe cele mai importante și cu adevărat moderne care au influențat limba română.

1. Latina savantă

⁶⁵Grigore Brâncuși, op. cit. p. 83 și urm.

⁶⁶Oana Magdalena Cenac, *Vechi și nou în vocabularul limbii române actuale. Despre elementele de origine neogreacă și turcă*, p.60

⁶⁷Petru Zugun, *Lexicologia limbii române*, 2009, p. 158.

În ordine cronologică, prima dintre aceste influențe este cea latină savantă, ale cărei începuturi sunt plasate de obicei în sec. al XVII-lea. Vocabularul limbii române s-a îmbogățit cu un număr apreciabil de neologisme luate direct din latină pe cale livrescă. Nu trebuie confundate cuvintele moștenite din aceeași limbă care au evoluat foarte mult din punct de vedere fonetic și chiar semantic. Astfel, *clarus* a fost moștenit, devenind *chiar*, iar a doua oară a fost împrumutat ca neologism și a dat *clar*. Astfel de dublete etimologice (cu primul element moștenit și al doilea împrumutat) sunt și următoarele: *fruct-fruct*, *bășică-vezică*, *femeie-familie*, *bătrân-veteran*, *arină-arenă*. Dar există și neologisme care se explică exclusiv prin latină, cum sunt: *adagiu*, *ambigen*, *adnota*, *aproba*, *Biblie*, *cabalin*, *colocviiu*, *dormita*, *dormitor*, *elibera*, *fabulă*, *insulă*, *literă*, *omite*, *paupertate*, *pictor*, *pictură*, *premiu*, *probă*, *rege*, *satisface*, *testimoniu*, *tezaur*, *traduce*, *uzufruct*¹.

După același Th. Hristea⁶⁸, în legătură cu influența latină, trebuie făcute câteva precizări importante ca să fie corect înțeles:

- a. Cele dintâi neologisme de origine latină le datorăm unor cărturari români cu mult înainte de sec. al XVIII-lea (Dimitrie Cantemir, Dosoftei, Constantin Cantacuzino ș.a.) au împrumutat neologisme direct din latină, pe care o cunoșteau foarte bine. Alți cronicari precum Grigore Ureche și Miron Costin au introdus în limbă cuvinte latinești pe care le-au luat din polonă.
- b. Latina a devenit limbă diplomatică începând cu sec. al XIV-lea, înființându-se încă din sec. XI primele episcopate catolice din Transilvania (la *Cenad*, *Oradea Mare* și *Alba Iulia*) în care latina se întrebuința ca limbă de cult religioasă.
- c. A treia precizare se referă la numeroasele neologisme terminate în *-ie* care s-au dezvoltat direct din cele latinești în *-io* (*conditio-condiție*, *definitio-definiție*, *expeditio-expediție*, *prescriptio-prescriptie*).

2. Influența italiană

În internaționalizarea vocabularului românesc un rol important îi revine influenței italiene care a contribuit și ea la transformarea lexicală a limbii noastre prin neologismele pe care ni le-a furnizat începând cu secolele al XVII-lea și al XVIII-lea (epoca primelor contacte culturale italo-române). În epoca fanariotă cele mai multe italianisme au pătruns în românește prin intermediul limbii neogrecești.

Cele mai multe italianisme existente în limba română aparțin terminologiei muzicale având caracter internațional: *adagio*, *allegro*, *allegretto*, *alto*, *arpegiu*, *andante*, *bariton*, *cantabil*, *chitară*, *crescendo*, *duet*, *flaut*, *flautist*, *intermezzo*, *mandolină*, *moderato*, *operă*, *partitură*, *piano*, *pianissimo*, *scherzo*, *solfegiu*, *solo*, *tenor*, *trio*, *tumultuos*, *vibrando*, *vivace* etc. Există și o mulțime de termeni care aparțin domeniului economic: *acont*, *agenție*, *bancă*, *bilanț*, *casă*, *casier*, *contabil*, *fisc*, *falit*, *gir*, *gira*, *liră*, *manco*, *scont*, *scandent*, *scadență*, *speze*, *valută*, *virament* ș.a.. Din alte domenii precum arhitectura, medicina, politica, sportul, marina și alimentația provin: *ancoră*, *basoreliev*, *calcio-vecchio*,

⁶⁸Theodor Hristea, op. cit, p. 55 și urm.

campion, capodoperă, dantesc, fascism, febră, (medic) curant, merceologie, oncologie, reumatism, rizoto, spaghetti, stagiune, stindard, teracotă, traumă ș.a. care pot fi găsite în MDN ori în alte lucrări lexicografice⁶⁹.

3. Influența germană

Influența germană s-a exercitat asupra românei atât regional, cât și la nivelul limbii literare. E vorba de influența șvabilor din Banat, de cea a sașilor din Transilvania și de influența pe care au inițiat-o nemții stabiliți la noi ca mineri, negustori și industriași. Influența germană a lăsat cele mai numeroase urme în terminologia tehnico-științifică: *blitz, boiler, bomfaier, bormașină, cocs, diesel, drosel, duză, electrobuz, electrocar, fasung, feltspat, foraiiber, gater, matriță, rolă, șaibă, șină, ștecăr, valț, ventil, wolfram*. Mulți termeni dintre aceștia sunt cuvinte compuse ca și: *abțibild, balonzeid, bildungsroman, capelmaistru, crenvurst, glaspapir, glasvand, hinterland, laitmotiv, lebevurst, lumpenproletariat, mișmaș, oberliht, patvagon, rucsac, șpilhozen*. De remarcat că unele neologisme din germană au rădăcini de origine latină: *adresant, laborant, secundant, regenzent, repetent, dictat, unicat, gladiolă, provizion, agentură, corectură, rubricatură* etc.

4. Influența franceză

Cea mai puternică influență modernă exercitată asupra limbii noastre rămâne indiscutabil influența franceză. Româna s-a îmbogățit datorită ei cu câteva mii de cuvinte, modernizându-și vocabularul în toate domeniile vieții materiale și spirituale. S-a manifestat la început în sec. al XVIII-lea prin intermediul fanarioților și al rușilor. În 1775 domnitorul Alexandru Ipsilanti reorganizează învățământul în țara românească după model francez, ceea ce a însemnat introducerea în școală a limbii franceze ca limbă obligatorie, alături de greacă, latină, slavonă și română. Pe lângă traduceri au existat și relațiile de ordin politic, economic și mai ales cultural; datorită acestor condiții influența franceză s-a manifestat atât în domeniul vocabularului, cât și al frazeologiei. Cele mai multe unități frazeologice sunt de proveniență franceză (unele sunt împrumuturi directe: *artist liric, bal mascat, calcul renal, codon ombilical, cordon sanitar, critic literar, director general, decret guvernamental, forță motrice, jurnal de bord, monolog interior, pareză intestinală, placă turnantă, petrol lampant, tonus muscular*, iar alte frazeologisme sunt calcuri: *apă de toaletă, castel de apă, câmp de bătaie, diabet zaharat, duș scoțian, focar de infecție, ipoteză de lucru, materie cenușie, piatră unghiulă, rădăcină pătrată, turn de fildeș, a pierde din vedere, a se da în spectacol, a face act de prezență*).

Majoritatea împrumuturilor lexicale de origine franceză au pătruns în limba română pe cale scrisă, iar aspectul lor grafic s-a impus adeseori în pronunțarea românească literară: *automobil, bacalaureat, certificat, mercerie, sergent, septicemie*. Există și cazuri când pronunțarea din franceză s-a menținut în limba română: *coșmar, faleză, fular, antet*.

⁶⁹Theodor Hristea, op. cit, p. 57 și urm.

Împrumuturile autentice din limba franceză trebuie deosebite de franțuzismele aparente: *angrosist, bonjurist, conspirativ, dirijor, elogia, frizer, jurnalist, grandoman, hidrofor, logoped, longeviv, meditator, ortografie, picaș, portativ, riscant, simplitate, șantajist, șofa*. Toate acestea sunt în realitate ori creații interne ale limbii române, ori împrumuturi lexicale de alte origini decât cea franceză⁷⁰.

Neologismele de origine franceză (care se modelează, de regulă, sistemului fonetic și morfologic al limbii române) și calcurile lingvistice participă la un proces de integrare îndelungat, prelungindu-se pe tot parcursul secolului al XX-lea. Fie că a fost supraevaluată, fie că a provocat polemică, cert este faptul că influența franceză reprezintă nu numai un mijloc de îmbogățire și nuanțare, ci și o redefinire a fizionomiei neolatine a limbii române, în aria romanității balcanice⁷¹.

5. Influența rusă

Această influență s-a manifestat asupra limbii noastre pe cale scrisă, mai ales prin intermediul traducerilor (după 23 Aug. 1944). Aceste împrumuturi de cuvinte din limba rusă sunt mai puține decât calcurile lingvistice (de exemplu: *sputnic* nu s-a impus în română decât după ce a pătruns în alte limbi europene, devenind un termen internațional). Neologismele rusești, când au început să conțină rădăcini de origine latină au fost perfect asimilate de limba română: *activist, agregat, aspirantură, centrism, combinat, cursant, defectologie, dezinformație, dezinformare, desant, dezinfecție, exponat, instructaj, magistrală, procuratură, radioficație, prospect, suprematism, textolog* și *ultraimperialism*. Se constată că printre împrumuturile făcute din rusă există numeroase cuvinte compuse: *agrobiologie, agrozootehnică, agrometeorologie, fotoaparat, hidroagregat, inginer mecanic, general maior*.

Influența rusă a avut astfel drept consecință nu numai o ușoară relatinizare a vocabularului românesc cu și o relativă consolidare a fondului său de elemente internaționale⁷².

Limba română a împrumutat cuvinte care provin la origine din latină prin intermediul a nu mai puțin de 13 limbi ca stadiu final. Printre acestea se numără și limba rusă fiind a treia ca număr de cuvinte parvenite din ultima sursă, după franceză și germană. Din rusă s-au împrumutat 19 cuvinte, la origine latine. Indicăm în continuare: 1. termenul din română, 2. originalul latin și 3. cuvântul din limba în care s-a preluat împrumutul:

<i>Arenda</i> – <i>reddere</i> – <i>arenda</i>	<i>Brișcă</i> – <i>birota</i> – <i>bricka</i>	<i>Cantoră</i> – <i>computare</i> – <i>kontora</i>
<i>Cavaler</i> – <i>caballus</i> – <i>kavaler</i>	<i>Cavalerie</i> – <i>caballus</i> – <i>kavalerija</i>	<i>Cazarmă</i> – <i>quattuor</i> – <i>kazarma</i>
<i>Cvartir</i> – <i>quartus</i> – <i>kvartir</i>	<i>Duș</i> – <i>ductio</i> – <i>duș</i>	<i>Gălușcă</i> – <i>galla</i> – <i>galușka</i>
<i>Gubernare</i> – <i>gubernija</i>	<i>Infanterie</i> – <i>infans</i> – <i>infanterija</i>	<i>Plus</i> – <i>pilus</i> – <i>plius</i>
<i>Polată</i> – <i>polatium</i> – <i>polata</i>	<i>Recrut</i> – <i>crescere</i> – <i>rekrut</i>	<i>Redută</i> – <i>ducere</i> – <i>redut</i>

⁷⁰Th. Hristea, op. cit, p. 59-61.

⁷¹Doina Butiurcă, *Influența franceză*, p. 207-211.

⁷²Th. Hristea, op. cit, p. 62.

6. Influența engleză

Această influență s-a manifestat direct ori indirect mai ales în perioada postdecembristă, constatând că vorbim deja de un fenomen internațional (nu numai european, ci și mondial)⁷⁴. Împrumuturile din engleza britanică și americană, numite anglicisme și americanisme, au pătruns masiv în limba noastră, continuând să crească într-un ritm accelerat, dar găsindu-și motivația în necesitatea de a desemna anumite realități extralingvistice. Deși sunt încadrate în sistemul lingvistic românesc, multe anglicisme rămân neadaptate fonetic și morfologic la structura limbii române, unele dintre ele lipsind chiar în lucrările lexicografice: *boarder, boyband, cookie (cookie-uri), college-shirt, challenge, fresh, roller, review, modelling, office, hairstyle, track, nickname, outfit, full time, party time, laptop, target, shaping, stick, upgrade, online, offline*. Lingviști ca Mioara Avram, Ștefania Isaac, Georgeta Ciobanu și Adriana Stoichițoiu-Ichim sugerează impunerea unor tipare mai stricte de adaptare la nivel morfologic ale acestor cuvinte. O opinie contrară o are regretatul senator și lingvist George Pruteanu care afirmă că noile cuvinte trebuie adaptate și scrise românește.

Adoptând poziția lui Sextil Pușcariu, conform căreia vorbim de două categorii de împrumuturi: *necesare* și *de lux*. Sunt termeni preluați apoi de alți lingviști (menționăm aici pe Gligor Gruiză, Theodor Hristea, Adriana Stoichițoiu-Ichim ș.a.), pe care îi aplică la problema anglicismelor⁷⁵.

a. Împrumuturile necesare sunt acele cuvinte, sintagme sau unități frazeologice care nu au un corespondent în limba română sau care prezintă unele avantaje în raport cu termenul autohton. În acest sens, anglicismele necesare au avut avantajul preciziei, al brevilocvenței și nu în ultimul rând al circulației internaționale. Ele sunt motivate de noutatea referentului. Vom trece în revistă aceste anglicisme din diferite domenii (sport, economie, presă, învățământ, gastronomie): *fotbal, baschet, rugby, ski, meci, volei, karate, cros, skateboard, laptop, site, walkman, pager, sponsor, hard, soft, a scana, computer, web, clip, e-mail, curriculum, curricular, grant, master, masterat, fast-food, ketchup, hamburger, hot-dog, chips*.

b. Anglicismele „de lux” sunt împrumuturi inutile, care țin de tendința de ordinsubiectiv a unor categorii sociale de a se individualiza lingvistic în acest mod. Asemenea termeni nu fac decât să dubleze cuvinte românești fără a aduce informații suplimentare, nefiind decât niște fapte de snobism: *advertising, band, fashion, toast*⁷⁶.

⁷³Florica Dimitrescu, *Dinamica lexicului românesc*, 1994. P. 258.

⁷⁴Maria Laura Rus, *Un fapt lingvistic de actualitate: influența engleză asupra limbii române*. P. 266.

⁷⁵Maria Laura Rus, *Un fapt lingvistic de actualitate: influența engleză asupra limbii române*. P. 267.

⁷⁶Maria Laura Rus, *Un fapt lingvistic de actualitate: influența engleză asupra limbii române*. P. 268.

Domeniul vieții mondene înregistrează cele mai multe anglicisme apărute recent în limba noastră și care sunt natestate în *DOOM₂*, *DCR₂* sau *MDN*: *cool, glamour, college-shirt, fresh, gloss, must have, peeling, roll on, scrub, skinny, smokey eyes, stick, hairstiling, outfit, t-shirt, bodybuilding, brush, casual*.

Se constată dificultăți de adaptare a anglicismelor la sistemul flexionar românesc, la cel fonetic, existând astfel oscilații în scrierea lor, extinderile sau restrângerile de sens.¹ Adaptarea fonetică și grafică depinde de mai mulți factori: momentul intrării în limbă și conștiința lingvistică a vorbitorilor (cunoașterea sau necunoașterea limbii engleze). Pentru că aceste anglicisme au caracter internațional, ele nu se vor adapta niciodată tocmai datorită acestui caracter motivându-și astfel folosirea lor în formă originală: *lobby, hobby, thriller, brandy, ketchup, western* etc⁷⁷. Demnă de amintit este și filiera de pătrundere în limba română: anglicisme pătrunse prin filieră franceză (*challenger, golaveraj*) și germană (*start, sprint, strand*). Necunoașterea sensului unor anglicisme a generat multe construcții pleonastice (pleonasmе lexicale intolerabile): *narațiunea unui story, bani cash, hobby preferat, bord de conducere, a face henț cu mâna*.

Anglicismele prezintă atât avantaje, cât și dezavantaje. Dintre dezavantaje menționăm: nesiguranță de adaptare, crearea de forme inculte (*ciungă, plovăr*) sau forme hipercorecte (*clown, lider, interviu* pronunțate ca în limba engleză, deși ele s-au adaptat total), riscul pleonasmelor. Există însă și multe avantaje: permanenta înnoire și reconstrucție a limbii române, nuanțarea ei semantică și stilistică, modernizarea lexicului. Influența limbii engleze nu trebuie să fie considerată un fenomen negativ, nedeterminând o alterare a limbii române, atâta timp cât nu se exagerează folosirea lor.

2.2.3. Mijloace mixte: calcul lexical. Mecanismul calcului. Tipologie. Surse

Calcul⁷⁸ este un termen de proveniență romanică (fr. *calque*, it. *calco*) și a fost folosit inițial în domeniul artelor grafice cu sensul “*reproducere a unei schițe sau desen*” cu ajutorul unei hârtii speciale, “*coala de calc*”, ulterior sensul lărgindu-se ajungând la “*copiere, imitare, reproducere*”.

În terminologia lingvistică, prin **calc** (numit înainte și **decalc**) se înțelege **transpunerea pe teren propriu a unui model străin la care se preia forma conținutului într-o manieră nouă, necunoscută limbii receptoare**. El este în realitate un împrumut indirect, deghizat sau mascat. Prin calc, o unitate lingvistică indigenă dobândește un înțeles nou, sub influența termenului corespunzător din altă limbă, sau copiază, imită modul de organizare internă (structura) unității corespunzătoare dintr-o limbă străină (rom. **rădăcină** cu sensul principal de “*parte a unei plante superioare*” are același sens cu fr. **racine**, dar și sensuri noi dezvoltate, în terminologia științifică, după cuvântul francez: **rădăcină pătrată** <*racine carrée, rădăcină a unui cuvânt / racine d'un mot*; derivatul rom. **presimțământ** este

⁷⁷Maria Laura Rus, *Un fapt lingvistic de actualitate: influența engleză asupra limbii române*. P. 269.

⁷⁸Menționăm lucrările de bază folosite (inclusiv în exemple): Th. Hristea, **Probleme de etimologie**, 1968, p. 145-202, Th. Hristea, **Sinteze de limba română**, 1984, p. 100-121 și Gh. Constantinescu-Dobridor, **Mic dicționar de terminologie lingvistică**, 1980. s.v.

calchiat, prin identificarea prefixului, rădăcinii și sufixului fr. *pressentiment* și redarea lor cu elemente formative din română; compusul rom. *viitorologie* este analizabil în cuvintele *viitor* și *logie* creat după fr. *futurologie*, engl. *Futurology*, germ. *Futurologie*, prima parte redându-se prin corespondentul românesc; sintagma rom. *a lua cuvântul* reproduce, apelând la termeni autohtoni, fr. *prendre la parole*).

Calculul se întrepătrunde cu împrumutul și cu creația internă, se conexează și se intercondiționează, presupunând cunoașterea intimă a sistemelor interne din cele două limbi ce se interferează. La început are loc împrumutul, adică transferul global, atât a conținutului, cât și al formei alogene, el este neanalizabil, opac, pe când calculul este un împrumut decompozabil, mai nuanțat, organizat într-un anumit mod și redat în limba receptoare după structura din limba donatoare.

Cu alte cuvinte, calculul este procedeul lingvistic prin care se atribuie sensuri noi, după model străin, unor cuvinte preexistente în limbă (**calc lexical semantic**), se împrumută și se imită procedeele de formare a cuvintelor, structurile și forma internă a termenilor dintr-o limbă străină (**calc de structură**), se copiază sau se împrumută dintr-o altă limbă procedee morfologice sau sintactice (**calc gramatical**), se copiază sau se traduc literal (“*cuvânt cu cuvânt, literă cu literă*”) unități frazeologice dintr-o limbă străină (**calc frazeologic**). Calculul – **estecopierea, redarea sau transpunerea pe părți (sensuri, morfeme, cuvinte) a unor structuri străine, folosindu-se elemente autohtone corespunzătoare pe bază de paralelism semantic, structural și frazeologic**.

Tipurile fundamentale de calc delimitate în limba noastră sunt: calc lexical, calc gramatical, calc frazeologic și calc lexico-frazeologic.

A. Calcul lexical este de două feluri: semantic și de structură.

Calcul semantic constă în atribuirea de noi sensuri unui cuvânt deja existent în limba primitoare, după modelul corespondentului său într-o altă limbă, cu condiția obligatorie ca acel cuvânt să fie polisemic și să aibă cel puțin un sens comun cu cel al limbii ce primește noul înțeles. Această caracteristică justifică denumirea de calc prin extensie semantică sau extensional.

Calcurile lexicale semantice constituie o sursă importantă de îmbogățire a lexicului prin polisemie și ele se produc în acele perioade de contact intens între două limbi, când cuvintele calchiate semantic se suprapun în conștiința vorbitorului (bilingv) și, parțial, coincid semantic. După cum arată exemplele următoare, asemenea perioade privesc relațiile românei cu slava veche și cu franceza. Astfel, rom. **carte** (din lat. **kharta**) cu sensul de “*scrisoare*”, sub influența v.sl. **kingaa** primit și înțelesul de “*volum*”, deoarece avea ambele sensuri în limba slavă; rom. **lume** “*lumină*” (din lat. *lumen*, -inis, azi regionalism în *lumea ochilor* “*lumina ochilor*”) a căpătat și sensul de “*univers*” sub influența v.sl. **svet** care însemna “*lumină*” și “*lume*”; rom. **limbă** (< lat. **lingua**) a primit și sensul de “*neam*”, “*popor*” (astăzi dispărut), întrucât v. sl. **Iazâk** avea sensurile de “*limbă*” și “*popor*”.

În româna modernă multe dintre calcurile semantice se explică prin contactul viu al românei cu franceza (adesea și cu alte limbi latino-romanice și chiar neromanice): după fr. **Feuille** și germ **Blatt**,

cu sensurile de “*frunză*” și “*ziar*”, rom. **foaie** “*frunză*” (din lat. **folia**) a ajuns să aibă și cel de-al doilea sens, cum se vede și din titlul publicației “**Foaie pentru minte, inimă și literatură**” (Brașov, 1933); rom. **nebun** „*bolnav mintal, necugetat*” dezvoltă sensuri noi: “*bufon*”, “*piesă de șah*” după fr. *fou* care posedă toate aceste sensuri. Sunt multe cuvinte vechi îmbogățite cu sensuri neologice, ca rom. **cerc** (din lat. **circus**) care a primit, alături de sensurile lui vechi și populare, sensuri moderne sub influența fr. *Cercle*, în matematică, biologie, sociologie etc. (vezi **cerc literar** - după *cercle littéraire*, **cerc de prieteni** – după *cercle d’amis*, **cerc polar** – după *cercle polaire*, **cerc vicios** – *cercle vicieux*, **cercuri înalte** – *cercles hauts*, **cercuri politice** – *cercles politiques*) la care se adaugă și alte noi sensuri create după rus. *krujok* în sintagmele **cerc de studiu**, **cerc studentesc**, **cerc de învățământ politic** etc. În sfârșit există cuvinte noi împrumutate din latina literară, limbile romanice, germană, engleză etc., îmbogățite cu sensuri noi prin calc după modele corespunzătoare neologiei rusești, franceze sau engleze, ca în următoarele exemple din domeniul terminologiei politice și ideologice: **brigadă** „*unitate militară*” (de *tractoare*, de *bună servire*, de *lucru*, artistică, de *agitație* etc.), **birou** “*masa de scris, local*” (de *organizație de partid*, *executiv*, *politic* etc.), **trust** “*monopol de producție*” (de *petrol*, de *construcții*, de *desfacere* etc.).

Calcul de structură constă în copierea sau împrumutarea formei conținutului, a așa-zisei forme interne a unui cuvânt străin, derivat sau compus, preluându-se, o dată cu structura, și sensul modelelor copiate.

Calcurile lexicale de structură sunt foarte numeroase și se pot clasifica în **totale** și **parțiale**. Calcurile **totale** se produc atunci când se împrumută forma internă a unui cuvânt străin, iar complexul lor sonor este în întregime înlocuit sau “tradus” prin cuvinte ale limbii care împrumută: rom. **supraveghea** – fr. *surveiller*, rom. **dreptunghi** – fr. *rectangle*, rom. **suprafață** – fr. *surface*, rom. **înnăscut** – fr. *inné*, rom. **întrevedea** – fr. *entrevoir*, rom. **poporanism** – rus. *narodnicestvo* etc. Calcurile **parțiale** (cărora li se spune impropriu și semicalcuri) au loc atunci când se împrumută numai o parte a cuvintelor străine, iar cealaltă – rădăcina sau un afix – este tradusă: rom. **triunghi** – fr. *triangle*, rom. **consfinți** – fr. *consacrer*, rom. **surprinde** – fr. *surprendre*, rom. **sustrage** – fr. *soustraire*, rom. **pronume** – lat. *prenomen*, rom. **deținut** – fr. *détenu*, rom. **prevedea** – fr. *prévoir* etc.

B. Calcul gramatical este copierea sau împrumutarea dintr-o limbă străină a unui procedeu morfologic sau sintactic. Dat fiin caracterul închis al sistemului gramatical, se înțelege că acest calc este cu mult mai rar decât calculul lexical și că îmbracă fie aspectul morfologic, fie aspectul sintactic.

Calcul gramatical morfologic poate fi ilustrat, după unii lingviști, prin folosirea în română a procedeelelor slave de formare și de numărare de la 11 la 19 (v. sl. *duva na desete*- rom. **doisprezece**), ca și prin crearea formelor reflexive la unele verbe românești tot după model slav: **a se teme**(v.sl. *bojati se*), **a se gândi**, **a se jura**, **a se naște**, **a se râde**, **a se ruga** etc. După modele franceze, gerunziul românesc

(invariabil), și-a creat forme cu valoare adjectivală (acordate): **crescând-crescândă**, după *croissant-croissante*, **suferind-suferindă**, după *souffrant-souffrante* ș.a.

Calcul gramatical sintactic este cu mult mai frecvent decât cel morfologic și se referă la copierea unor construcții străine, de exemplu: **a sluji cauzei păcii**, **a locui un apartament** etc., la care se adaugă, cum se poate observa în continuare, un număr foarte mare de calcuri frazeologice, unde tiparul este în esență de natură sintactică.

C. Calcul frazeologic înseamnă copierea structurii unui grup de cuvinte care exprimă un conținut unic și care formează o unitate frazeologică, deci traducerea literal a unei unități frazeologice, mai mult sau mai puțin complexe.

Calcurile frazeologice sunt fie totale, fie parțiale, și ele urmează de regulă modele franceze: **calea lactee**-*la voie lactee*, **rău de mare**-*mal de mer*, **lună de miere**-*lune de miel*, **prezență de spirit**-*presence d'esprit*, **a face escală**-*faire escale*, **a lua cuvântul**-*prendre la parole*, **a pune în lumină**-*mettre en lumiere*, **a cădea de acord**-*tomber d'accord*, **a ține cont**-*tenir compte*, **a se ține la curent**-*se tenir en courant*, **a face demersuri**-*faire des démarches*, **a induce în eroare**-*induire en erreur*, **a trece în revistă**-*passer en revue*, **a se da în spectacol**-*se donner en spectacle*, **în materie de**-*en matiere de*, **în ceea ce privește**-*en ce qui concerne*, **dat fiind că**-*etant donne que* etc. De observat că asemenea calcuri au uneori în vedere și instrumentele de relație, unele dintre ele fiind locuțiuni prepoziționale și conjuncționale. În privința modelului, trebuie spus că o serie de calcuri frazeologice din română trimit și la alte limbi, romanice sau neromanice, ca urmare a fenomenului de etimologie multiplă și, în plan mai larg, a tendinței de internaționalizare a calcului frazeologic (cf. it. *mettere in luce*, *tener conto*, *mal di mare* etc.).

În ciuda faptului că în ultimii ani s-au făcut progrese însemnate în studiul calcului frazeologic (în special Th. Hristea) și că s-au publicat mai multe lucrări lexicografice consacrate frazeologismelor, problema aceasta nu este pe deplin rezolvată sau, mai bine spus, este prezentată la nivelul observațiilor și al exemplificărilor, așa cum rezultă și din considerațiile următoare.

De exemplu, se poate detecta un prim grup de **calcule frazeologice simple** alcătuite din locuțiuni cu structuri identice în franceză și română, de tipul: **a froid-la rece**, **a l'heure actuelle-la ora actuală**, **a chaque pas-la fiecare pas**, **a un moment donne-la un moment dat**, **autrement dit-altfel spus**, **de peur que-de teamă să**, **de nouveau-din nou**, **d'habitude-de obicei**, **en apparence-în aparență**, **en un mot-într-un cuvânt**, **en échange-în schimb**, **en secret-în secret**, **en détail-în detaliu (în amănunt)**, **par suite-prin urmare**, **par la force de choses-prin forța lucrurilor**, **plus ou moins-mai mult sau mai puțin**, **sur le point de-pe punctul de a**, **sans doute-fără îndoială**, **sous (le) pretexte que-sub pretext(ul) că** etc.

Calcurile de acest fel, în număr de peste 400, sunt unități automatizate sau semiautomatizate și au o mare frecvență în limbajul literar standard. Lor li se adaugă, tot după modele franceze, și alte

calcuri cu structuri **aproape identice**, mai apropiate sau mai îndepărtate în funcție de prezența ori de absența unor elemente de relație (articole, prepoziții), de categorii gramaticale și de sens: *a regret-cu regret, dans deux jours-peste două zile, mot a mot-cuvânt cu cuvânt, rien a dire-nimic de zis, a cause de- din cauza, a cause que-din cauză că, d'autant plus-cu atât mai mult, du reste-în rest, par hasard-din întâmplare, par jour-pe zi, par exemple-de exemplu, avoir le mal de mer-a avea rău de mare, avoir de la chance-a avea noroc, de tout coeur-din toată inima, en tout cas-în tot cazul, donner sa parole-a-și da cuvântul, entrer dans le detail-a intra în detaliu, mettre les points sur les i-a pune pune punctul pe i, tenir sa droite-a ține dreapta, jouer au tennis-a juca tenis, selon les regles-după toate regulile, le nez au vent-cu nasul în vânt, etant donne-dat fiind, mettre dans le meme sac-a pune (a băga) în aceeași oală, romper la glace-a sparge gheața etc.*

D. **Calcul lexico-frazeologic** este un calc combinat: **lexical**, deoarece împrumută structura uneia dintre elementele constituente ale unității frazeologice, și **frazeologic**, întrucât copiază structura unei unități frazeologice după modelul străin, prin traducere literală: rom. *a face anticameră* (după fr. *faire antichambre*, unde *anticameră* reprezintă un calc lexical parțial de structură derivat greșit cu prefixul *anti-* în loc de *ante-*), *învățământ primar* (după fr. *enseignement primaire*), *învățământ secundar* (după fr. *enseignement secondaire*), *învățământ superior* (după fr. *enseignement superieur*), sintagme în care *învățământ* este un calc total de structură derivat cu sufixul *-mânt*.

2.2.4. Alte mijloace (secundare): abrevierea, trunchierea, condensarea lexicală, contaminația.

Pe lângă procedeele principale de îmbogățire lexicală, nu trebuie neglijată nici existența unor procedee secundare, printre care: trunchierea cuvintelor (*circă*<*circumscripție*, *prof*<*profesor*, *dirig*<*diriginte*, *mate*<*matematică*), contaminarea (*vroi*<*vrea+voi*), reduplicarea (*Gigi*, *Mimi*), etimologia populară (*pufoaică*<rus. *fufaica*), deraierea lexicală (*telegrabnică*, *pisicologie*), diferențiere lexicală prin mijloace flexionare (*cap*: *capi-capete-capuri*, *acorda*: *acord-acordez*) sau fonetice (*țarină-țarină*). Există și așa numitele procedee mixte, mai greu analizabile, cum sunt derivatele parasintetice (*presimțământ*), compusele parasintetice (*mărinimie*), formațiile create din elementele de compunere tematică și un afix (*cineast*, *cinefil*), prin reduplicare și un afix (*tutui*), prin abreviere și derivare (*ceferist*), prin abreviere și compunere (*ozenolog*).

Delimitarea diverselor procedee de formare a cuvintelor prezintă unele dificultăți obiective, datorită asemănării unor procedee (deosebirea dintre prefixe și elemente de compunere). Sunte elemente de compunere care își pierd conținutul noțional, cum este cazul lui *-col*, „de cultură” (*pomicol*, *viticol*) folosit ca un simplu sufix (*vinicol*) și al lui *-fer*, „care poartă, conține, produce”, cu confuziile frecvente între cumpusul *petrolifer* și derivatul *petrolier* (*teren petrolier*, *produs petrolifer*). Invers,

unele afixe capătă conținut noțional în terminologia medicală (*-ită, -oză, -om*) sau chimică (*-at, -it, -ură, -an*): *meningită, dermatoză, fibrom, sulfat, sulfat, bromură, tartan*.

În comparație cu procedeele principale, procedeele secundare au aport redus și prezintă puține tipuri structurale. Cele mai productive dintre aceste procedee sunt: abrevierea, trunchierea, condensarea lexicală și contaminația.

1. Contaminația constă în combinarea de fragmente din cuvinte sinonime (sau aparent sinonime): *cocstârc* < *cocor* + *stârc*, *milog* < *milă* + *olog*, *zburătăci* < *zbura* + *rătăci*, *îmbârligăciosul* < *îmbârliga* + *băgăcios* ș.a.⁷⁹

Conceptul de contaminare apare definit cu două sensuri într-un dicționar de specialitate⁸⁰:

1. În fonetică, acțiunea analogică exercitată de unul sau mai multe sunete asupra sunetelor din alt cuvânt: *cercumscriptie* (după *cerc*), *zvârcolaci* (după *zvârcoli*). Contaminarea este un rezultat al vorbirii neîngrijite, al unui grad redus de instrucție, dar și al tendinței vorbitorului a apropria cuvintele între ele sub raport fonetic (paronimie) și sub aspect semantic (etimologie populară).

2. În lexic, contaminarea reprezintă rezultatul combinării fonetice a două cuvinte diferite care aparțin aceluiași câmp semantic: *cocobarză* (din *cocor* + *barză*), *cocostârc* (din *cocor* + *stârc*), *ceasornic* (din *ceas* + *ornic*), *zurbavă* (din *zurbă* + *gâlceavă*). Uneori contaminarea este un procedeu livresc; ea se poate produce între elemente aparținând la două limbi diferite: rom. *război* + lat. *bellum* > *răzbel*.

După unii cercetători, o formă de contaminație este și hibridarea unităților frazeologice, proces prin care un termen dintr-o expresie e substituit cu altul (ca în exemplul „vor da o decizie în acest caz”, în care *a lua* din „a lua o decizie” este înlocuit prin *a da* din „a da un verdict”) sau prin care două expresii se suprapun pur și simplu, dând naștere uneia noi (în exemplul „să scoată cămașa basma curată”, se suprapun expresiile *a nu avea/ a nu ști pe unde să scoți cămașa* și *a ieși/ a scăpa basma curată*)⁸¹.

Contaminația ca încrucișare lexicală este un fenomen de sine stătător, deși în analiza concretă e greu de stabilit cu ce procedeu lingvistic avem a face, fiind adesea confundat cu etimologia populară, analogia sau cu hipercorectitudinea și compunerea prin abreviere. Reflectând o nouă realitate lingvistică, acest fenomen duce la crearea de noi unități lexicale, mai ales din cauza atracției sinonimice. Un exemplu de acest fel este cuvântul englezesc *smog*, obținut prin suprapunerea dintre *smoke* „fum” și *fog* „ceață”, *smog* desemnează „o ceață densă formată din fum și praf industrial, prezentă deasupra

⁷⁹Petru Zugun, op. cit. p. 147

⁸⁰DȘL, p. 133

⁸¹Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae, *101 greșeli de lexic și de semantică*, 2011, p. 170 și urm.

marilor orașe și a regiunilor puternic industrializate”. Acest hibrid lexical a rezistat în timp tocmai pentru că descrie foarte nuanțat și explicit acest fenomen.

Mai există și hibridul *a vroi* (*a vrea*+ *a voi*), neacceptat de normele limbii literare, explicabil prin slăbiciunea paradigmatică a verbului *a vrea* la imperfect. Formele de imperfect *vream*, *vreai*, *vreați* sunt destul de greu de pronunțat; în aceste condiții *a vrea* a intrat în paradigma lui *a voi*, formând hibridul *a vroi* care la imperfect are formele *vroiam*, *vroiați*, *vroiau* care sunt deja bine înrădăcinate în uz însă la prezent, *vroiesc*, *vroiești*, *vroiește*, nu se folosesc decât sporadic.

Unii autori (Liviu Groza și Mircea și Luiza Seche) atrag atenția asupra jocurilor de cuvinte, denumite *falsă contaminație/pseudocontaminație* unde intenția expresivă ludică este evidentă: *a furgăsi*, *a furloa* (*a fura*+*a găsi*/ *a lua*); *nepurcel* (*nepot*+*purcel*), *socrutariat* (*soacră*+*secretariat*).

2. Trunchierea (cf. fr. *truncation* sau *abregement*) alături de siglă și acronim, este un tip de abreviere special care constă în scurtarea unor cuvinte (cu unul sau mai multe sunete, una sau mai multe silabe), fie prin eliminarea părții finale (cazul tipic), fie prin înlăturarea unor fragmente inițiale.⁸²

Din punct de vedere morfologic, cuvintele care servesc ca bază pentru trunchieri sunt cel mai adesea substantive (comune și proprii), mai rar adjective, numerale sau forme verbale. Din punct de vedere lexical, trunchierea este un procedeu de tip oral, manifestându-se, în special, în limba vorbită (în varianta populară, colocvială sau în argou), având drept cauze comoditatea vorbitorilor, economia lingvistică, mimetismul, căutarea expresivității și a originalității sau, mai rar, criptarea mesajului.⁸³

Procedeu trunchierii exista și în perioada veche a limbii române, în cazul hipocoristicelor (*Adi*, *Costi*, *Emi*, *Teo*) și există și în alte limbi: engl. *doc*<*doctor*, *lab*<*laboratory*, fr. *cinema*<*cinematographe*.

Iorgu Iordan afirma că acest procedeu nu se potrivește deloc cu sistemul nostru lingvistic, dându-i puține șanse ca el să devină productiv.⁸⁴ Și, într-adevăr, acest procedeu secundar de formare a cuvintelor, care nu este specific limbii române, a dezvoltat în limba română actuală un număr mare de forme trunchiate, unele specializate pentru anumite limbaje, cum ar fi cel al elevilor și al studenților: *bac*<*bacalaureat*, *anato*<*anatomie*, *bio*<*biologie*, *bota*<*botanică*, *filo*<*filologie*, *geogra*<*geografie*, *psiho*<*psihologie*, etc., al militarilor: *loco*<*locotenent*, *pluto*/*pluti*<*plutonier*, *colo*<*colonel*, *liba*/*libi*<*liberare* etc. sau la tinerilor: *iubi*<*iubit/ă*, *cas*<*casetofon*, *mag*<*magnetofon* etc.

Alte trunchieri caracterizează argoul⁸⁵ în ansamblu: *lesbi*<*lesbiană*, *popo*<*poponar*, *homo*<*homosexual*, *nașpa*<*nașparliu*, *șto*<*mișto*, *șme*<*șmecher* etc. Foarte multe forme trunchiate au păruns și în limbajul standard: *grep*<*grepfrut* (din engl./fr. *grape-fruit* și varianta neliterară *grefă*/*pl. grefe*, explicabilă prin trunchierea variante *grefut*, cu disimilarea lui „p”), *volei* din engl. *vollei-ball*,

⁸²Ionel Apostolatu, *Aspecte ale trunchierii în româna actuală*, p. 1

⁸³Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Vocabularul limbii române actuale*, 2001, pp. 37-38

⁸⁴Iordan, Iorgu, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor”*, 1947, pp. 248-250

⁸⁵Ionel Apostolatu, *Aspecte ale trunchierii în româna actuală*, p. 2

baschet din engl. *baschet-ball*, *blugi* din engl. *blue-jeans*, *balon* „pardesiu de ploaie” < *balonzaid* (din germ. *Ballonseide*), *porno* < *pornografie*, *disco* < *discotecă*.

Multe dintre acestea au pătruns și în scris, fapt ce a contribuit la lexicalizarea lor, fiind incluse în dicționare (precum *DCR₂*, *DAEF*, *DALR* și *DCSR*), cu specificarea „familiar” sau „colocvial”. E vorba aici de cuvinte ca: *bac*, *add* din *a da add*, *admin* de la *administrator*, *antitero* din *antiterorist*, *grădi* de la *grădiniță*, *diriga*, *mate*, *profu*, *nașpa* și chiar *șme* etc.

Multe trunchieri au pătruns în scris prin intermediul limbajului publicistic, mai ales al presei online: *secu* < *securitate*, *tov/ă* < *tovarăș/ă*, *roto* < *ciocan/mașină* *rotopercutor/rotopercutoare*, *traf* < *transformator*, *Mertz* < *Mercedes*, *calc* < *calculator*, *mess* < *messenger*, *lap* < *laptop*, *hard* < *hardware*, *soft* < *software*, *celu* < *telefon celular*, *mob* < *telefon mobil*, *emo* < enlg. *emo* (*emoțional*).

Comunicare de tip „text speak”, prin SMS folosită de internauți se caracterizează prin utilizarea unor prescurtări: *NE1* (*internet*), *2day* (*today*), *l8er* (*later*), *22or* (*tuturor*), *2=//2ne* (*bine*), *lol* (*laughing out loud*), *AFK* (*away from keyboard*), *brb* (*be right back*), *THX* (*thanks*), *pic* (*picture*), *ASAP* (*as soon as possible*). Româna a preluat modelul american care obține termeni nu numai prin reducerea vocalelor, ci și prin reducerea unei părți a cuvintelor: *qlsc* (*chiulesc*), *cv* (*ceva*), *cf* (*ce faci*), *sal* (*salut*), *vzt* (*văzut*).

O situație aparte reprezintă trunchierile având ca bază cuvinte compuse cu prefixoide precum: *mini*, *vice*, *foto*, *cinema*, *homo*, *audio*, *auto*, *tele*, *video*, *meteo*, *melo* etc.

Uneori sensul unui prefixoid decupat dintr-un cuvânt poate fi ambiguu (de exemplu, prefixoidul *tele* „la distanță”, apare ca element de compunere *telecomunicații*, dar și ca abreviere pentru *televiziune*, *televizor* și *telecom*; alt exemplu este *bio* „referitor la viață” ca trunchiere a lui *biologie*, ca nume de materie școlară în argoul elevilor, iar ca trunchiere a lui *biologic* înseamnă „natural, sănătos, organic, fără aditivi chimici”; În aceeași situație se află și prefixoidul *eco* „referitor la mediu și condițiile de viață”, iar în jargonul medical circulă substantival, ca prescurtare a lui *ecograf* și ecografie și abrevierea *kilo* trimite la trei realități diferite: *kilo₁* < *kilogram*, *kilo₂* < *kilobit*, *kilo₃* < *kilometru*).

O trunchiere la modă în limbajul presei actuale este prescurtarea numelor proprii de persoană, în special a numeror de familie, preferându-se numele mai lungi, segmentabile, rezultând un cuvânt bisilabic, terminat în vocală: *Lăcă*(*Lăcătuș*), *Lobi*(*Lobonț*), *Măgu*(*Măgureanu*), *Oli*(*Olăroiu*), *Pata* (*Patapievici*), *Piți*(*Pițurcă*), *Stolo*(*Stolojan*), *Tări*(*Tăriceanu*), *Văcă*(*Văcăroiu*), *Sarco* (*Sarkozy*)⁸⁶etc.

În ceea ce privește limbajul internetului, trunchierea poate fi considerată un nou aspect al fenomenului de globalizare lingvistică, procedeu în continuă creștere (ca și mecanismul abrevierii în general), fapt justificat în primul prin economia de timp și de spațiu grafic ce se obține și care e atât de prețioasă într-un secol al comunicării, vitezei transmiterii de informații.

⁸⁶Ionel Apostolatu, *Aspecte ale trunchierii în româna actuală*, p. 3 și urm.

E de remarcat și ușurința cu care numeroase trunchieri se adaptează morfologic, flexionând după gen, număr sau articol: prof/profă/proful/profului etc.; altele devenind productive, servind ca bază pentru derivate: *Mertz*>*Mertzan*, *nașpa*>*nașpetă*, *șto*<*ștocăreală*, *homo*>*homălău*, *blugi*>*blugișori*.

3. Condensarea lexicală, condensarea semantică sau condensarea lexico-semantică constă în abrevierea unei sintagme prin suprimarea și înlocuirea determinatului prin determinant sau, mai rar, a determinantului prin determinant. Acest fenomen a fost semnalat de Michel Breal, găsim-l drept o cauză specială a polisemiei. Fenomenul condensării lexicale este întâlnit frecvent și în limba română, afectând sintagme de tipul substantiv+ determinant atributiv.⁸⁷

După Petru Zugun, condensarea lexicală este definită și mai simplist ca o abreviere a unor denumiri sintagmatice prin înlocuirea (eliminarea) determinatului de către determinant. În urma eliminării regentului, adjectivul preia sensul acestuia, astfel încât sintagma ajunge să fie concentrată într-un singur cuvânt, fără a-și pierde semnificația inițială. Dintre cele mai cunoscute exemple, intrate de mult în circulație amintim: *roșii (subst.)*<*pătlăgele roșii*; *vinete (subst.)*<*pătlăgele vinete*; *rapid, accelerat (subst.)*<*tren rapid/accelerat*; *murg (subst.)*<*cal murg* („negru-roșcat, castaniu închis sau cenușiu”); *mici/mititei (subst.)*<*cârnați mici*; *integrală, intermediară*<*pâine integrală/intermediară*.

Procedeul condensării reprezintă o variantă a conversiunii după Gabriela Pană Dindelegan, substantivizarea determinantului adjectival însemnând suprimarea centrului de grup și preluare informației gramaticale și semantice a centrului de către determinant⁸⁸.

Urmărind istoria unor termeni latini moșteniți (*văr*, *ficat*, *piersic* sau *must*), se observă că la origine aceste cuvinte însoțeau substantive, în sintagme care, în trecerea de la latină la română s-au condensat, sensul determinatului fiind absorbit de determinant.

Astfel, substantivul *văr* vine de la sintagma *consobrinus verus* care însemna „văr adevărat, bun”, sensul de „văr” aparținând lui *consobrinus* și nu lui *verus* care era adjectiv. La fel, *ficat* făcea parte din sintagma *iecur ficatum* „ficat de pasăre smochinit, îngrășat cu smochine”, *ficatum* fiind un derivat de la lat. *figus* „smochină”. *Piersic* (*piersică*) este rezultatul condensării sintagmei *malum persicum*, adică literal „măr persan, de Persia”, iar *must* este rezultatul simplificării lui *vinum mustum*, adică „vin nou”.⁸⁹

În vorbirea familiară, vorbitorii ajung să se dispenseze de precizările pe care le aduc determinantele, atribuind cuvintelor valorile momentane. Iată câteva exemple: **adițională**< *convorbire adițională*, **celular**< *telefonie celulară*, **digital**< *aparat foto digital*, **lavabil**<*var/vopsea lavabil/ă*, **handicapat**<*persoană/individ handicapat/ă*, **universitar**<*cadru univesitar* etc. Unele condensări au dus la „lexicalizări”, soldându-se cu diferențierea formei substantivale și a celei adjectivale:

⁸⁷Ionel Apostolatu, *Condensarea lexicală în limba română*, p. 1

⁸⁸Gabriela Pană-Dindelegan, , *Aspecte ale substantivizării în româna actuală. Forme de manifestare a substantivizării adjectivului*, în vol. *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, partea I, Morfosintaxă, 2004, p. 4 și urm.

⁸⁹Ionel Apostolatu, op. cit. , p. 2

consumabile<materiale consumabile, cotidian<ziar cotidian, demachiant<lapte demachiant, poluant<material poluant, insecticid<spray insecticid, fixativ<lac fixativ, sugativă<hârtie sugativă, aerobică<gimnastică aerobică.⁹⁰

Procedeul condensării lexicale este foarte productiv, mai ales în limbajul publicistic (cu precădere din sfera comentariului politic sau sportiv). Oferim câteva exemple ilustrative: **compensate**<medicamente compensate, **anticipate**<alegeri anticipate, **agravantă**<circumstanță agravantă, **flagrant**<flagrant delict, **sinstrat**<persoană sinstrată, **multinațională**<companie/firmă/corporație multinațională etc.

4. Abrevierea

Termenul *abreviere* este utilizat cu mai multe accepții: faptul de a abrevia; prescurtare, abreviație; cuvânt, titlu abreviat⁹¹ sau acțiunea de prescurtare, în scris sau în vorbire, a unui cuvânt sau a unui titlu prin litera inițială sau printr-un grup de litere, în vederea ușurării lecturii sau a vorbirii; rezultatul acestei acțiuni.⁹² Astăzi, conceptul lingvistic de abreviere este definit astfel: *procedeu de reprezentare prin reducere a unei unități lexicale sau a unui grup de elemente cu valoare de unitate lexicală. 1. Abrevierea este o modalitate curentă în limbile moderne de a reprezenta unități semantice complexe care au sens unitar. Se desemnează astfel numeroase asociații, organisme, instituții sociale, economice, culturale, științifice, sportive etc. sau partide politice. Acest tip de abreviere pare să sporească importanța compunerii în limba română, chiar dacă unele formații sunt temporare: URSS, SUA, TVA, ATV etc. Este tipul de abreviere cel mai bine reprezentat în româna actuală. Pronunțarea compuselor din inițiale se face adăugând, în general, consoanelor (dacă nu sunt urmate de altă vocală) vocala „e” și accentuând ultima silabă: Senecefere. Se mai fac abrevieri ale unităților complexe prin trunchierea cuvintelor care alcătuiesc compusul, păstrându-se silabe inițiale, de pildă: Romtelecom, Romfarm, Metrorex, Romextur, Mobistil, Plafar, Asirom etc. 2. Abrevierea cuvântului se utilizează în scris (în dicționare, în lucrări științifice) pentru denumiri de științe, domenii profesionale: mat. (matematică), fix. (fizică), lingv. (lingvistică), tehn. (tehnică). 3. Abrevierea unei sintagme printr-un singur cuvânt este parțial condiționată contextual, chiar dacă se poate impune de-a lungul timpului.*⁹³

Sigla și acronimul, alături de trunchiere sunt cele trei tipuri de abrevieri semnalate încă de acum cinci decenii de Iorgu Iordan, explicându-le ca un efect al influenței străine.⁹⁴

2.3. Dinamica îmbogățirii vocabularului în româna actuală. Norma, uzul și abuzul.

După cum se știe dinamica vocabularului constă în dispariția unor cuvinte, apariția de cuvinte noi și modificarea sensului unor cuvinte. Cuvintele noi apar la tot pasul, fiind foarte cunoscute unor

⁹⁰Ionel Apostolatu, op. cit., p. 2

⁹¹DN₃, p. 15

⁹²Gh. Constantinescu-Dobridor, , *Mic dicționar de terminologie lingvistică*, 1980, p. 14

⁹³DȘL, p. 11

⁹⁴Apud -Adriana Stoichițoiu-Ichim, op. cit., p. 37

categorii mai largi sau mai restrânse de vorbitori și utilizate pentru un timp. Unele intră în fondul principal lexical, altele, uneori, se estompează până la uitare. Cauzele acestor schimbări permanente în vocabular sunt complexe, fiind de natură lingvistică, dar și socială, istorică, psihologică. Una dintre cauze este dispariția unor realități (funcții, obiecte, relații etc.) sau înlocuirea cu altele: *vornic, spătar, postelnic, bir, grămătic* etc. Alta ar fi revitalizarea unor termeni din vocabularul pasiv al limbii datorită schimbărilor social-politice de după 1989: *jandarm, prefect, proprietate particulară, capitalism* etc. O a treia cauză este pătrunderea unor împrumuturi datorate dezvoltării economiei, informaticii, telecomunicațiilor: *management, buget, accize, dividend, a procesa, e-mail, lobby, a mediatiza, concurență* etc. Tot o cauză a acestor schimbări în vocabular este diversificarea și extinderea sensului unor neologisme aparținând unor limbaje specializate, care sunt astăzi folosite în contexte neașteptate: *a emana, a gestiona, a eroda, a monitoriza, a dezamorsa, a asana, a gira* etc. Astfel, mijloacele lexicale care îmbogățesc cel mai mult vocabularul unei limbi, alături de mijloacele interne (derivarea, compunerea și conversiunea), procedeele secundare (apocopa, scurtarea sau trunchierea cuvintelor, contaminarea, reduplicarea, etimologia populară, deraierea lexicală și diferențierea lexicală prin mijloace flexionare sau fonetice) și procedeele mixte (calcul lingvistic) sunt împrumuturile lexicale care, datorită contactului limbii noastre cu alte limbi (slavă, maghiară, turcă, greacă, germană, franceză, engleză) pătrund mai ușor în vocabularul activ care reprezintă << totalitatea cuvintelor folosite în mod efectiv de cineva în exprimare și care variază de la o categorie de vorbitori la alta >>.

Este lesne de observat, că în orice limbă, în ciuda dispariției unor cuvinte, vocabularul se dezvoltă continuu, se îmbogățește cu un număr extrem de mare de termeni noi, pentru a răspunde nevoilor societății și funcției de comunicare și de expresie din ce în ce mai dezvoltate pe care o îndeplinește limba. Cuvinte ca: *ecuație, grevă, proletar, carburator, freză, capital, teoremă, bielă, dinam, fabrică, uzină, combină* etc., erau necunoscute vorbitorilor de limbă română de acum 200 de ani, ca și altele de dată și mai recentă, ca *acupunctură, sputnic, cosmonaut, aseleniza, radiolocație, algoritm, fonem, morfem, ameriza* etc., pentru a exprima noțiuni apărute ca urmare a dezvoltării științei și tehnicii contemporane. Sub ochii noștri se creează noi și noi cuvinte, pe care limba încearcă să le asimileze, să le încadreze în propriul ei sistem.

Cuvintele noi nu se creează arbitrar, decât în cazuri cu totul deosebite, cum se întâmplă cu termenii *liliputan* și *liliput „mic, pitic”*, inventați de Swift și pătrunși ulterior în mai multe limbi, ca împrumuturi.

O concluzie a cercetătorilor (Fl. Dimitrescu, Th. Hirstea, Angela Bidu-Vrânceanu, M. Avream, Valeria Guțu Romalo) vizând evidențierea principalelor aspecte și tendințe ale dinamicii interne a vocabularului românesc din ultimele cinci decenii este că „lexicul românesc evoluează în direcția modernizării și internaționalizării, atât sub aspectul procedeeleor, cât și al împrumutului de afixe”⁹⁵.

⁹⁵Adriana Stoichițoiu-Ichim, op. cit., p. 7

Astfel, se constată că sufixarea rămâne pe primul loc între procedeele interne, deși autoarea DCR₂ contesta acest fapt în 1960, semnalând „tendința de trecere de la tipul structural derivativ la unul nou, în care predomină compunerea”. Vitalitatea derivării sufixale este demonstrată și de capacitatea afixelor de a se atașa la o mare varietate de cuvinte bază precum: *optezecist, salvamontist, buticar, lobbyism* (în DIN „lobbyism”), *barbian, cărtărescian, barbiza, cehofiza, stalinism*.⁹⁶

Prefixarea, considerată acum 5 decenii pe locul al treilea între procedeele interne de îmbogățire lexicală (după compunere și pseudoprefixare) a înregistrat o creștere constantă, mai evidentă în stilul publicistic și în cel tehnico-științific.

Cele mai productive sunt prefixele neologice, cu caracter cult și etimologie multiplă *anti-* (*antiacademic, anticancer, anticarie*), *contra-* (*contramanifest*), *i(n)-* (*inabordabil*), *non-* (*nonautor, noncarte*), *super-* (*superaccesorizat, supersatelit*), *supra-* (*suprapoluat*), *hiper-* (*hiperdezvoltat*), *co-* (*colider, coscenarist*), *re-* (*refolosibil, revopsire*).

Înmulțirea numărului compuselor s-a realizat după modele străine (din franceză și/sau engleză) prin procedee „culte”, proprii limbii literare sau limbajelor specializate. Compunerea din cuvinte este foarte productivă, mai ales în ceea ce privește compusele de tip substantival (*oraș-statiune, partidă-cheie, femeie-primar*), dar și cele de tip adjectival (*cultural-artistic, alb-ivoriu, negru-abanos*). Există și adjective compuse parasintetice, fiind rar întâlnite (*anablandian, marinsorescian, nichitastănescian*). Compunerea „savantă” (cu prefixoide și sufixoide) este și ea foarte productivă, reprezentată de împrumuturi sau calcuri.

Cel mai productiv prefixoid pe teren românesc (conform DCR₂) este *mini-* (*minienciclopedie, minivacanță* etc.). Suffixoidele (*-cid, -gic, -fil*) sunt mai puțin numeroase în compuse: *muscacid, imnologic, robotologic, transplantologic, vikingofil*. Compusele prin abreviere sub forma siglelor, a acronimelor și a trunchierilor sunt creații ale limbii scrise care au fost preluate și în limba vorbită. Derivarea regresivă este productivă prin substantive provenite din verbe (*accept, condens*), și prin verbe provenite din substantive (*antologa, emula*), sau din adjective participiale (*prelimina, dezeroiza*). Conversiunea devine și ea un procedeu productiv mai ales prin adjective substantivizate (*anticoncepțional* < *pilulă anticoncepțională*, *antiglont* < *vestă antiglont*), fenomen similar cu condensarea lexicală.

Sub aspect lexical, se poate afirma că specificul limbii actuale îl constituie abundența termenului neologic și tehnic și marea varietate de derivate- mai ales substantive, abstracte în foarte multe cazuri, și adjective. În formarea de cuvinte noi, deși preponderența o au și în această perioadă sufixele, abundă formațiile cu prefixoide, dintre care foarte multe constituie formații de moment, combinații neviabile.

⁹⁶Adriana Stoichițoiu-Ichim, op. cit., p. 8

Împrumutul este favorizat fără îndoială de profundele prefaceri ale societății românești, dar și de numeroasele schimbări ale „limbii de afară”: dezvoltarea posibilităților de comunicare facilitează contactele internaționale sub toate aceste aspecte, diversificând centrele și domeniile de influență și, ca un corolar, sursele de împrumut.

Creația lexicală internă este stimulată de nevoia de lărgire și înnoire a lexicului. În multe cazuri, cele două surse- împrumutul și creația internă- se suprapun, separarea fiind dificil de realizat.

Ca o constantă a limbii actuale se impune atenției productivitatea derivării în domeniul substantivelor abstracte. Foarte productiv rămâne sufixul *-itate*, se întâlnesc însă și formații în *-ism*, chiar și *-enie*, dintre care multe răspund unor nevoi reale de expresie, altele dublează inutil cuvinte existente în limbă.

Fenomen viu, limba nu poate fi suprinsă decât în dinamica permanentă a uzului. În uzul limbii se manifestă o serie de tendințe: pe unele norma le respinge (de exemplu, exprimarea complementului direct prin *care* în loc de *pe care*) dar pe altele le admite la un moment dat (vezi construcția, admisă de norma actuală, *un prieten de-al meu*, în locul căreia norma veche recomanda *un prieten de-ai mei*).⁹⁷

Factorii de care se ține cont în studiul dinamicii limbii sunt: influența altor limbi, evenimentele socio-politice și amprenta unor personalități asupra utilizării limbii într-o anumită perioadă. Dinamica limbii nu se limitează la stadiul actual, putând fi urmărită și în diacronie. În sistemul limbii, sunt domenii în care se produc schimbări, dar și domenii rezistente la acestea. Astfel, lexicul este supus mai des schimbărilor decât morfologia, mult mai conservatoare, care păstrează în mare măsură tiparele flexionare vechi (vezi apariția unui tipar nou de flexiune a substantivelor masculine care include împrumuturi, caracterizat prin desinențele sg. *-o* – pl. *-i*: *paparazzo, paparazzi; piccolo, picoli*).⁹⁸

Partea a II-a

Metodologia cercetării

1. Abordarea problemelor de îmbogățire a vocabularului în programa școlară și în manualele de liceu / gimnaziu.

Problemele de îmbogățire a vocabularului în programa școlară, mai exact în programa de Limba și literatura română pentru clasele V – VIII apar detaliate progresiv de la bazele vocabularului limbii române, dacă analizăm conținuturile asociate competențelor specifice de la clasa a V-a (cuvântul – unitate de bază a vocabularului; forma și conținutul cuvintelor; cuvântul de bază; cuvintele derivate / serii derivate; rădăcină, sufixe și prefixe etc.) până la particularitățile vocabularului limbii române și dinamica acestuia care presupun conform conținuturilor asociate: vocabularul fundamental și masa

⁹⁷Isabela Nedelcu, *101 greșeli gramaticale*, 2013, pp. 20-21

⁹⁸Isabela Nedelcu, op. cit., p. 21

vocabularului; mijloace interne și externe de îmbogățire a vocabularului; familia de cuvinte; împrumuturi lexicale; neologisme; prefixoide; sufixoide.

Într-o analiză comparativă a conținuturilor asociate pe probleme de vocabular se observă familiarizarea progresivă a elevilor cu noțiunile noi de vocabular de la clasa a V-a până la clasa a VIII-a. Iată varianta actuală de studiu al lexicului pentru clasele V-VIII care reflectă tendința de trecere dinspre o perspectivă structuralistă a limbii, spre funcționalism.

L E X I C U L			
Clasa a V-a	Clasa a VI-a	Clasa a VII-a	Clasa a VIII-a
Vocabularul limbii române. Cuvântul-unitate de bază a vocabularului. Forma și conținutul. Cuvântul de bază. Cuvântul derivat. Rădăcina. Sufixe, prefixe. Sinonime. Antonime. Câmpuri lexico-semantic (aplicativ).	Lexicul (actualizare). Noțiunea de vocabular. Mijloace interne de îmbogățire a vocabularului. a) <i>Derivarea</i> (actualizare). Sufixarea. Sufixe diminutive și sufixe augmentative. Prefixarea. b) <i>Compunerea. Compunerea prin alăturare, subordonare și abreviere.</i> c) <i>Schimbarea valorii gramaticale</i> (conversiunea). Substantive provenite din alte părți de vorbire. Adjective provenite din verbe la participiu. Adverbe provenite din adjective și din substantive. Familia lexicală (derivate, compuse, cuvinte obținute prin schimbarea valorii gramaticale). Câmpurile lexico-semantic (aplicativ). Sinonime (actualizare). Antonime (actualizare). Omonime (omofone și omografe). Arhaisme și regionalisme.	Lexicul. Sensul cuvintelor în context. Mijloace de îmbogățire a vocabularului (actualizare). Derivarea (actualizare). Serii derivative (aplicativ). Compunerea (actualizare). Schimbarea valorii gramaticale sau conversiunea (actualizare). Împrumuturile. Pleonasmul. Paronimele. Categorii semantice (actualizare). Sinonime. Antonime. Omonime. Cuvintele polisemantice. Polisemia și omonimia: asemănări și deosebiri. * unități frazeologice.	Lexicul (actualizare). Vocabularul fundamental și masa vocabularului. dinamica vocabularului. Mijloace interne de îmbogățire a vocabularului (actualizare). Familia de cuvinte (actualizare). Prefixoide*. Sufixoide* (ambele pe bază de aplicații). Mijloace externe de îmbogățire a vocabularului. împrumuturile lexicale. Neologisme. Evitarea greșelilor în utilizarea neologismelor. Cuvântul și contextul. Sensul propriu (de bază și secundar) și sensul figurat. Categoriile semantice. Sinonime. Antonime. Omonime. Cuvintele polisemantice (actualizare). Paronimele. Pleonasmul.

Se observă că, datorită deschiderii sintaxei spre text și discurs, la nivelul lexicului apare diversificarea aspectelor de semantică lexicală, ceea ce presupune imperativul structurării unor rețele semantice (serii lexicale sinonimice și antonimice, familia de cuvinte, câmpul lexical) și evidențierea

raportului dintre sensul cuvântului și context. Sensul unui cuvânt, de altfel, este rezultanta a două forțe: una verticală, paradigmatică și alta orizontală sau sintagmatică.

Studiul limbii și literaturii române este grupat în aria curriculară “Limbă și comunicare” alături de discipline al căror obiect de studiu este limba (limba latină și limbile străine). Modelul comunicativ aduce cu sine în studiul limbii și literaturii române, la toate nivelurile școlarității, nu numai avantajul coerenței, ci și pericolul uniformizării. Pentru a evita uniformizarea, autorii de curriculum au formulat anumite soluții. Astfel, dacă programele pentru gimnaziu accentuează faptul că definirea domeniilor disciplinei s-a realizat “exclusiv în termeni de capacități de comunicare”, programele de clasa a IX-a completează tabloul competenței de comunicare cu încă două obiective: ele vizează dezvoltarea competenței culturale și a competențelor de argumentare și gândire critică. În aceeași direcție evoluează și documentele școlare ale ultimelor clase de liceu ce își propun, în plus, rafinarea competenței culturale prin formarea unor capacități de interpretare a textelor literare și non-literare. Mai mult, programele școlare modulează și deschid modelul comunicativ prin regruparea și diversificarea conținuturilor. Astfel, dacă programele pentru gimnaziu izolează trei arii, (1. Lectura; 2. Practica rațională și funcțională a limbii; 3. Elemente de construcție a comunicării.) cele de liceu restructurează câmpul disciplinei în următoarele variante: în clasele IX-XI domeniile sunt 1. Literatură, 2. Limbă și comunicare, iar în clasa a XII-a întâlnim: 1. Literatură, 2. Dezbateri și sistematizări 3. Practici discursive.⁹⁹

În *Curriculumul Național* scopul studierii limbii și literaturii române— este „de a forma progresiv un tânăr cu o cultură comunicațională și literară de bază, capabil să înțeleagă lumea din jurul său, să comunice și să interacționeze cu semenii, să se integreze efectiv în contextul viitorului parcurs școlar, respectiv profesional, să-și utilizeze în mod eficient și creativ capacitățile proprii pentru rezolvarea unor probleme concrete în viața cotidiană, să poată continua, în orice fază a existenței sale, procesul de învățare, să devină sensibil la frumosul din natură și la cel creat de om”¹⁰⁰.

Studiul limbii române devine un domeniu de interes pentru întreaga societate, atât din punct de vedere lingvistic, ca proces de însușire efectivă a limbii, cât și din punct de vedere cultural, ca proces de formare a individului prin studierea literaturii.

Învățarea limbii române este concomitent constrângere și libertate. Este libertate, pentru că fiecare om are posibilitatea de a se exprima și de a înțelegerealitatea înconjurătoare în manieră proprie, și este constrângere, deoarece emițătorul și receptorul sunt supuși unor reguli și norme. Ca urmare, studiul limbii se organizează în baza a două tipuri fundamentale de activitate didactică: exersarea comunicării și studiul sistematic al compartimentelor limbii, într-o viziune globală de interdependență și de echilibru.

⁹⁹ Alina Pamfil, *Limba și literatura română în gimnaziu. Structuri didactice deschise*. 2003, p. 31.

¹⁰⁰*** *Programe școlare, Limba și literatura română, Clasele a V-a – a VIII-a*, București, 2009, p. 1

Indiferent de domeniul de activitate în care se va dezvolta profesional, însușirea normelor de vorbire și scriere corectă a limbii române, folosirea vocabularului în normele limbii literare constituie o necesitate pentru cultura generală a oricărui elev.

Greșelile de limbă cele mai frecvente și deranjante se constată în domeniul lexicului, generate, în cea mai mare măsură, din insuficienta preocupare, pentru învățarea lexicală, în condițiile în care vocabularul se află într-un continuu proces de schimbare.

Principiile de bază ale dezvoltării abilităților lexicale trebuie însușite din școală.

Noțiunile legate de mijloacele de îmbogățire a vocabularului sunt distribuite în doze aproximativ egale, de dificultate progresivă, în programele claselor de gimnaziu și liceu. Studiul vocabularului are menirea să facă vorbirea elevilor nuanțată și clară. Pentru îndeplinirea acestui deziderat ei trebuie stimulați să aleagă cuvintele și expresiile cele mai potrivite care dau nuanță, culoare, elocvență și limpezime exprimării. Selectarea cuvintelor trebuie însoțită de efortul celei mai potrivite încadrări contextuale, în funcție de nivelul și scopul comunicării.

Permanent trebuie avută în vedere depunerea unui efort susținut în munca desfășurată pentru însușirea unor temeinice cunoștințe privitoare la îmbogățirea vocabularului, a procedeelelor folosite în limba română pentru crearea de cuvinte noi, la caracterul sistematic al limbii.

Ce au în comun notele de prezentare a programelor de gimnaziu și de liceu este că la finalizarea anilor de studiu absolvenții învățământului obligatoriu trebuie să aibă un “profil de formare european” prin dobândirea competențelor de comunicare indispensabile, în lumea contemporană, pentru orice tip de activitate profesională: să se exprime corect, clar și coerent în limba română, să asculte, să înțeleagă și să producă mesaje orale și scrise, în diverse situații de comunicare, disciplina *limba și literatura română* având un rol deosebit de important în formarea personalității elevilor, în formarea unor deprinderi și abilități necesare pentru a le asigura accesul postșcolar la învățarea pe toată durata vieții și integrarea activă într-o societate bazată pe cunoaștere¹⁰¹.

Manualele alternative sunt un semn al normalizării școlii în direcția democratizării învățării.

Manualele alternative au apărut dintr-o necesitate de manifestare a diversității, pentru că nici elevii, nici profesorii nu sunt identici. Nu există elev în general, neutru, unul și același, căruia să i se prescrie o evoluție standard în școală. O societate modernă trebuie să-și propună valorizarea potențialului fiecăruia, nu numai pentru că acesta este un ideal respectabil, ci și pentru că are nevoie de cetățeni bine informați și eficienți. Din acest punct de vedere, primează formarea de competențe, (acele opt competențe-cheie recomandate de Parlamentul European și Consiliul Uniunii Europene: Comunicare în limba maternă, Comunicare în limbi străine, Competențe matematice și competențe de bază în științe și tehnologie, Competența digitală, A învăța să înveți, Competențe sociale și civice,

¹⁰¹***Programe școlare, *Limba și literatura română, Clasele a V-a – a VIII-a*, București, 2009, p. 2

Inițiativă și antreprenoriat, Sensibilizare și exprimare culturală), care permite asimilarea de noi informații și operarea cu acestea, iar nu simple acumulări de cunoștințe, ca în didactica tradițională.

Spre deosebire de manualele tradiționale, rigide, manualele alternative operează o selecție permisivă a conținuturilor, din care rezultă un ansamblu variabil de informații în care profesorul și elevul au opozibilitate largă de alegere.

Informațiile din aceste manuale sunt prezentate astfel încât să stimuleze interpretări alternative și deschise. Informațiile constituie un mijloc pentru formarea unor competențe, valori, atitudini precum: cultivarea interesului pentru lectură și a plăcerii de a citi, a gustului estetic în domeniul literaturii, cultivarea unei atitudini pozitive față de comunicare prin conștientizarea impactului limbajului asupra celorlalți și prin nevoia de a înțelege și de a folosi limbajul într-o manieră pozitivă, responsabilă din punct de vedere social, cultivarea unei atitudini pozitive față de limba română și recunoașterea rolului acesteia pentru dezvoltarea personală și îmbogățirea orizontului cultural, dezvoltarea interesului față de comunicarea interculturală, abordarea flexibilă și tolerantă a opiniilor și a argumentelor celorlalți, formarea unor reprezentări culturale privind evoluția și valorile literaturii române.

Aceste manuale reprezintă un mecanism de stimulare a gândirii autonome, reflexive și critice în raport cu diverse mesaje receptate.

Pedagogii consideră că un manual îndeplinește următoarele funcții¹⁰²:

Funcții	Cerințe standard pentru elaborarea și evaluarea unui manual modern	Mod de realizare a cerințelor într-un manual modern
1. Transmitere de cunoștințe funcționale prin metode active	- Să cuprindă exerciții de formare a competențelor și de aplicare a lor în situații de viață - Să includă noțiuni simple, grupe sau clase de elemente, relații, structuri, sisteme	Activități de comparare, de observare, de recunoaștere, de clasificare, de descriere, de stabilire de relații, de identificare, de corelare etc.
2. Formare și dezvoltare de capacități	Să i se ofere elevului posibilitatea ca în final: să știe, să știe să aplice, să știe să facă, să știe să fie, să știe să devină, dovedind că a dobândit un comportament constructiv.	- Activități care orientează elevii spre acțiuni de explorare - Căi și direcții de investigare și cercetare care incită elevii spre activități de descoperire și achiziționare a cunoștințelor. - Căi de achiziționare a capacităților
3. Consolidarea achizițiilor	Să aplice cunoștințele	Aplicații, exerciții

¹⁰²După Dumitru Copilu, *Predarea pe bază de obiective curriculare de formare*, 2002, pp. 22-23, apud Emanuela Ilie, *Didactica limbii și literaturii române*, 2014, pp. 25-26

	prin exerciții de asimilare în situații diferite de învățare	
4. Evaluare	• Să fie de tip formativ • Să conducă la remediarea dificultăților de învățare • Să ajute elevii în a obține randament școlar optim.	• Sugestii de evaluare: verificare- măsurare, întrebări- răspunsuri, jocuri didactice, exerciții de aplicare, scheme logice, situații-problemă etc.
5. Integrarea achizițiilor	• Să permită conexiuni între cunoștințe, capacități și comportamente • Să stimuleze tratarea interdisciplinară a temelor abordate în cadrul ariei curriculare • Să încurajeze tratarea transcurriculară a temelor	• Activități practice de corelare, de extrapolare, de transfer • Jocuri didactice • Scheme logice • Benzi desenate • Proiecte școlare
6. Informare	• Mijloc de cunoaștere • Cadru de referință • Sursă de informații relevante: precise, actuale, recente, esențiale, accesibile, valide, suficiente și utile	• Utilizarea manualului • Prezentarea informației: text, grafice, tabele, citate din alte lucrări, ilustrații etc. • Recomandări privind documentarea (din manuale, dicționare, atlase, culegeri, reviste)
7. Educație socială și culturală	• Să dezvolte comportamente și atitudini socio-culturale • Să fie un suport pentru dezvoltarea prin exerciții a unor capacități și comportamente	• Activități practice • Acțiuni în folosul comunității

În acest sens, voi atașa câteva pagini de la secțiunea vocabular (mai exact împrumuturile, domeniu neabordat atât de bine în alte manuale) dintr-un manual școlar pentru clasa a VIII-a apărut recent, adaptat noilor programe, dar încă neaprobat, coordonat de Florentina Sâmihaian și apărut la Editura Art încă din anul 2011 (Vezi anexa nr.9) . Acest manual propune un demers simplu, în trei pași după metoda ȘTIU-DESCOPĂR-APLIC, pornește de la ceea ce elevii știu din experiența lor curentă, îi pune în situația de a descoperi lucruri noi, specifice disciplinei, apoi îi provoacă să aplice noile achiziții în alte contexte.

În ceea ce privește studiul limbii române în manualele de liceu aprobate de MECȘ, se observă că, în marea majoritate a lor, acesta se axează, conform programei, pe două coordonate principale: (a) normativă și (b) funcțională, având ca obiectiv formarea la elevi a unor deprinderi de a folosi limba română corect, adecvat și eficient în producerea și receptarea textelor orale și scrise. În ceea ce privește

nivelul lexico-semantic de constituire a mesajului, acesta, conform programei de clasa a IX-a, constă în:

- cunoașterea sensului corect al cuvintelor (în special al neologismelor);
- folosirea adecvată a cuvintelor în context;
- erori semantice: pleonasmul, tautologia, confuzia paronimică;
- utilizarea corectă a derivatelor și a compuselor (prefixe, sufixe, prefixoide, sufixoide);
- schimbarea categoriei gramaticale;
- cunoașterea relațiilor semantice (sinonimie, antonimie, polisemie, omonimie) și actualizarea lor în context.

Dintre manualele aprobate de MECȘ, voi analiza abordarea problemelor de vocabular în trei din cele mai utilizate la clasă în ultimii zece ani: manualul *Humanitas*, manualul *Corint* și manualul *Art*.

Astfel, în manualul *Humanitas*, cele cinci unități didactice prezintă la secțiunea de *Elemente de limbă română* următoarele cinci subsecțiuni (titluri): *Cuvintele: forme și sensuri*, *Limba și context*, *Normă și abatere*, *Corectitudine și greșală* și *Scriere și oralitate*. Toate aceste titluri fac trimitere mai mult sau mai puțin explicit la elemente de vocabular care sunt și explicate pe margine prin intermediul unui dicționar lingvistic. Aceste noțiuni de specialitate explicate sunt: sufixe, sufixoide, prefixe, prefixoide, etimologie, etimologie populară, normă academică, conversiune, vocabular de bază, context lingvistic, unitate frazeologică, frazeologie etc. Noțiunile de vocabular sunt completate de o serie de exerciții de nivel mediu și dificil. De exemplu, la subsecțiunea *Limba și context* din cadrul secțiunii *Elemente de limbă română* de la Unitatea 2. *Lumi fantastice*, problema neologismelor și a împrumuturilor recente (anglicisme) este analizată prin detalii legate de scrierea și pronunțarea lor și nu numai. Prezintăm suportul teoretic deosebit de relevant pentru exercițiile de limbă propuse ulterior.

„Utilizarea neologismelor este adesea o problemă culturală, de politică lingvistică. Cultura română a cunoscut o modernizare lexicală rapidă, mai ales prin împrumut masiv din limbile romanice. Acest fenomen a determinat numeroase dezbateri și controverse, polemici aprinse între apărătorii tradiției lingvistice și partizanii modernizării, cu diverse poziții intermediare (<<doar neologisme necesare>>, <<neologisme cu măsură>> etc.).” p. 92

„Împrumuturile sunt analizabile (când cuvântul de bază există în română, de exemplu: *suportabil* < a *suporta* + suf. -bil) sau neanalizabile (de exemplu: *inefabil*).” p.93

Manualul *Humanitas*, ediția 2004, nu asigură corectitudinea și norma academică la zi, mai ales a ortografierii neologismelor (apare *week-end* în loc de *weekend*, conform DOOM₂).

În manualul *Corint*, ediția 2004, la una din cele cinci unități, *Iubirea*, la secțiunea *Elemente de comunicare și limbă* este tratat un segment din domeniul lexicului, și anume *Îmbogățirea vocabularului* unde sunt abordate mijloacele interne (derivarea, compunerea și conversiunea) cu o serie de opt exerciții și registrul neologic care ține de împrumuturile recente ca mijloace externe cu o serie de 13 exerciții. De exemplu, exercițiul 7 de la p. 179 este relevant în acest sens: „Grupați, pe caiete, cuvintele de mai jos în cele trei serii sinonimice indicate, apoi recunoașteți, prin subliniere, neologismele: **elibera**,

divulga, concepe, libera, născoci, realiza, imagina, salva, destăinui, unelti, spovedi, emancipa, descoperi, declara, proiecta, degaja, plăsmui, împărtăși, formula, iscodi, dezvălui, crea, inventa, evacua, închipui, slobozi, redacta, scăpa, urzi, revela, confia, scorni, mântui, zămisli, mărturisi, elabora.” sau exercițiul 6, p. 179: „Indicați seria sinonimică în care sunt numai neologisme:

- *atrage, ispiti, seduce, tenta, adameni;*
- *calmare, diminua, reduce, temperare, atenuare;*
- *abătut, deprimat, melancolic, elegiat, trist;*
- *elogia, cinsti, glorifica, venera, preamări;*
- *divide, fracționa, împărți, fragmenta, scinda.”*

Deosebit de relevant este tabelul de la pagina 178 pe care îl reproducem pentru că demonstrează că limba este în continuă evoluție și că de-a lungul secolelor, au survenit modificări la toate nivelurile ei. Cele patru texte propuse (Miron Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei de la Aronu-Vodă încoace*, Titu Maiorescu, *Eminescu și poeziile lui*, Mircea Cărtărescu, *Orbitor. Aripa stângă*, C. Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanul*) permit gruparea faptelor de limbă în funcție de perioada în care au fost elaborate aceste texte și nivelurile limbii la care se manifestă:

Nivelul limbii	Sec. al XVII-lea Miron Costin	Jumătatea sec. al XIX-lea C. Negruzzi	Sfârșitul sec. al XIX-lea Titu Maiorescu	Sfârșitul sec. al XX-lea M. Cărtărescu
Fonetic	-sunetul [dz] -prezența lui <i>u</i> final -formele prepozițiilor <i>den, supt, pre</i> și a conjunției coordonatoare adversative <i>ce</i> (pentru <i>ci</i>)	-se mențin forme vechi: <i>împle,</i> <i>nemușămi;</i> -se păstrează forma prepoziției <i>pre</i>	-se mențin forme vechi (<i>până</i>)	
Morfosintactic	-forma pronumelui relativ <i>carii</i> -desinența de singular – <i>e</i> (<i>grije</i>)	-forma veche a pronumelui relativ <i>carii</i> altrenează cu forma nouă <i>care</i>	-formarea genitiv- dativului <i>vieței,</i> <i>culturei</i> -desinența veche de singular – <i>iune</i> chiar pentru neologisme	
Lexical	-cuvinte ieșite astăzi din uz: <i>vorovi, dărăbani</i>	-începe procesul de modernizare a limbii, apar neologisme, unele parțial adaptate (<i>influența, corumpe</i>)	-„invazia” neologismelor	-prezența masivă a neologismelor perfect adaptate limbii române

Semantic	-cuvinte care au alt sens decât cel de astăzi: <i>nemernic</i> , su sensul de „pribeag”, <i>căutare</i> , cu sensul de „inspecție”			
----------	---	--	--	--

Manualul Art, ediția 2010, este structurat în 5 module (unități): *Joc și joacă, Familia, Scene din viața de ieri și de azi, Aventură, călătorie și Personalități, exemple, modele*. El propune studiul integrat al limbii, al comunicării și al textului literar. În cele mai multe cazuri au fost preferate ca suport pentru aplicațiile din domeniul *Limbă și comunicare* textele selectate pentru domeniul *Literatură*. Fiecare modul este organizat la rândul lui în secțiunile *Ficțiune literară, Ficțiune și realitate, Texte și auxiliare*, fiecare tratând și conținuturi din domeniul limbă și comunicare: *Derivarea cu sufixe și prefixe. Prefixoide și sufixoide. Schimbarea categoriei gramaticale, Relații semantice: sinonimia, antonimia, omonimia, relații semantice: polisemia, textul argumentativ, erori semantice: confuzia paronimică, pleonasmul, tautologia, rolul elementelor arhaice și regionale în interpretarea mesajelor scrise și orale, contextul. Cunoașterea sensului corect al cuvintelor. Factori care perturbă receptarea mesajelor orale. Scrierea și pronunțarea neologismelor. Anacolutul, exprimarea orală. Monologul, exprimarea orală. Dialogul, rolul semnelor ortografice și de punctuație în înțelegerea mesajelor scrise etc.*

La clasa a X-a, manualele alternative (*Humanitas, Art, Corint*) sunt diferite în ceea ce privește abordarea problemelor de vocabular. Astfel, în manualul *Humanitas*, ediția 2000, la secțiunea *Elemente de limbă română* figurează următoarele titluri: *Cuvinte și sensuri: arhaisme, denotație și conotație, clișee lingvistice, neologisme; Limbaj popular, limbaj cult; Coerență și coeziune; Gramatică: normă și uz; Lexic și gramatică: schimbarea valorii gramaticale; Sintaxă și stilistică; Stil direct, stil indirect; Procedee stilistice; Registre lingvistice, stiluri funcționale și calitățile stilului*. La pagina 145, unde este tratată conversiunea, este amintit și fenomenul de *Elipsă lexicalizată* ceea ce astăzi îi corespunde condensarea lexicală. Pentru exemplificare cităm suportul teoretic: „Adjectivele se pot substantiviza cu un sens abstract, general (*urâtul*-categorie estetică) sau cu un sens individual, determinat contextual (*urâtul*-insul urât). O situație specială este cea a sintagmelor foarte frecvente în uz care se port prescurta, pierzându-și una din componente (fenomenul se numește *elipsă lexicalizată*); dacă elementul rămas este un adjectiv, acesta devine substantiv, păstrând genul, uneori și numărul substantivului din sintagma inițială; în secvența <<va candida la locale>>, substantivul *locale* provine din abrevierea sintagmei *alegeri locale*”

În manualul *Corint*, ediția 2005, elementele de limbă sunt grupate sub secțiunea *Comunicare și limbă* și apar înclinate cu diferite domenii din științele limbii, precum: *Unitățile frazeologice, registrele limbii, comunicarea, stilul, stilul direct. Stilul indirect. Stilul indirect liber, comunicarea orală. Monologul, comunicarea orală. Dialogul, greșeala lingvistică la nivel fonetic, comunicarea scrisă, textul argumentativ, textul poetic, greșeala lingvistică la nivel morfologic, probleme de vocabular,*

sensul cuvintelor, cum se redactează un curriculum vitae, greșeală lingvistică la nivel sintactic, pronunțarea corectă, registrul neologic, textul. La subcapitolul *Registrul neologic* (p. 188) sunt analizate împrumuturile foarte recente după ce sunt actualizate noțiunile despre neologisme. Prezentăm în continuare suportul teoretic: „**Neologismele** sunt cuvinte intrate în limbă începând de la jumătatea secolului al XIX-lea.

- Aparțin atât limbii literare standard, cât și tuturor variantelor funcționale.
- Din punctul de vedere al originii, cea mai importantă categorie o reprezintă împrumuturile latino-romane.
- Neologismele de origine latino-romană:
- Au determinat o modernizare masivă a vocabularului;
- Au contribuit la întărirea caracterului romanic al vocabularului;
- Au creat dublete sinonimice care au îmbogățit limba.
- În ultima vreme se constată o orientare a împrumuturilor către engleză și engleza americană.”

În ceea ce privește împrumuturile din engleza britanică și americană, incomplet sau deloc adaptate (anglicismele), acestea se pot împărți în *necesare* și *de lux* în opinia specialiștilor (Sextil Pușcariu, Adriana Stoichițoiu-Ichim ș.a.). La p. 189 apare un tabel în vederea elucidării acestor tipuri de neologisme, în funcție de cele mai importante domenii de activitate unde figurează acestea:

Domeniul	Neologisme necesare	Neologisme de lux
Economic, financiar-contabil al profesiilor	<i>card-</i> „carte de credit”; <i>broker-</i> „agent care vînde sau cumpără pe comision; intermediar”; <i>off-shore-</i> „înregistrat, localizat, condus sau operat dintr-o țară străină”; <i>dealer-</i> „persoană care vinde și cumpără în nume propriu”; <i>fixing-</i> „cotație a unei monede la cursul zilei”; <i>joint-venture-</i> „firmă realizată prin asociere cu un partener străin”; <i>rating-</i> „evaluare a riscului de țară”; <i>eurobond-</i> „obligațiune emisă de o corporație din SUA și oferită spre vânzare pe piața europeană și care aduce dobânda în dolari”	<i>body-guard-</i> „gardă personală, escortă”; <i>cash-</i> „numerar”; <i>discount-</i> „reducere de preț”; <i>training-</i> „pregătire, instruire profesională”

Comunicații, presă, învățământ, cercetare	<i>grant</i> - „sumă nerambursabilă acordată pentru un proiect științific”; <i>rating</i> - „procentaj care indică numărul de ascultători sau telespectatori ai unei emisiuni radio sau tv”; <i>target</i> - „țintă, scop”; <i>hot line</i> - „linie telefonică pentru comunicări urgente”; <i>talk-show</i> - „emisiune radio sau tv ce constă într-o discuție în direct, pe o anumită temă, între un moderator și invitații săi”; <i>chat</i> - „discuție care se face pe schimbarea mesajelor electronice”	<i>briefing</i> - „conferință de presă”; <i>public relations</i> - „relații publice”;
Artă, cultură	<i>casting</i> - „acțiunea de a alege actori pentru o piesă de teatru sau un film”; <i>copyright</i> - „deținerea exclusivă și dreptul de a face uz de o creație artistică, literară, muzicală protejată de lege pentru o perioadă specifică de timp”	<i>live</i> - (spectacol transmis) „în direct”; <i>workshop</i> - „seminar, atelier de lucru”

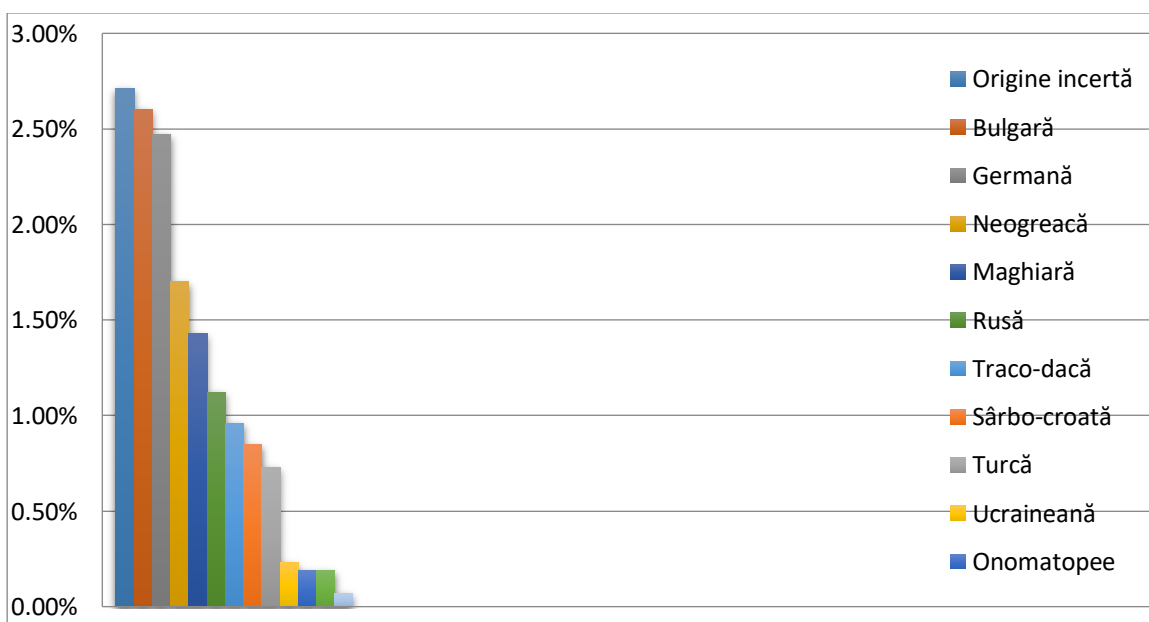
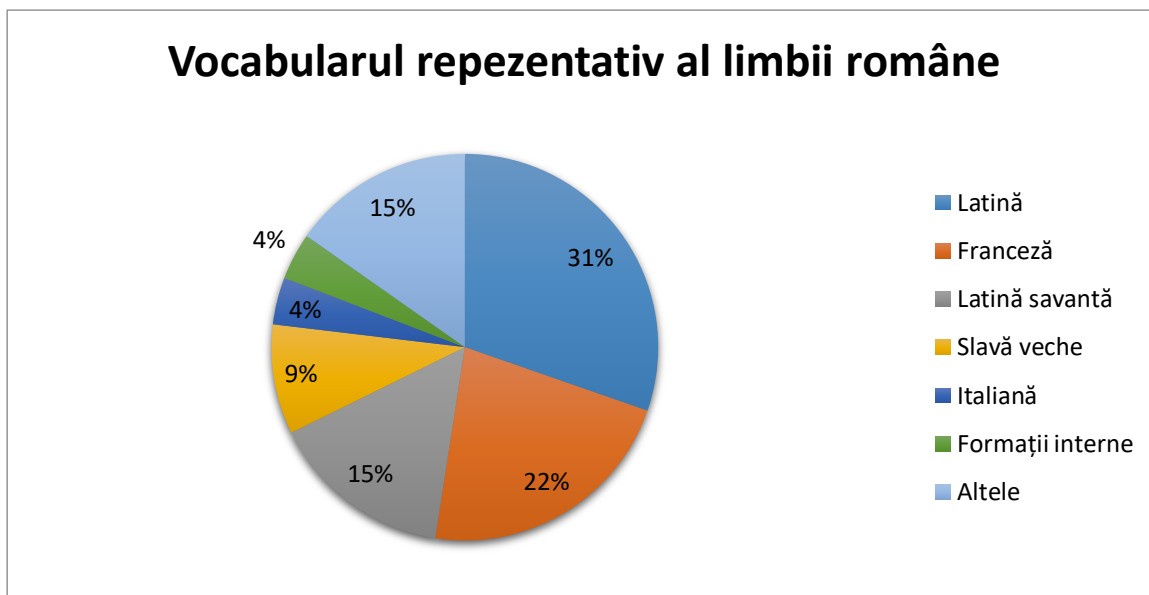
În manualul *Art*, ediția 2010, elementele care țin de studiul vocabularului sunt slab abordate, predominând valorificarea stilurilor funcționale, aprofundarea valorilor stilistice ale unor categorii morfosintactice, exersarea diferitelor compuneri cu caracter oficial (procesul verbal, cererea) a diferitelor texte funcționale (curriculum vitae, scrisoarea de intenție, scrisoarea în format electronic), calitățile generale și particulare ale stilului etc. Noțiunile de vocabular sunt puține și abordate superficial: jargonul, argoul, hipercorectitudinea și etimologia populară.

La clasele din ciclul superior de la liceu (a XI-a și a XII-a), noțiunile de vocabular apar sub forma unor exerciții care valorifică noile norme lingvistice (ortografice, ortoepice și morfologice) conform *DOOM*₂ cu suporturi teoretice foarte bine documentate și actualizate. Spre exemplu, în manualul *Humanitas*, pentru clasa a XI-a, ediția 2006, la capitolul *Neologisme* sunt discutate cuvintele noi din *DOOM*₂, scrierea și pronunțarea acestora și adaptarea lor morfologică. Două exerciții care mi-au atras atenția și care presupun cercetare și capacitatea de argumentare în ceea ce privește împrumuturile relativ recente, dar care au deja o circulație destul de largă:

„1. Argumentați pro sau contra introducerii împrumuturilor recente într-un dicționar. Dezvoltați argumentele următoare și adăugați altele. *Pro*: vorbitorii au nevoie să știe care este pronunția corectă; tocmai la termeni recenți se greșește mai mult; trebuie fixată o formă de adaptare ca să nu se producă în uz multe oscilații. *Contra*: sunt cuvinte la modă, care nu se vor fixa în limbă; nu e cazul să fie recomandate de dicționar, pentru că astfel se consfințește abuzul de anglicisme” p. 128

„2. Pornind de la exercițiile de mai sus, purtați o discuție pe tema pătrunderii masive de anglicisme (cuvinte și expresii preluate din engleză) în limba română de azi. Puncte de atins: cauzele fenomenului; tipuri de împrumuturi *necesare* și *de lux*; domenii în care împrumuturile sunt mai numeroase; dificultăți de adaptare a cuvintelor; diferențe de generații (anglicisme în limbajul tinerilor); atitudinea vorbitorilor (favorabili, ostili, indiferenți); greșeli și folosiri improprii; comparația cu alte limbi; ipoteze despre evoluția viitoare” p. 129

Manualul pentru clasa a XI-a, apărut în 2014 la editura *Paralela 45*, neaprobat încă de MECȘ este conceput ca un instrument modern de învățare a limbii și literaturii române, în conformitate cu tendințele metodologice actuale, care pun accent pe formarea competențelor de comunicare, necesare în toate domeniile de cunoaștere și de activitate. La capitolul *Fundamente ale culturii române* sunt prezentate două grafice care demonstrează structura lexicală a limbii române după Marius Sala.

Vocabularul reprezentativ al limbii române, după Marius Sala, 1988¹⁰³

La gimnaziu, *Limba și literatura română* beneficiază la toate clasele de mai multe manuale alternative, realizate în diferite edituri: Humanitas , All, Corint. Manualele sunt realizate în conformitate cu programa școlară și conform Curriculumului școlar.

În programa gimnazială, se constată că studiul mijloacelor interne este prevăzut cu un număr relativ mic de ore: la clasa V-a are loc însușirea noțiunilor elementare despre mijloacele interne, precum cuvânt de bază; cuvinte derivate/serii derivate; rădăcină, sufixe și prefixe, la clasa VI-a se actualizează prin exerciții cunoștințele asimilate în clasa V-a, sfera cunoștințelor extinzându-se prin noțiunile de sufixe diminutive și sufixe augmentative; cuvinte compuse prin alăturare, subordonare și abreviere; schimbarea valorii gramaticale (Substantive provenite din alte părți de vorbire. Adjective provenite din verbe la participiu. Adverbe provenite din adjective și din substantive); familia lexicală. La clasa VII-a se prevede recapitularea cunoștințelor însușite în clasele anterioare, adăugându-se noțiunea de serie derivativă , pentru ca la clasa VIII-a elevii să-și însușească noțiunile de prefixoide și sufixoide¹⁰⁴.

Din această expunere rezultă caracterul gradual al cunoștințelor, studiarea lor în conformitate cu particularitățile devărstă ale elevilor. Mijloacele interne de îmbogățire a vocabularului se exersează în toate lecțiile de Limbă și literatură română. Cunoștințele privitoare la structura cuvintelor îi ajută pe elevi să înțeleagă categoriile gramaticale (genuri, moduri, timpuri), desinențe etc., să observe relația dintre cuvinte – în sensul că pornind de la un cuvânt, pot forma alte cuvinte cu sens asemănător în cadrul aceleiași părți de vorbire sau trecând la altă parte de vorbire.

La clasa a V-a elevii trebuie să-și însușească corect noțiunile de rădăcină și cuvânt de bază, derivate cu sufixe și prefixe, familie lexicală. Cele mai dese greșeli în formarea familiei lexicale a unui cuvânt sunt cele prin care se asociază cuvinte ca formate de la aceeași rădăcină, dar care nu au între ele nicio legătură din punct de vedere semantic. Însușirea și utilizarea corectă a cuvintelor – cu toate sensurile lor – constituie un obiectiv general al limbii române și un sprijin real pentru înțelegerea textului literar.

Programa școlară prevede, la începutul fiecărui an școlar, ca la disciplina Limba română să se studieze vocabularul și elementele de fonetică, apoi noțiunile elementare de morfologie și sintaxă. Majoritatea manualelor se conformează acestor recomandări ale programei școlare, excepție făcând manualele pentru gimnaziu de la Editura Paralele 45 apărute în anul 2013, care propun o nouă modalitate de învățare, integrată (inter-și transdisciplinară), funcțională și aplicativă, a limbii și literaturii române. În aceste manuale elementele de vocabular sunt distribuite progresiv și echilibrat în

¹⁰³ Manualul pentru clasa a XI-a, 2014, *Paralela 45*, (http://ro.wikipedia.org/wiki/Limba_română)

¹⁰⁴ *** *Programe școlare, Limba și literatura română, Clasele a V-a – a VIII-a*, București, 2009, p. 2.

toate cele șapte unități de învățare propuse. În acest mod se asigură actualizarea permanentă de-a lungul anului școlar a cunoștințelor de vocabular.

Noțiunile teoretice complexe trebuie accesibilizate pentru ca elevii să deprindă mecanismele ascunse ale limbii și pentru ca aceștia să poată gândi liber conștienți fiind de importanța noțiunilor învățate. Aici un mare aport îl dețin abilitățile pedagogului.

În procesul de predare-învățare un rol de mare importanță, îl are manualul. Manualul trebuie perceput ca aliat și partener care sprijină elevul să descifreze lumea din jur și lumea din cărți. Dascălul trebuie să ajute elevul să perceapă astfel orice manual facilitând astfel viitorului OM dezvoltarea unui stil propriu de a gândi.

Un aspect interesant al manualelor alternative îl constituie faptul că exemplele din cadrul lecțiilor de limbă sunt preluate din textele literare studiate sau referitoare la personajele din aceste texte. Spre exemplu, pentru clasa a VIII-a, manualul editat de Humanitas, realizat de Alexandru Crișan, Sofia Dobra și Florentina Sâmișăian, prevede studierea mijloacelor interne de îmbogățire a vocabularului în unitatea de învățare Genul liric, realizându-se aplicații pe texte lirice aparținând unor poeți cunoscuți. La clasa a VII-a mijloacele interne de îmbogățire a vocabularului se studiază în cadrul unității de învățare Cartea – obiect cultural, având la bază textul literar „Cuvânt” de Tudor Arghezi. Astfel prin corelațiile făcute, elevii fixează mai bine noțiunile de limbă receptate.

Din practica la catedră am constatat faptul că manualele alternative prezintă avantaje, dar și dezavantaje. Se poate lesne constata că manualele de la edituri diferite, deși respectă programa școlară, au o structură diferită, unele fiind prea încărcate de noțiunilor teoretice, dovedindu-se chiar sufocante la acest capitol (manualele editate de Humanitas - clasa a VIII-a și All), altele păstrând o proporție rezonabilă între exemple, exerciții și noțiunile teoretice (manualele editate de Humanitas - clasele a V-a, a VII-a și Corint). Manualele de gimnaziu editate de Humanitas sunt printre cel mai des utilizate în practica școlară, pentru clasele a V-a, a VII-a, și a VIII-a.

Manualul este doar un punct de orientare pentru activitatea cadrului didactic, de aceea în desfășurarea procesului instructiv-educativ, acesta trebuie să folosească în plin și alte mijloace de învățare: fișe de lucru, culegeri cu exerciții aplicative, flip-chart, volume de texte etc.

2. Principii, metode și strategii didactice de formare și dezvoltare a competenței lingvistice. Vocabularul

2.1. Despre competența lingvistică, în general

În contextul aplicării noilor programe de limba și literatura română, centrate pe formarea la elevi a competențelor specifice – competențederivate din cele generale și circumscrise celor opt competențe-cheie prevăzute de Cadrul Comun European de Referință Pentru Limbi, se impune o reevaluare a importanței competenței de comunicare în limba română. Competența de comunicare este

capacitatea care permite producerea și interpretarea mesajelor, precum și negocierea sensurilor în contexte specifice, asimilate situației de comunicare.

Cercetările încearcă definirea celor doi termeni corelativi în spațiul comunicării: *competența* și *performanța*, ambele văzute nu doar din perspectiva lingvistică, ci și ca indicatori de integrare socială, care include vorbitorul într-un context situațional dat, determinându-i reacții, opinii, emoții, cu alte cuvinte activându-i toate resorturile care pot asigura includerea socială a acestora.

Competența lingvistică se definește prin achizițiile despre formele limbii, despre evoluția acestora, corelând *semnificatul* cu *semnificantul*, în contextul semnificării, adică al producerii de sens. Competența de comunicare vizează aplicarea de către o persoană a competenței lingvistice proprii în actul comunicării personale și interactive. Prin urmare, relația dintre cele două dimensiuni ale termenului de competență, *dimensiunea lingvistică* și *dimensiunea comunicativă* vizează aspectul complementar al lingvisticii cu interacțiunea socială. Așadar, competența lingvistică asigură suportul pentru comunicarea personală, nefiind un scop în sine al educației în spiritul comunicării, ci doar instrumentul acesteia. Din păcate, programele școlare de limba română au pus accent pe aspectul lingvistic al competenței, asimilând performanța cu nivelul cât mai ridicat, academic, al cunoștințelor de limbă. Este evident în acest context statutul limbii române ca limbă de școlarizare. Realitatea confirmă faptul că în școală, competența de comunicare a elevilor la toate celelalte discipline și implicit comprehensiunea cunoștințelor de specialitate, se realizează parțial în cadrul orelor de limba română, prin segmentul de vocabular, dar și prin însușirea logicii discursului, în diferite stiluri funcționale. Este evident rolul instrumental pe care limba română îl are în dobândirea de către elev a competenței de comunicare capabile să-i permită aborarea tuturor registrelor limbii, în dimensiunile specifice comunicării, vizând *înțelegerea și producerea de text*.¹⁰⁵

În acest specific se regăsește valoarea instrumentală a limbii române pentru toate celelalte discipline de studiu, fapt care încarcă de responsabilitate actul predării – învățării la disciplina în discuție, tocmai prin efectele sale colaterale. Din această perspectivă, evaluarea competențelor de comunicare nu trebuie să se limiteze dor la domeniul strict al disciplinei, ci se impune extinderea acesteia, prin raportarea la deprinderile și atitudinile conținute de cele opt competențe-cheie, luând în calcul concomitent atât palierul specific, cât și extinderea acestuia în sfera celorlalte discipline de studiu, precum și efectul prin asigurarea competenței sociale integratoare.

În concepția lui C. Simard, citat și de documentele UE privind politicile lingvistice, componentele competenței de comunicare sunt în număr de șase și converg pentru definitivarea modelului curricular al disciplinei, astfel:

¹⁰⁵ Mina-Maria Rusu (coord.) Geanina Cotoi, Carmen-Irina Hăilă, Mihaela Timingeriu, *Exerciții practice de limba română – competență și performanță în comunicare clasa a V-a*, 2011, pp. 8-16

- **Componenta verbală** care integrează toate componentele limbii (*dimensiunea lingvistică*, o *dimensiune textuală* și o *dimensiune discursivă*);
- **Componenta cognitivă** al cărei rol este de identificare a operațiilor intelectuale implicate în producerea și înțelegerea limbajului;
- **Componenta enciclopedică** ce impune cunoașterea aspectelor lingvistice, textuale, discursive specifice unor anumite domenii de activitate umană: istorie, tehnică etc.;
- **Componenta ideologică** al cărei rol este de a dezvolta capacitatea de a ne situa și de a reacționa la diverse idei, valori, atitudini, principii vehiculate prin discurs;
- **Componenta literară** operează trimiteri literare și pune în valoare capacitățile de valorificare a creativității verbale individuale;
- **Componenta socio-afectivă** dezvoltă sentimentele și atitudinile care pot influența comportamentul verbal al fiecăruia.

Programele vechi valorificau doar parțial dimensiunile anunțate de Simard, cu acces deosebit pe componenta verbală și dezvoltând dimensiunea lingvistică, dimensiunea textuală și dimensiunea discursivă. Pentru adaptarea la reevaluarea rolului comunicării lingvistice, se impunea stringent afirmarea opțiunii pentru una dintre cele două direcții generale în didactica disciplinei limba și literatura română: “*abordarea limbii ca obiect de studiu în sine și/sau abordarea limbii ca instrument de comunicare*”¹⁰⁶.

Programele actuale propun abordarea limbii ca instrument de comunicare și sunt construite prin aplicarea “*modelului comunicativ-funcțional*”. Acesta se înscrie în “*pedagogia comunicării*”, care se caracterizează printr-un caracter funcțional pronunțat și prin “*dezvoltarea integrată a capacităților de receptare și de exprimare orală, respectiv de receptare a mesajului scris și de exprimare scrisă*”. Abordarea pragmatică pe care o aplică nolie programe, argumentează faptul că un enunț nu exprimă doar o stare de lucruri, ci și gândurile, sentimentele pe care ideile enunțate le provoacă atât auditoriului, cât și enunțiatorului. Prin urmare, devine primordial aspectul integrator al comunicării, în relația individului cu mediul sociocultural. În acest mod, este activată și valorificată dimensiunea socială a comunicării, aceasta fiind văzută și ca un catalizator al formării și manifestării personalității individuale, în raport cu personalitatea colectivității din care vorbitorul face parte.

Competența de comunicare lingvistică se poate defini și prin relația a trei componente specifice: *componenta lingvistică*, *componenta sociolingvistică* și *componenta pragmatică*, prezentate în elementele lor fundamentale ca o sinteză între *cunoștințe*, *aptitudini* și *deprinderi*. Componenta lingvistică vizează formarea *deprinderilor lexicale, fonetice, sintactice*, în vreme ce componenta pragmatică se concretizează în *utilizarea funcțională a resurselor lingvistice* (realizarea funcțiilor

¹⁰⁶ Alina Pamfil, *Limba și literatura română în gimnaziu. Structuri didactice deschise*. 2003, p.8.

comunicative, a actelor de vorbire), bazându-se pe schemele sau descriptorii *schimburilor interacționale*.

Competența de comunicare lingvistică a utilizatorului se observă în realizarea de activități comunicative care implică: - *receptarea*, - *producerea*, - *interacțiunea*, realizate fie în *formă orală*, fie în *formă scrisă*, fie în ambele forme.

Competența de comunicare derivă din competența-cheie *a învăța să înveți* și trebuie tratată ca o componentă de bază a domeniului definit de citit-scris. Aceasta se regăsește în conținutul competențelor generale specifice disciplinei limba și literatura română, așa cum sunt acestea prevăzute în noile programe:

- *Receptarea mesajului oral în diferite situații de comunicare;*
- *Utilizarea corectă și adecvată a limbii române în producerea de mesaje orale în situații de comunicare monologată și dialogată;*
- *Receptarea mesajului scris, din texte literare și nonliterare, în scopuri diverse;*
- *Utilizarea corectă și adecvată a limbii române în producerea de mesaje scrise, în diferite contexte de realizare cu scopuri diverse.*

În acest mod, aplicarea programelor ar conduce la dobândirea competențelor specifice, facilitând elevilor procesul de înțelegere a organizării limbii, ca sistem normat de semne lingvistice, cu efect benefic asupra aplicării conștiente a „mecanismelor de utilizare a sistemului în procesul de comunicare” (GALR)¹⁰⁷.

2.2. Despre competența lexicală

Competența lexicală se subordonează competenței lingvistice care în viziunea lui N. Chomsky desemnează cunoașterea internalizată a sistemului de reguli al unei limbi de către vorbitorii nativi a acesteia. Competența se definește astfel în opoziție cu performanța, care presupune actualizarea competenței prin uz lingvistic. Competența, după N. Chomsky, nu este a unei comunități, ci a fiecărui individ, vorbitor nativ al unei limbi. Același lingvist consideră competența drept sursă a creativității lingvistice. Competența vorbitorilor unei limbi explică atât posibilitatea acestora de a produce și de a înțelege un număr infinit de enunțuri noi, cât și capacitatea lor intuitivă de a distinge enunțurile gramaticale de cele ngramaticale.

După unii lingviști pe lângă această competență lingvistică există și o competență comunicativă (pragmatică) care exprimă capacitatea vorbitorilor unei limbi de a distinge, chiar în cazul enunțurilor gramaticale, între enunțuri reușite și nereușite. Față de relativa uniformitate a competenței lingvistice a adulților, compența comunicativă se caracterizează printr-o largă diversitate și printr-o achiziție

¹⁰⁷ Mina-Maria Rusu (coord.) Geanina Cotoi, Carmen-Irina Hăilă, Mihaela Timingeriu, *Exerciții practice de limba română – competență și performanță în comunicare clasa a V-a*, 2011, p. 17

nelimitată în timp. Competența comunicativă include o latură socială, variind în funcție de diversele subgrupuri care compun o anumită comunitate lingvistică¹⁰⁸.

Plecând de la ideea că o competență presupune cunoștințe dinamice, adică “niște cunoștințe potențiale mobilizabile într-un mare număr de situații diferite de același tip”, competența de comunicare este definită ca “abilitatea de a exprima și interpreta gânduri, sentimente și fapte, atât scris cât și oral, în cadrul întregului spectru de contexte sociale: muncă, familie și timp liber”.

Se pleacă de la ideea că succesul comunicării nu depinde doar de competența lingvistică, înțeleasă ca stăpânire a structurii gramaticale, ci și de una comunicativă, care include și cunoașterea regulilor psihologice, a normelor culturale și sociale care guvernează utilizarea vorbirii într-un cadru restrâns, în însușirea sensurilor lingvistice, adeseori dependentă de contextul situațional¹⁰⁹.

2.2.1. Selectarea lexicului. Principii de selecție a lexicului la grupa de vârstă 10 – 15 ani.

Selectarea lexicului pentru grupa de vârstă 10 – 15 ani presupune respectarea unor anumite metode și principii.

Una dintre cele mai importante probleme cu care se confruntă cadrele didactice, metodiștii și autorii de manuale pentru predarea limbii române este selectarea minimumului lexical în conformitate cu vârsta și treapta de învățământ. Există mai multe modalități de selectare a unităților de vocabular care urmează a fi însușite în cadrul unui an școlar.

Această selecție se poate face în funcție de următoarele criterii:

1. criterii statistice (sunt selectate și predate cuvintele uzuale cele mai frecvente);
2. criterii metodice (se ține cont de scopurile instruirii);
3. criterii lingvistice (la baza selectării se pun asemenea caracteristici ale cuvântului, cum ar fi valoarea semantică, caracterul polisemantic și capacitatea combinatorie).

După cum se arată în lucrările de specialitate, criteriile de bază ale selectării vocabularului sunt cele care vizează valoarea semantică, capacitatea combinatorie și caracterul polisemantic al cuvintelor, iar din categoria celor secundare fac parte criteriul frecvenței, criteriul tematic și cele care se sprijină pe importanța comunicativă și didactico-metodică a cuvântului respectiv.

1. Capacitatea combinatorie este însușirea lexemului de a se combina cu alte cuvinte în cadrul enunțului. Conform acestui criteriu urmează să fie selectate și incluse în cursul de predare a limbii române acele cuvinte care se pot combina cu un număr mare de cuvinte.

Aceasta le va da posibilitate copiilor să formeze și să utilizeze multiple enunțuri, folosind un număr relativ mic de cuvinte.

2. Valoarea semantică. Conform acestui criteriu sunt selectate pentru a fi incluse în vocabularul minimal cuvintele ce denumesc noțiuni ce fac parte din experiența imediată a

¹⁰⁸DSL, 1997, pp. 115-116

¹⁰⁹Marilena Pavelescu, op.cit. pp.20-21.

elevului, noțiuni care exprimă obiecte sau fenomene întâlnite foarte frecvent în activitatea de zi cu zi a acestuia.

3. Criteriul polisemantic. După cum se știe, între numărul de sensuri pe care le are un cuvânt și frecvența lui în vorbire este o legătură directă: cu cât un cuvânt este folosit mai des, cu atâtare mai multe sensuri. Prin urmare, cuvintele polisemantice au o importanță foarte mare din punct de vedere comunicativ.

4. Frecvența. Este vorba în acest caz de numărul de utilizări ale cuvintelor în anumite texte special selectate. Clasificarea cuvintelor, în funcție de coeficientul lor de utilizare este prezentată în dicționarele de frecvență.

5. Valoarea derivațională. Aici se înțelege capacitatea cuvântului de a servi drept bază pentru formarea altor cuvinte. Pentru cunoașterea temeinică a limbii române au o importanță deosebită mai ales cuvintele de la care, se formează un număr cât mai mare de cuvinte noi prin compunere, conversiune, calc lingvistic și condensare lexicală.

O problemă foarte importantă ce ține de selectarea și prezentarea vocabularului minimal esteși dozarea numărului de cuvinte noi pentru fiecare etapă de studiu.

Respectarea acestor modalități de selecție ajută la însușirea corectă a lexicului.

Trecând peste aceste considerații generale, apar și unele măsuri ce trebuie întreprinse în cadru mai restrâns gândindu-ne la faptul că se face selecție pe un eșantion de vârstă în cadrul unei școli vocaționale (program sportiv).

Eșantionul de vârstă impune atenție în selectarea vocabularului la nivelul fiecărei clase deoarece în intervalul 10 – 15 ani diferențele de noțiuni noi de la an la an sunt uriașe.

Astfel la clasa a V-a vocabularul trebuie corelat cu atenție având în vedere școlile de la care provin, învățătorii care i-ai instruit, suportul familial de care au avut parte și mulți alți factori care fac din colectivele claselor a V-a colective mai eterogene decât ale altor clase. Pe parcursul anului școlar este deosebit de importantă aducerea lor la un “numitor comun” în ceea ce privește îmbogățirea bagajului lexical pentru a le ușura înțelegerea noțiunilor noi ce vor apărea în anii de studiu următori. Adaptarea lor trebuie să se producă fluent, ușor fără sincope deoarece odată cu înaintarea în anii de studiu apar discipline noi, cu terminologii noi iar în acest caz menirea profesorului de limba română este aceea de a-i învăța modul de reacție la apariția termenilor necunoscuți. Copiii trebuie învățați să caute în dicționare explicații pentru cuvintele noi în vederea evitării folosirii incorecte a noilor termeni. Trebuie sprijiniți la clasă pentru mărirea posibilităților de informare de care dispun în ziua de azi.

Trebuie învățați să aleagă cu discernământ sursa din care își fixează noțiunile noi deoarece este primordială asimilarea corectă a sensurilor unui cuvânt nou la primul contact cu acesta.

Având în vedere școala vocațională la care îmi desfășor activitatea am în vedere ca în vocabularul elevilor să aibă o mare pondere terminologia sportivă. Folosirea corectă de către elevi a cuvintelor din domeniul în care activează are și menirea de a-i motiva în competițiile sportive la care iau parte.

Formarea cuvintelor devine astfel și un mijloc de îmbogățire și de organizare a vocabularului fecărui elev. Acestui aspect trebuie să i se dea mai mare atenție începând cu orele de dezvoltare a vorbirii încă din învățământul preșcolar deoarece este vorba de un aspect formativ al capacității creatoare a vorbitorului și al competenței de decodare a cuvintelor noi cu structură analizabilă pe baza cunoașterii elementelor alcătuitoare. Efortul minim realizat prin memorizarea unui număr de rădăcini și afixe cu care orice vorbitor poate reface și poate înțelege familii și serii întregi de cuvinte are un rol imens în achiziția empirică a limbajului.

Cum însă învățarea limbii materne nu încetează niciodată și odată cu școlarizarea trece pe trepte superioare de dificultate, studiul limbii materne trebuie să conștientizeze mecanismul formării cuvintelor și să ușureze eforturile elevilor și ale viitorilor absolvenți în însușirea vocabularului literar, în special a terminologiei tehnico-științifice.

Cunoașterea sensurilor unor prefixe și sufixe neologice și mai ales a unor elemente de compunere savantă ar ajuta enorm procesul de asimilare a mării cantități de termeni științifici care se învață la diferite discipline (inclusiv în studiul limbii române: cf. termeni ca *ortografie*, *ortoepie*, *semivocală*, *antonim*, *sinonim*, *omonim*, *polisemie*, *prepoziție*, *pronume*, *coordonat*, *subordonat*, etc.) și ar permite oricând decodarea corectă măcar în esență a unui termen nou în care s-ar întâlni aceleași componente. Necesitatea cunoașterii acestor procedee moderne de formare a cuvintelor este atât de evidentă, încât surprinde faptul că manualele actuale de gimnaziu și chiar noua programă se preocupă prea puțin de prefixele și sufixele neologice și elementele de compunere savantă.

Necunoașterea sau neglijarea sensului unor afixe și elemente de compunere poate duce la două categorii de greșeli care se constată în îmbinarea derivatelor sau compuselor cu alte cuvinte, determinante: pe deoparte, la pleonasm în cazul construirii cu determinante inutile care repetă sensul afixului sau al unui element de compunere, iar, pe de alta, la o *contradicție în adaos* în cazul determinantelor incompatibile cu afixul sau cu un element al compusului¹¹⁰.

2.2.2. Modalități de dezvoltare / predare a vocabularului în cadrul lecțiilor de limba română la clasa a VIII-a

2.2.2.1. Metode clasice

Procesul instructiv – educativ presupune formarea competențe, identificarea conținutului pe baza unor principii și reguli, utilizarea demijloace și metode care să ducă la îndeplinirea obiectivelor operaționale și a competențelor specifice, proiectarea și organizarea lucrului individual sau

¹¹⁰ Mioara Avram, *Probleme ale exprimării corecte*, 1987, pp. 239-242

colectiv, ca pe o înlanțuire de activități, astfel încât rezultatul final să fie performanța școlară care trebuie verificată și evaluată. Toate etapele actului educativ sunt în strânsă legătură, astfel încât oricare dintre componente trebuie să fie selectată cu atenție, deoarece fiecare în parte prezintă importanță în dezvoltarea firească a actului educativ.

Corelarea corectă între competențe și noțiunile ce vor fi transmise, este urmată de un alt pas în procesul didactic: găsirea căii prin care se vor transmite elevilor aceste noțiuni, care trebuie înțelese și integrate în mod corect într-un ansamblu de noțiuni și apoi aplicate în mod corect.

Metoda didactică este „modalitatea prin intermediul căreia pot fi dobândite diferite achiziții, fie că e vorba de asimilarea de cunoștințe și informații, de formarea unor deprinderi, convingeri, sentimente”¹¹¹. Între cele două concepte: metode și procedee didactice se stabilește o relație biunivocă, deoarece în anumite situații, metoda se poate converti în procedeu, iar în altele procedeul devine metodă, prin amplificarea operațiilor incluse, dar și prin mărirea timpului alocat. Procedeul didactic este o componentă a metodei, o tehnică mai limitată de acțiune, un element de sprijin sau un mod concret de valorificare a metodei.

În literatura de specialitate, metodele sunt clasificate din punct de vedere istoric în două mari categorii:

- metode tradiționale, clasice: conversația, exercițiul, demonstrația, jocul didactic, observația.
- metode moderne: învățarea prin descoperire, problematizarea, ciorchinele, metoda cubului, metoda cadranelor, cvintetul.

Metodele tradiționale nu sunt demodate, ele sunt fundamentale în instruire dar important este ca alegerea și folosirea acestora să fie făcută judicios. Astfel, profesorul, fiind îndrumător experimentat, trebuie să caute și să ofere mereu elevilor săi situații concrete de învățare prin efort propriu. Există autori¹¹² care consideră neavenită catalogarea unor metode drept „clasice”, „pasive”, în raport cu altele „moderne”, „active”. În măsură mai mare sau mai mică, fiecare metodă deține resurse care stau la îndemâna profesorului. Orice metodă dispune de rezerve care o pot face utilă în funcție de capacitatea profesorului de a-i valorifica rezervele și resursele, având o contribuție specifică la declanșarea și păstrarea unei atitudini active și pozitive a elevului în procesul instruirii.

Selectarea și folosirea diferitelor metode didactice depind și de specificul formării noțiunilor în domeniul fiecărei discipline școlare în parte, precum și de particularitățile de vârstă ale elevilor, de nivelul dezvoltării lor psihice, de experiența acumulată.

Ion Ovidiu Pânișoară¹¹³, realizează o clasificare având drept criterii: raportul activ-interactiv în cadrul metodelor și dinamica grupului.

Se disting trei categorii distincte de metode:

¹¹¹Virgil Frunză, *Elemente de metodologie a instruirii*, Constanța, Editura Muntenia, 2004, p.9

¹¹² Ioan Șerdean, *Pedagogie. Compendiu*, Ed. Fundației România de Măine, București, 2004, p. 99;

¹¹³ Ion Ovidiu Pânișoară, *Comunicarea eficientă*, Ed. Polirom, Iași, 2006, p. 309.

- metode centrate pe analiza fenomenului, producerea ideilor și rezolvarea de probleme;
- metode centrate pe reflecție, observare și acțiune;
- metode bazate pe utilizarea și dezvoltarea relațiilor în cadrul grupului.

Conversația, este o metodă activă folosită în cele două forme ale ei: euristică și catihetică¹¹⁴. Aceasta îi oferă cadrului didactic posibilitatea de a coopera și implica mai ușor învățatul în cercetarea faptelor de limbă, în descoperirea regulilor de bază, cultivându-i acestuia gândirea, dezvoltarea posibilităților de exprimare și a încrederii în capacitățile proprii, deoarece le dă satisfacția de a descoperi singuri anumite cunoștințe, dar și priceperea de a folosi dialogul în vederea unei comunicări logice.

În forma ei catihetică, conversația urmărește constatarea însușirii de către elevi a unor cunoștințe anterioare, această metodă antrenează memoria de aceea este utilizată, fie în etapele de început ale lecției când sunt solicitate ideile-ancoră, fie în etapele finale, ale constatării feedbackului.

În forma ei euristică, conversația ajută la descoperirea adevărului prin efortul comun atât al profesorului cât și al discipolilor, când profesorul adresează întrebări necesare pentru direcționarea gândirii astfel încât să îi conducă la aflarea adevărului. La conversația euristică se recurge în general în cazul lecțiilor care presupun însușirea de cunoștințe noi și în cele de formare de priceperi și deprinderi.

Între dascăl și elevi se inițiază un dialog deschis, în cadrul căruia cel din urmă formulează întrebări în scopul lămuririi neclarităților sau al consolidării noțiunilor acumulate.

Elevul să obișnuiește astfel să formuleze întrebări clare și precise, să aștepte răspunsul la întrebarea adresată, să adreseze întrebări clare care să implice răspunsuri cea anterioară precum și evitarea formulării de întrebări echivoce. Vistian Goia în lucrarea sa¹¹⁵ prezintă tipurile de întrebări, clasificate în funcție de modul de adresare și de obiectivul vizat, folosite în cadrul orei de limbă română.

Tipul întrebării	Caracteristici	Exemple
Frontală	Adresată întregii clase.	Ce este derivarea?
Directă	Adresată unui elev anume.	Cum s-a format cuvântul <i>tinerețe</i> ?
Inversată	Adresată de către elev profesorului și returnată acestuia.	Elevul: Pluralul unui cuvânt este considerat tot un cuvânt derivat? Profesorul: Tu ce părere ai?
De releu și de comunicare	Adresată de către formabil dascălului și repusă întregii clase.	Elevul: Cum scriem corect derivatul de la <i>noroi</i> cu prefixul <i>în</i> , cu doi sau cu un singur „n”? Prof.: Care este forma impusă de norma literară?
Imperativă	Se formulează o cerință categorică.	Prof.: Explicați cum se formează seria derivativă?

¹¹⁴Constantin Parfene, *Metodica studierii limbii și literaturii române în școală, Ghid teoretico-aplicativ*, Iași, Editura Polirom, 2009, p.25-26

¹¹⁵Vistian Goia, *Op.cit.*, p. 116

De revenire	Întrebarea pe care o formulează dascălul este de fapt o părere exprimată de un elev, dar care nu a putut fi lămurită în acel moment.	Prof.: Colegul vostru a spus puțin mai devreme că în fragmentul dat scriitorul a folosit diminutivele cu rol ironic. Voi ce credeți?
-------------	--	---

Demonstrația, metodă tradițională, folosită prin implicarea elevilor în acțiunea de clarificare a unor fapte de limbă cu grad sporit de dificultate. În funcție de materialul intuitiv¹¹⁶ utilizat, demonstrația folosită la orele de limba română poate fi:

- directă – „pe viu” – a unor fenomene, acțiuni, obiecte în starea lor naturală de existență și de manifestare;

- figurativă – cu ajutorul reprezentărilor grafice;

- cu ajutorul modelelor;

- cu ajutorul imaginilor audio-vizuale;

- cu ajutorul softurilor educaționale.

În lecțiile de însușire a noțiunilor de lexic, demonstrația se îmbină cu analiza lexicală, cu metoda conversației.

Analiza lexicală se poate realiza în gimnaziu la clasele a VII-a și a VIII-a. Ea presupune cunoașterea cuvintelor, a modului lor de formare, prin derivare – cu sufixe, prefixe –, prin compunere de diverse tipuri, prin schimbarea valorii gramaticale ori (re)cunoașterea cuvintelor care sunt împrumuturi – neologisme.

De obicei, analiza lexicală e dublată de analiza ortografică a cuvintelor și constă în identificarea cuvântului de bază, a rădăcinii sau a radicalului, a prefixelor, a sufixelor, a cuvintelor compuse etc. A descompune un cuvânt în elementele alcătuitoare înseamnă a cunoaște structura cuvântului, achiziție importantă pentru elev, deoarece îl ajută să realizeze corect o despărțire în silabe – mai ales la cuvintele derivate cu prefixe și prefixoide, să scrie corect anumite litere, cum sunt **î** și **â**, care diferă în funcție de structura cuvintelor ș.a.m.d.

Metoda exercițiului sau învățarea prin exerciții/prin acțiune este o metodă activă, pe care cadrul didactic o folosește frecvent deoarece oferă elevilor posibilitatea de a aplica noțiuni teoretice. Pentru ca rezultatele să fie cele scontate, se trebuie ca în utilizarea ei să fie respectate anumite cerințe¹¹⁷:

- sarcinile de lucru trebuie formulate clar și precis;
- alegerea exercițiilor trebuie realizată ținând cont de particularitățile de vârstă și psiholingvistice ale elevilor;
- ordonarea exercițiilor să se facă gradual după dificultate și diferențiat, în funcție de particularitățile individuale dar și capacitățile de învățare ale elevilor;

¹¹⁶ Mariana Norel, Florentina Sâmișăian, *Didactica limbii și literaturii române II*, ro.scribd.com, 2011, p. 11

¹¹⁷ Constantin Parfene, *Op.cit.*, p.59-60; Mariana Norel, Florentina Sâmișăian, *Op. cit.*, p.9.

- în ordonarea exercițiilor profesorul trebuie să vizeze creșterea gradului de independență al elevilor în rezolvarea acestora prin ordonarea gradată de la exerciții dirijate, la cele autodirijate, independente;

- exercițiile propuse să fie cât mai variate, pentru evitarea monotoniei și a plictiseli;
- monitorizarea efectuării exercițiilor, în vederea confirmării/corectării lor imediate;
- dozarea exercițiilor în funcție de obiectivele lecției, dar și a unității de învățare din care face parte acea lecție.

În cadrul actului predării – învățării noțiunilor de lexic, se pot folosi diferite tipuri de exerciții:

1. exerciții de ortografie:

- copiere selectivă — care exersează memoria vizuală și contribuie la fixarea unor deprinderi ortografice a unor cuvinte compuse, neologisme, derivate.

- dictare — care sunt utilizate pentru a preveni greșeli. Dictarea îmbracă diverse forme:

a) dictarea selectivă — când se solicită ca dintr-un text dictat să se scrie numai cuvintele cu ortografie dificilă (cuvinte compuse, derivate cu prefix, neologisme, grupuri de cuvinte, locuțiuni) sau se cere scrierea unor cuvinte, nume de instituții cuprinzând abrevieri la capăt de rând, numele proprii de persoană (de ex. *Roman S.A., Fotbal Club Bacău, Popescu, Ana-Maria* etc.).

b) dictarea cu comentarii — când este însoțită transcrierea de un comentariu oral, elevii explicând, pe rând, ortografia cuvintelor întâlnite.

c) dictarea fulger numită și moment ortografic — se vor dicta cuvinte cu consoane duble etc.

d) dictarea cu dicționarul — elevul are acces la dicționar în timpul dictării pentru scrierea unor cuvinte cu ortografie mai dificilă — cuvinte împrumutate, cuvinte compuse cu prefixoide etc.

e) dictarea de control — făcută după însușirea noțiunilor de lexic, de ex. pentru cuvintele compuse.

Exercițiile de copiere și de dictare sunt forme ale exercițiilor de repetiție.

În lucrarea sa, Alina Pamfil¹¹⁸ realizează o clasificare a exercițiilor după gradul lor de complexitate redată mai jos parțial, adaptată la studiul lexicului:

Tipul exercițiului	Subtipul	Caracteristici	Exemple
Exerciții de repetiție	- scrise	-redarea fidelă a unor fapte de limbă;	-copierea propriu-zisă sau selectivă; -dictarea;
Exerciții de recunoaștere	- de recunoaștere simplă	- identificarea unor categorii de limbă;	-Identifică din fragmentul dat cuvintele derivate cu sufixe, prefixe.

¹¹⁸ Alina Pamfil, *Limba și Literatura Română în gimnaziu. Structuri didactice deschise*, Pitești, Editura Paralela 45, 2004, p.194-195

	- de recunoaștere și grupare	- identificarea și gruparea după criterii date;	-Identificați și grupați derivatele după tipul de sufix-diminutival, augmentativ, instrumental, substantival, adverbial.
	- de recunoaștere și caracterizare	-identificarea unor procedee de îmbogățire a vocabularului și analiza cuvintelor pe baza algoritmului cunoscut;	-Identifică în textul dat derivatele, cuvintele compuse și cele formate prin conversiune și realizați analiza lexicală.
	- de recunoaștere și disociere	-identificarea unor fapte de limbă a căror asemănare aparentă sau reală poate crea confuzii;	-Analizați, în textul dat, valorile cuvântului „o”.
Exerciții de exemplificare	-de exemplificare liberă	-ilustrarea unor noțiuni prin fapte de limbă.	Formați cât mai multe cuvinte derivate pornind de la cuvântul-bază: <i>copil</i> .
	-de exemplificare după repere date	- ilustrarea unor paradigme/ modele;	Folosește sufixul <i>-el</i> pentru a obține cuvinte noi după modelul <i>motan + -el= motănel</i>
Exerciții de completare și înlocuire	- de completare	- completarea unor enunțuri cu faptele de limbă omise;	-Completează enunțurile următoare cu derivatele indicate în paranteze. a. Fluturele și-a frânt o..... (diminutivul de la <i>aripă</i>). b. Bunica a speriat găștele cu (augmentativul de la <i>mătură</i>).
	- de înlocuire	-înlocuirea unor noțiuni gramaticale cu altele;	Înlocuiește cuvintele subliniate cu un derivat din aceeași familie lexicală. De ex. <i>Pădurea/păduricea este înverzită/neînverzită.</i>
Exerciții de transformare	Modificări structurale	-transformarea unor forme gramaticale/ lexicale, impuse de sarcină sau de context;	-Transformați cuvintele derivate cu sufixe diminutive în cuvinte augmentative.
	-de restaurare	-restabilirea structurii faptelor de limbă;	-Precizați cuvântul de bază de la care s-au format verbele date, menționând sufixele și prefixele folosite: <i>a împăuna, a înmulți</i> .
Exerciții creatoare		-îmbinarea noțiunilor de limbă învățate cu imaginația și creativitatea elevilor;	Imaginați-vă un dialog amuzant de 5-6 replici între diminutive și augmentative, prin care să explicați rolul lor.

Exerciții cu caracter ludic		- crearea unor jocuri de cuvinte, jocuri ortografice etc.	Alcătuiește un rebus prin care să ilustrezi un mijloc extern de îmbogățire a vocabularului: ex. Împrumutul lexical
-----------------------------------	--	---	--

În lucrarea sa, Vistian Goia¹¹⁹ sublinia faptul că cel mai eficient exercițiu cu caracter creator este **compunerea gramaticală** - „cunoștințe teoretice încorporate în exprimarea corectă”. Folosită în momentul asigurării retenției și transferului de cunoștințe, metoda dă posibilitatea tinerilor de a utiliza în mod creator noțiunile de limbă fie în narațiuni, descrieri, în relatarea unor întâmplări sau în caracterizări de personaje, adică în ipostaze diferite, într-un text încheiat în jurul unui subiect. De exemplu: *Redactează o compunere gramaticală de 100-150 de cuvinte cu titlul „Vacanța mult așteptată”, în care să folosești câte două cuvinte derivate, compuse și formate prin conversiune.*

Metoda studiului / lucrului cu manualul este o „metodă complexă deoarece selectează, combină, dozează în funcție de temele tratate și de obiectivele instructiv-educative-formative, diverse alte metode (conversația, analiza lingvistică în diferitele ei variante, demonstrația, învățarea prin descoperire, problematizarea, exercițiile de diferite tipuri)”¹²⁰. Această metodă presupune lectura și studiul în cadrul lecturii și aduce în prim plan studiul individual, secvențe de muncă independentă. Manualul înlocuiește momentele de expunere ale dascălului și ajută formabilul să învețe să extragă idei principale, să realizeze conspecte, dar mai ales să rezolve exerciții și să construiască, la rândul său, variate exerciții.

2.2.2.2. Metode moderne (activ-participative)

„Metoda activă este acțiunea pedagogică prin care se permite copilului satisfacerea trebuințelor sale de activitate, de cercetare, de creativitate, de comparare și de înțelegere a cunoștințelor prin el însuși sau în colaborare cu alți copii, în loc să primească de-a gata de la profesor sau din manualul școlar”¹²¹.

Aceste metode sunt considerate metode de gândire critică. Gândirea critică e înțeleasă ca un proces. Gândirea critică presupune preluarea ideilor, examinarea, și confruntarea lor cu puncte de vedere opuse, găsirea de argumente pro sau contra acestora, luarea de poziție pe baza acestor argumente. Gândirea și învățarea critică se realizează atunci când profesorul apreciază diversitatea de idei și experiențe, când nu există mentalitatea unicului răspuns corect.

Profesorul trebuie să asigure un demers didactic adecvat învățării active și interactive în scopul creării unui cadru optim dezvoltării gândirii critice a elevilor. Relațiile de cooperare sunt profesor-elev, elev-elev dezvoltate pe fondul unei ambianțe propice. Profesorul este moderatorul ce orientează atitudinea elevilor, iar sala de clasă devine un spațiu de cooperare și confruntare facilitat prin intervenția,

¹¹⁹Vistian Goia, *Op.cit.*, p.140

¹²⁰Constantin Parfene, *Op.cit.*, p.66

¹²¹E. Hussar, D. Aprodu, *Școala incluzivă - școală europeană. Concepte, metode, practici*, Ed. Casei Corpului Didactic, Bacău, 2008, p.76;

printre altele, asupra mobilierului clasei, aranjat astfel încât să faciliteze lucrul în grup și dezinhibarea elevilor prin înlocuirea tradiționalelor bănci fixe care forțează ațintirea privirii spre unicul „emițător” de la catedră. Mobilierul din clasă, conceput a fi adaptabil lucrului în grup, pe echipe și individual, trebuie să asigure mobilitatea, dialogul în îndeplinirea sarcinilor comune, în realizarea cadrului expozițional sau scenic pentru diferite situații și stadii de învățare și evaluare.

„Calitatea pedagogică a metodei didactice presupune transformarea acesteia dintr-o cale de cunoaștere propusă de profesor într-o cale de învățare realizată efectiv de elev, în cadrul instruirii formale și nonformale, cu deschideri spre educația permanentă”¹²².

Metodele interactive de grup au ca specific promovarea interacțiunii dintre mințile și personalitățile participanților, ducând la o învățare mai activă și cu rezultate evidente, generate în bună măsură și de cooperarea și competiția apărute în timpul acestor dezbateri. În timpul acestor activități se stimulează efortul și productivitatea individului și autodescoperirea propriilor capacități și limite, în vederea simplificării unei acțiuni ulterioare de autoevaluare. În acest fel se dezvoltă capacitățile elevilor de a lucra împreună ce se constituie într-o componentă importantă pentru viață și pentru activitatea lor socială și profesională viitoare.

2.3.1. Învățarea prin descoperire este o metodă activă, euristică, prin care elevii redescoperă adevărul. Spre deosebire de cunoașterea prin transmitere de cunoștințe, care implică o învățare dirijată riguros, această metodă se bazează pe „forța personală de cunoaștere, pe instrumente de cunoaștere pe care le posedă un individ”¹²³. Așadar, învățarea prin descoperire este „o modalitate de a intra în posesia adevărilor prin demersuri proprii, în contact cu realitățile de conținut”¹²⁴, un tip de cunoaștere mai ales individual, datorită faptului că modalitatea de lucru este activitatea independentă sau semiindependentă.

Se disting mai multe tipuri de (re)descoperire, în funcție de raționamentul ales:

- descoperirea inductivă, care pornește de la faptele lingvistice, adică de la concret, și ajunge la reguli, categorii;
- descoperirea deductivă reprezintă calea inversă de cunoaștere, de la abstract la concret;
- descoperirea transductivă sau prin analogie.

În funcție de obiectivele operaționale stabilite de profesor și de conținuturile activității, această metodă trebuie asociată în cadrul lecției cu alte metode.

2.3.2. Problematizarea, este o metodă activă, euristică, o modalitate mai complexă de aplicare a teoriei învățării prin descoperire, înseamnă „învățarea prin rezolvare de situații –problemă”¹²⁵, adică acele

¹²² Sorin Cristea, 1998, p. 303, apud Crenguța-Lăcrămioara Oprea, *Strategii didactice interactive*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2007, p. 180.

¹²³ Constantin Parfene, *Op.cit.*, p.54

¹²⁴ Alexandru Găvanea, *Cunoașterea prin descoperire în învățământ*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p.86, apud Constantin Parfene, *Op.cit.*, p.54

¹²⁵ Constantin Parfene, *Op.cit.*, p.35

situații contradictorii, care vor fi depășite solicitând gândirea, stimulând spiritul de observație. Întrebarea problemă pleacă de la un fapt cunoscut, bazat pe ideile-ancoră, și se adresează necunoscutului pentru a-l transforma în cunoscut. Stan Panțuru subliniază importanța metodei: „Problematizarea, pe care unii specialiști o consideră mai mult decât o metodă și anume un principiu fundamental, o nouă teorie a învățării, presupune o antrenare plenară a personalității elevilor, a componentelor intelectuale, afective și voliționale. Valoarea formativă a acestei metode este indiscutabilă: se fortifică structurile cognitive; se stimulează spiritul de explorare; se formează un stil personal activ de muncă; se dobândește autonomie funcțională și cutezanță în depășirea unor conflicte intelectuale; se dezvoltă creativitatea în formele ei cele mai productive, precum descoperirea, invenția, creația.”¹²⁶

Această metodă nu poate fi folosită în orice lecție și nici exclusiv, ci este necesară aplicarea ei împreună cu alte metode: conversația, descoperirea, activitatea pe grupe etc.

2.3.3. Jocul de rol – reprezintă o metodă activă care contribuie la dezvoltarea capacităților creatoare ale tinerilor deoarece utilizează într-un mod aparte cunoștințele gramaticale. În realizarea jocului sunt antrenate și alte operații ale gândirii: analiza și sinteza. „Asumarea și jucarea unui rol demonstrează o bună înțelegere a faptelor lingvistice, a raporturilor între cuvinte, a relațiilor sintactice”¹²⁷. Jocul de rol este o metodă care se pretează mai ales elevilor de gimnaziu.

2.3.4. Metoda cubului, folosită în orele de recapitulare / consolidare și sistematizare a cunoștințelor, ajută la studierea unei teme, a unui concept din mai multe unghiuri de vedere în scopul lărgirii viziunii elevilor și aprofundării acesteia. Tema în cauză este proiectată pe cele șase fețe ale unui cub, fiecare față oferind o altă perspectivă în abordarea ei și punând în evidență diferitele operații mentale formulate ca niște cerințe: descrie, compară, asociază, analizează, aplică și argumentează, cerințe pe care tinerii le rezolvă în grupe de lucru.

2.3.5. Metoda cvintetului reprezintă o metodă nouă, care valorifică în mod creator noțiunile învățate și contribuie la dezvoltarea gândirii critice. De fapt, este o „poezie” în cinci versuri cu următoarea structură:

Primul vers : cuprinde un cuvânt care precizează subiectul;

Al doilea vers: cuprinde două cuvinte care descriu subiectul;

Al treilea vers: cuprinde trei cuvinte care exprimă acțiuni;

Al patrulea vers: o propoziție formată din patru cuvinte care exprimă o idee, o definiție sau sentimente față de subiect;

Al cincilea vers: un cuvânt care exprimă esența subiectului.

¹²⁶coord. Rodica Mariana Niculescu, *Pregătirea inițială psihologică, pedagogică și metodică a profesorilor*, Editura Universității Transilvania, Brașov, 2005, p.260, apud. Mariana Norel, Florentina Sâmișăian, *Didactica limbii și a literaturii române II*, op.cit, p.23

¹²⁷Mariana Norel, Florentina Sâmișăian, *Op. cit.*, p.12

2.3.6. Metoda ciorchinelui¹²⁸, o altă metodă modernă, activă, preluată din gândirea critică, încurajează gândirea liberă a tinerilor. Utilizată individual sau în grup, metoda stimulează realizarea unor asociații de idei, și constă în evidențierea de către elevi a legăturilor dintre idei, pe baza găsirii altor sensuri ale acestora și a relevării unor noi asociații.

Structura metodei:

1. Se scrie un cuvânt-nucleu / o propoziție în mijlocul unei pagini.
2. Se solicită elevilor să scrie cuvinte sau expresii care le vin în minte legate de tema respectivă. Se scriu atâtea idei până când elevii se încadrează în timpul dat sau nu mai au idei de scris. Se solicită elevilor să unească ideile care se leagă într-un fel.

Metoda este antrenantă și dă posibilitatea fiecărui elev să participe activ, individual, în pereche sau în grup. Solicită gândirea elevilor, realizând un brainstorming în legătură cu un concept-nucleu, reprezentativ pentru lecție, în jurul căruia gravitează toate cunoștințele lor. Elevii colaborează, negociază, comunică, organizează cunoștințele. Este o tehnică ce poate fi folosită atât în etape de reactualizare a cunoștințelor, cât și în etapa de dirijare a învățării sau cea de consolidare a cunoștințelor. Este utilizată pentru a stimula gândirea înainte de a studia un anumit conținut și poate fi folosit și ca mijloc de a rezuma ceea ce s-a studiat.

2.3.7. Tehnica 6 / 3 / 5¹²⁹ este o metodă interactivă de dezvoltare de idei noi, aceste idei fiind scrise pe foile de hârtie care circulă între membrii grupei. Se mai numește și *metoda brainwriting*. Denumirea conține cifrele 6, 3, 5, deoarece grupul de lucru are 6 membri ce vor rezolva o problemă dată prin trei soluții, într-un interval de 5 minute.

Astfel, clasa va fi împărțită în grupe de câte 6 membri fiecare. Este formulată problema și se explică modul de lucru, elevii primind fiecare câte o foaie de hârtie împărțită în trei coloane. Pentru că activitatea se desfășoară în grup sunt combinate activitățile individuale cu cea colectivă. La sfârșit sunt analizate soluțiile și sunt reținute cele bune.

Pentru rezolvarea problemei date, fiecare din cei 6 elevi, va nota pe o foaie, 3 soluții într-un tabel cu 3 coloane, în maximum 5 minute. Foaia este dată colegului din stânga, și așa mai departe până ajunge la posesorul inițial. Primul elev care primește foaia, citește ceea ce a notat predecesorul lui și încearcă să modifice soluțiile în sens creativ.

Ca orice metodă activ-participativă, și tehnica 6/3/5 are atât avantaje, cât și dezavantaje. Ea oferă elevilor emotivi posibilitatea de a se exprima, ajută la elaborarea ideilor cu o mai mare atenție deoarece tânărul are posibilitatea de a analiza, de a compara, a sintetiza ideile pe care trebuie să le transforme, dezvoltă spiritul de echipă. Marele dezavantaj constă în netratarea diferențiată a subiecților. Pericolul

¹²⁸ Ibidem, p.25

¹²⁹ Crenguța-Lăcrămioara Oprea, Op.cit., p. 213-214

este acela că elevii, având răspunsurile colegilor, sunt influențați de răspunsurile anterioare, iar creativitatea este blocată.

2.3. Dezvoltarea capacității expresive la nivelul lexico-semantic prin exerciții de cultivare a vocabularului

Capacitatea expresivă a limbajului se dezvoltă atât prin exerciții variate cu caracter ludic încă din clasele primare, cât și prin lecturi individuale care au rolul în a crea competența lectorială, care, în viziunea lui Paul Cornea, înseamnă „totalizare a cunoștințelor necesare citirii și înțelegerii textelor”¹³⁰.

Auxiliarele didactice propun exerciții de cultivare a vocabularului în care sunt îmbinate și limbajele de specialitate ale altor discipline (biologie, geografie, fizică etc.).

De exemplu, la clasa a VI-a, se poate evalua competența lingvistică de specialitate care contribuie la dezvoltarea propriei expresivități la nivel lexico-semantic prin *Careul botanic*:

„Completează careul următor pe orizontală cu termenii științifici învățați la botanică în clasa a V-a și care sunt definiți mai jos.

1.																				
2.																				
3.																				
4.																				
5.																				

1. Proces prin care planta elimină apă sub formă de vapori.
2. Proces prin care planta își sintetizează în frunze, cu ajutorul luminii, din substanțe minerale, substanțe organice necesare.
3. Proces prin care planta ia din aer oxigenul și elimină dioxidul de carbon
4. Substanță de culoare verde care se găsește în celulele unor plante și care, sub acțiunea razelor solare, absoarbe din aer dioxidul de carbon necesar plantei.
5. Țesut protector format dintr-un strat de celule așezat la exterior”.

La fel, se poate dezvolta această competență și prin compuneri gramaticale. Acestea, pe lângă fixarea deprinderilor ortografice și extinderea bagajului lingvistic personal, dezvoltă imaginația, fiind creatoare prin procesele de combinare, recombinație, analogie și generalizare pe care reorganizarea cunoștințelor le presupune.

Aceste compuneri pot îmbrăca forma unui text de dimensiuni variabile, în care li se cere elevilor să redacteze¹³¹:

- a. o compunere în care să utilizeze părțile de vorbire x, y sau ortogramele x, y pe care le va marca apoi prin sublinieri sau alte forme;
- b. o compunere în care să transpună conceptele/ cunoștințele/ regulile lingvistice în

¹³⁰ Paul Cornea, *Introducere în teoria lecturii*, 1988, p. 95

¹³¹ Marilena Pavelescu, *Metodica predării limbii și literaturii române*, 2010, p. 47

textele literare în care acestea devin personaje, stabilind o adevărată rețea semantică și participând la procedeul narativ. Exemplu: *Alcătuiește o compunere în care să relatezi povestea adverbilor* sau *Realizează un text narativ despre o activitate sportivă. Organizează compunerea urmărind:*

-folosirea unor neologisme din limba engleză;

-întrebuințarea verbelor la timpul trecut;

-inclusiunea unui dialog în textul narativ.

c. o compunere pe baza unui material lingvistic concret dat: neologisme, arhaisme, sinonime etc.

Metoda jocurilor didactice sau educative la ora de limbă și literatură română nu este lipsită de interes pentru că trimite la o sistematizare a formelor ludice cu funcție didactică. Astfel se pot grupa în funcție de conținutul și obiectivele urmărite ca jocuri de dezvoltare a iubirii și în funcție de materialul folosit cu întrebări, ghicitori sau cuvinte încrucișate etc. Jocurile lexicale sunt folosite în activitățile de consolidare sau evaluare a cunoștințelor despre vocabularul limbii române. Clasa se împarte în două mari grupe care își vor trimite pe rând câte un reprezentant în fața clasei. Fiecare pereche astfel obținută se va lupta încercând să ofere cât mai multe variante corecte pentru sarcina de lucru fixată de profesor, în așa fel încât să obțină cât mai multe puncte propria echipă. Profesorul începe jocul, oferind fiecărei perechi de adversari câte un cartonaș de forma cărților de joc, pe care sunt notați anumiți termeni la care cei doi elevi trebuie să ofere, de preferință scris, cât mai multe cuvinte derivate. Fiecare răsăiuns corect înseamnă câte un punct pentru echipa de bază.

Se pot utiliza:

a. sufixe ori prefixe:

-esc

-anti

b. cuvinte de bază:

școală

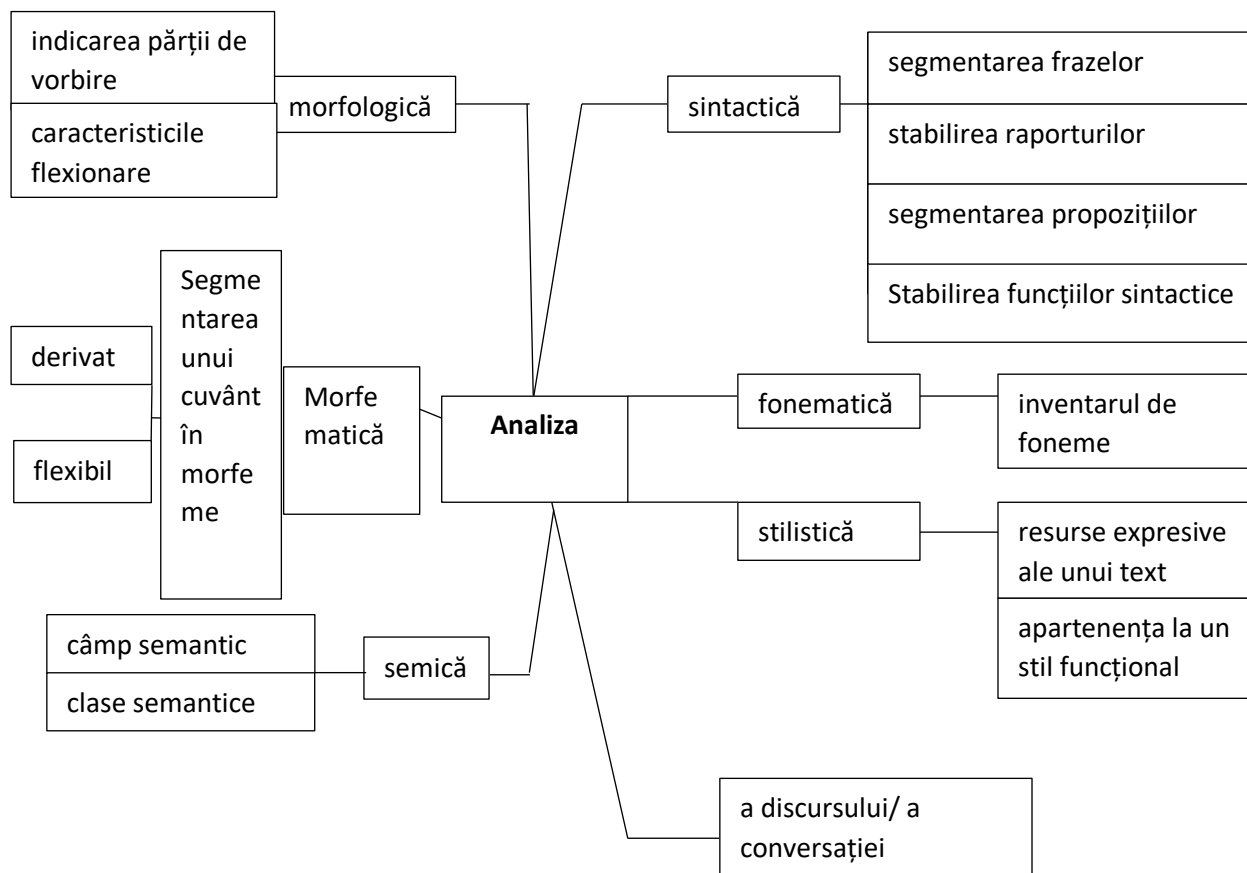
drum

Alt joc care vizează dezvoltarea vorbirii folosit în activitățile de evaluare a însușirii unor cunoștințe diverse de limbă sau literatură română este *Intrusul/Termenul nepotrivit*. Profesorul le oferă elevilor o listă cu mai mulți termeni din aria de cunoștințe pe care elevii ar trebui să le dețină în urma parcurgerii unei activități de învățare complexă: un curent literar, anumite părți de vorbire etc. Elevii trebuie să descopere care este termenul greșit (pe care profesorul l-a introdus, firește, voit) în lista respectivă: o trăsătură/ un reprezentant pe care curentul respectiv nu și-o/și-l asumă, o funcție sintactică pe care partea de vorbire analizată nu o poate niciodată îndeplini etc.¹³²

¹³²Emanuela Ilie, *Didactica limbii și literaturii românei*, 2014, pp. 115, 116

Analiza lingvistică se alătură altor metode în vederea atingerii obiectivelor care contribuie la formarea competențelor comunicative prevăzute în programă și la dezvoltarea capacității expresive la nivelul lexico-semantic.

Analiza lingvistică cuprinde următoarele subtipuri:

Analiza devine eficientă în măsura în care se evită caracterul șablonizat și mecanicist, asociindu-se cu alte metode: lectura, studiul de text/vocabular, utilizarea cuvintelor în producerea de texte.¹³³

În vederea dezvoltării acestei competențe lexicale cea mai utilă este analiza lexicală. Astfel, îmbogățirea, diversificarea, nuanțarea și rafinarea exprimării conduc la eficacitate informațională și competență comunicativă, ceea ce explică preocupările școlii pentru faptele de vocabular.

Analiza lexicală urmărește atât compatibilități semantice, cât și incompatibilități, deoarece „cuvântul nu reprezintă în general o asociere între un complex sonor, o secvență de unități fonetice și un singur sens”.¹³⁴ Contextul va fi astfel responsabil pentru selecția sau respingerea unor termeni. Termenii de argou, cuvinte puternic marcate afectiv, precum *a cocoloși*, *cocoțat*, *terchea-berchea*, ori cuvinte obscene nu pot fi folosite în contexte formale, după cum o exprimare foarte prețioasă, în contexte familiare poate părea nefirească, forțată.

¹³³Marilena Pavelescu, *idem*, p. 43

¹³⁴Valera Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală. Limba română de azi*, 2008, p. 118

Se vor realiza nu doar analiza sensurilor conotative sau denotative, ci și activități de creare de sens și de diferențiere semantică a unor cuvinte, în funcție de contextul lingvistic/ extralingvistic. Nu același este sensul cuvântului *doarme* în enunțul *Elevul doarme până dimineață*. și *Elevul doarme în bancă*. *Sondă* are un înțeles atunci când este rostit de un medic și altul când este rostit de un inginer petrolist.

Elevii trebuie sensibilizați cu privire la natura diferită a încălcărilor, abaterilor de la restricțiile semantice. Acestea pot fi involuntare, ca urmare a necunoașterii, sau voluntare, ca rezultat al unei viziuni originale asupra lucrurilor, expresia imaginației și creativității (în expresia poetică).

Lexicul reprezintă cea mai labilă parte a limbii, multe dintre greșelile pe care le fac elevii aparținând acestui compartiment. Cauzele sunt diverse: de la vocabularul sărac utilizat în mediul sociofamiliar de proveniență, la lipsa deprinderii de a consulta materiale normative, până la dificultățile pe care le ridică pătrunderea în limbă a unui număr mare de neologisme, care, în ciuda principiului fonetic dominant, se pronunță și se scriu dependent de etimon.

Cum perspectiva descriptivistă nu mai este eficientă, profesorul va urmări să desfășoare activități în care:

- elevii să estimeze sensul unor cuvinte din diverse discipline, pe baza unor informații de structură lexicală: prefixoide, sufixoide, prefixe, sufixe. Acestea se vor discuta prin raportare permanentă la alte discipline, contribuind astfel la o mai bună înțelegere și fixare a unor termeni din chimie, fizică, biologie, muzică etc.: *izotop (fizică, chimie)*; *pseudopode (biologie)* etc. Mai mult, odată însușite aceste morfeme lexicale, ele își vor dovedi utilitatea în diverse experiențe din viața de zi cu zi, când vor întâlni cuvinte ce conțin prefixoide, respectiv sufixoide. Vor considera, de exemplu, ca fiind distrugător (ucigător) orice produs a cărui denumire cuprinde sufixoidul *-cid*; exemple: *insecticid, vermicid*;
- să alcătuiască familii lexicale, cu serii derivative, derivate parasintetice și să rezolve exerciții de ordonare a cuvintelor (sinonimelor), după progresie, pentru nuanțarea exprimării;
- să explice cuvintele în context, dar pe lângă sensul din manual, să fie prezentate și celelalte sensuri;
- să atragă atenția asupra devierilor de sens, a abaterilor de la normă ca surse ale expresivității. Odată formată deprinderea de a sesiza fenomenul acestor abateri, le va fi mult mai ușor să înțeleagă figurile de stil/tropii/figurile de gândire. Acest exercițiu evidențiază specificul diferitelor limbaje (stiluri), consolidând cunoștințe de teorie a literaturii, cum ar fi opoziția dintre textul literar cu tendința de ambiguizare semantică și textul științific cu tendința opusă de dezambiguizare;
- elevilor să li se formuleze deprinderea de a apela la un dicționar atunci când nu cunosc sensul unui cuvânt și de a-l verifica atunci când l-au obținut prin aproximare/ raportare la context;
- analizele semantice să se facă atât pe texte beletristice, cât și pe alte tipuri de text;

- profesorul va scoate în evidență existența unor restricții semantice. Exemple: verbul *a număra* nu se poate combina cu substantive masive nenumărabile, cum ar fi *zăpada*;
- profesorul va sublinia riscul unei exprimări stereotipe, al folosirii unor clișee;
- va încuraja exprimarea firească și evitarea unei exprimări artificiale, abundentă în neologisme („prețioasele ridicole”);
- elevii vor fi atenționați asupra rolului pe care îl are traducerea corectă a unor unități frazeologice;
- elevii vor fi familiarizați cu diverse metode de a defini un cuvânt.

În cadrul cuvintelor derivate e nevoie de exerciții de tipuri diferite pentru identificarea corectă a sufixelor lexicale și distingerea lor de alte tipuri de morfeme: desinențe, articole, sufixe gramaticale. Se pot recomanda elevilor pașii pentru identificarea corectă.

În text cuvintele apar rar cu forma de dicționar, ceea ce favorizează confuzia dintre natura sufixelor/ morfemelor prezente: *căsuța, casa, îngălbenesc, iubesc*.

1. Elevii vor pune cuvintele la forma de dicționar: (această) *căsuță*; (această) *casă*; (a) *îngălbeni*; (a) *iubi*.
2. Sufixe identificate de elevi sunt supuse analizei. Sunt prezente sufixele și la forma de dicționar? Aduc ele un plus de semnificație? Există un cuvânt cu un corp fonetic mai mic decât cel la forma de dicționar?
3. În cazul în care sufixele/ morfemele identificate îndeplinesc aceste condiții, atunci sunt de natură lexicală. În caz contrar, înseamnă că sufixele folosesc la realizarea flexiunii, ceea ce denotă că sunt gramaticale, și nu lexicale. Exemplu: *casa* este un cuvânt nederivat, deoarece „a” nu este la forma de dicționar, neexistând un cuvânt cu un corp fonetic mai mic decât el. În aceste condiții „a” nu este sufix lexical, ci morfem gramatical (articol).

O analiză lexicală poate identifica ambele tipuri de sufixe:
verbul *îngălbeni* va fi descompus în: în+galben+i; prefix+rădăcină (cuvânt de bază)+sufix lexico-gramatical; îngălbenit=în+galben+it (sufix gramatical).¹³⁵

Exercițiile de cultivare a vocabularului ajută elevii să-și nuanțeze discursul atât în comunicarea scrisă cât și în cea orală, provocându-i să asimileze vocabule (sau lexeme) din diferite domenii de specialitate. Ludicul nu trebuie să lipsească din aceste exerciții de educare alimbajului pentru că trebuie ținut cont că acești elevi practică sporturi de performanță unde ideea de joc este permanent implementată în orice tip de activitate sportivă.

3.1. Sugestii metodice pentru testarea competențelor și capacităților de comunicare corectă, expresivă și nuanțată ale elevului de gimnaziu / liceu

¹³⁵Marilena Pavelescu, *op. cit.*, pp. 49-51

Metodele noi care au ca finalitate testarea competențelor comunicative la nivel de gimnaziu și de liceu respectă pas cu pas noțiunile prevăzute de programa școlară, facilitând asimilarea firească și progresivă a elementelor de vocabular. Pornind de la treapta de învățare-inițiere și continuând cu consolidarea prin aplicare și exersare și terminând cu treapta de excelență care presupune aprofundarea noțiunilor de vocabular, conducând la performanță; aceste trei trepte de învățare concepute cu grade progresive de dificultate permit utilizarea metodei interactive moderne de învățare centrată pe elev: *știu/vreau să știu/ am învățat, aplic ceea ce am învățat*, recomandată atât individual cât și în echipă.

Astfel, pentru realizarea unui portofoliu propriu completat cu o serie de instrumente didactice este foarte benefic pentru testarea capacităților de comunicare corectă, expresivă și nuanțată ale elevului de gimnaziu și liceu.

De exemplu, un exercițiu care ar putea testa bagajul lingvistic al unui elev de clasa a VII-a, finalizându-se cu o filă din portofoliul personal ar putea suna astfel: „Imaginează-ți cum arată fabulosul palat din Bagdad al lui Sinbad, aflat pe o stradă stropită cu o stradă de trandafiri și descrie-l în 10-12 rânduri. folosește 5 cuvinte derivate cu prefix și 5 cuvinte derivate cu sufix. Te pot ajuta termenii următori: *cupolă, boltă, umbrar, arabesc, mozaic, havuz, divan, grădină, păun, mătase, aurit, încrustații, sidef, lemn de santal*.”.

Jurnalul de lectură reprezintă și el o metodă pentru testarea competențelor de comunicare ale elevului de gimnaziu și liceu. Acest jurnal de lectură vine să înlocuiască procedeul caietului de lecturi suplimentare cu rezumate și caracterizări de personaje care nu erau altceva decât mari consumatoare de timp care favorizau copierea, fraudă.

Mai mult decât atât, cerința de a redacta rezumate are efecte negative asupra formării deprinderii de rezumare corectă, știind că acest tip de text presupune reguli foarte bine stabilite, care sunt greu de respectat și care ridică adesea probleme. Decurg de aici două consecințe nefaste:

1. Elevul redactează rezumate incorecte, eludând multe reguli;
2. Lectura devine o corvoadă care îi cere să scrie mult și sec.

Lectura trebuie să-și valorifice virtuțile, funcțiile, care fac din opera literară o mediatore între elev și lume, stabilind un dialog între cititor și propriile emoții, între cititor și text. Lectura trebuie să producă plăcere și să fie un proces personal, activ și creativ. Înlocuirea cu fișe de lectură semidirijată, care să îi dea elevului posibilitatea de a se exprima și de a alege forma de prezentare proprie, oferă premisele pentru realizarea acestor funcții. Forma jurnalului valorifică astfel în principal lectura inocentă, dar deschide și drumul către cea interpretativă.

O structură posibilă a unui astfel de jurnal ar putea alătura:

1. Filă cu lista cărților citite;
2. Filă cu lista cărților pe care elevul dorește să le citească sau care au fost indicate de profesori ca lecturi suplimentare;

3. Pagini de lectură datată;
4. Pagină liberă la sfârșitul notelor despre text, pentru comentariile profesorului.

Fila cu lista cărților poate cuprinde, alături de autor, titlu, editura și anul de apariție și numărul de pagini al cărții data când a început/ încheiat lectura, gradul de dificultate și o evaluare a cărții în puncte, apreciere realizată pe o scală ce poate fi decisă de clasă.

Filele cu notițe de lectură pot fi împărțite în două coloane: prima cuprinzând citate din text sau rezumatul unei secvențe, iar a doua comentarii pe marginea lor. Aceste file pot fi urmate de secțiuni care să cuprindă concluzii de lectură.

Crearea unui blog literar permite postarea de sunete, filme, imagini.¹³⁶

La liceu, elevii pot fi atrași în valorificarea capacităților de comunicare prin apelul la diferite site-uri. De exemplu, la unitatea didactică joc și joacă elevul de liceu ar putea accesa pe site-ul www.jocuridecuvinte.ro pagina cuvintelor inexistente, selectând în ordinea preferințelor 10 dintre cuvintele inventate, culese în acest dicționar și alcătuind cu ele o compunere de 10-15 rânduri pe tema jocului.

¹³⁶ Marilena Pavelescu, *op. cit.*, pp. 175-177, apud. Alina Pamfil, *op. cit.*, pp. 115-116

BIBLIOGRAFIE

A. Bibliografie de specialitate

- APOSTOLATU, Ionel, *Formarea cuvintelor în limba română*, Tipografia DIDFR, Galați, 2006.
- APOSTOLATU, Ionel, *Un sufix la modă în mass-media românească: -(i)adă*, în *Actele Colocviului Internațional Circulația modelelor culturale în spațiul euroregiunilor*, Editura Fundației Universitare „Dunărea de Jos”, Galați, 2006, p. 41-50.
- APOSTOLATU, Ionel, *Condensarea lexicală în limba română*, în *Actele Colocviului Internațional „Discursul intelectual la răspântiile istoriei”*, Galați, 2007, p. 20-26.
- APOSTOLATU, Ionel, *Actualizarea prin „deraiere” a enunțurilor aparținând discursului repetat în limbajul publicistic*, în Cristinel Munteanu (editor), *Discursul repetat între alteritate și creativitate*, volum omagial Stelian Dumistrăcel, Institutul European, Iași, 2007.
- APOSTOLATU, Ionel, *Aspecte ale trunchierii în româna actuală*, în vol. *Lexic comun, lexic specializat*, GUP, Galați, 2008, p. 126-137.
- APOSTOLATU, Ionel, *Aspecte ale contaminăției lexicale în limba română*, în *Analele Universității „Dunărea de Jos” din Galați*, Fascicula XXIV, An 2, nr. 1, *Actele conferinței internaționale „Lexic comun / lexic specializat”* (ediția a doua), Galați, 17 – 18 septembrie 2009, Editura Europlus, 2009, p. 210-218
- APOSTOLATU, Ionel, NECULA, Gina, *Elemente de gramatică normativă*, Editura Europlus, Galați, 2008.
- AVRAM, Mioara, *Anglicismele în limba română actuală*, Editura Academiei Române, București, 1997.
- AVRAM, Mioara, *Cuvintele limbii române între corect și incorect*, Editura Cartier, Chișinău, 2001.
- BOGDAN-OPREA, Helga, *Relatinizarea limbii române prin împrumuturi lexicale*, în vol. *Actele Colocviului Catedrei de limba română* (Coordonator: Gabriela Pană Dindelegan), Editura Universității din București, București, 2002, pp. 81-109.
- BULGĂR, Gh., *Dicționar de omonime*, Editura Lucman, București, 2003.
- CIOBANU, Georgeta, *Anglicisme în limba română*, Editura Amphora, Timișoara, 1996.
- CONSTANTINESCU, Silviu, *Dificultăți semantice: Paronime și grupuri lexicale cu aspect paronimic*, Editura Științifică, București, 1994.
- COTEANU, I., SALA, Marius, *Etimologia și limba română: principii – probleme*, Editura Academiei, București, 1987.
- DIMITRESCU, Florica și col., *Istoria limbii române*, București, 1978.
- DIMITRESCU, Florica, *Dinamica lexicului românesc*, Editura Logos, 1994 (<http://www.logos.tm.ro/gratuit/973-95560-4-3a.pdf>).
- DIMITRESCU, Florica, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a II-a, Editura Logos, București, 1997 (<https://ro.scribd.com/doc/48942652/florica-dimitrescu-dictionar-de-cuvinte-recente>)
- DIMITRESCU, Florica, *Despre elementele lexicale latino-romanice recente ale limbii române. Considerații cantitative*, în vol. *Limba română. Stadiul actual al cercetării* (Coordonator: Gabriela Pană Dindelegan), Editura Universității din București, București, 2007, pp. 517-527.
- FELECAN, Nicolae, *Dicționar de paronime*, Editura Vox, București, 1995.
- GRUIȚĂ, G., *Moda lingvistică 2007. Norma, uzul și abuzul*, Editura Paralela 45, Pitești, 2006.
- GUȚU ROMALO, Valeria, *Corectitudine și greșală (Limba română de azi)*, Editura Științifică, București, 1972 / ediția a III-a, Editura Humanitas Educational, București, 2008.
- HRISTEA, Theodor, *Probleme de etimologie*, București, 1968.
- HRISTEA, Theodor (coord.), *Sinteze de limba română*, Editura Albatros, București, 1984.
- HRISTEA, Theodor, *Calcul lingvistic ca procedeu de îmbogățire a vocabularului*, în *Sinteze de limba română*, Editura Albatros, București, 1984.
- HRISTEA, Theodor, *Contaminația în raporturile ei cu etimologia populară*, în volumul omagial *Antic și modern*, In honorem Luciae Wald, volum coordonat de Ana-Cristina Halichias în colaborare cu Tudor Dinu, Editura Humanitas, București, 2006, p. 295-327.
- MOCANU, M., *Influența italiană asupra limbii române*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2006.
- MOROIANU, Cristian, *Derivatele românești recente între lingvistică și extralingvistică*, www.unibook.ro

- NICOLAE, Alexandru, DRAGOMIRESCU, Adina, *101 greșeli de lexic și de semantică. Cuvinte și sensuri în mișcare*, Humanitas, București, 2011.
- OLARU, Angela, *Conversiunea în limba română*, Editura Nico, Târgu-Mureș, 2009.
- PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, *Aspecte ale conversiunii. Mijloace sintactice de recunoaștere a claselor morfologice*, în vol. *Teorie și analiză gramaticală*, Editura Coresi, București, 1993.
- PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, *Aspecte ale substantivizării în româna actuală. Forme de manifestare a substantivizării adjectivului*, în vol. *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, partea I *Morfosintaxă*, Editura Universității din București, 2004-
<http://ebooks.unibuc.ro/filologie/dindelegan/2.pdf>
- PITIRICIU, Silvia, *Abrevierile în limba română*, ediția a doua revăzută, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2004.
- PÎRVU, Ioana-Cristina, *Arhitectura textului jurnalistic actual*, Ed. Universității București, 2008.
- POPESCU, Mihaela, FORĂSCU, Narcisa, *Dicționar de cuvinte buclucașe*, Editura All, București, 2007.
- PREDĂ, Irina, *Îmbogățirea lexico-semantică a limbii române actuale (Cu privire specială la perioada postdecembristă)*, (I-IV), în LR, 9/1992 (p. 483-490), 10/1992 (p. 541- 548), 11-12/1992 (p. 585-590), 1/1993 (p. 19-24).
- PUȘCARIU, Sextil, *Limba română*, I. *Privire generală*, București, 1976.
- RAD, Ilie (coord.), *Stil și limbaj în mass-media din România*, Polirom, Iași, 2007.
- RAD, Ilie, *Despre ortografia și ortoepia siglelor*, în RAD, Ilie (coord.), *Stil și limbaj în mass-media din România*, p. 181-193.
- RĂDULESCU, Ilie-Ștefan, *Să vorbim și să scriem corect. Erori frecvente în limbajul cotidian*, Editura Niculescu, București, 2002.
- RĂDULESCU, Ilie-Ștefan, *Erori flagrante de exprimare. Radiografie critică a limbajului cotidian*, Editura Niculescu, București, 2007.
- SALA, Marius, *Introducere în etimologia limbii române*, Univers Enciclopedic, București, 1999.
- SALA, Marius, *101 cuvinte moștenite, împrumutate și create*, Humanitas, București, 2010.
- SLAMA-CAZACU, Tatiana, *Confuzii, greșeli, prostii și răutări în limba română, azi*, Editura Tritonic, București, 2010.
- SPORIȘ, Valerica, *Valori expresive ale conversiunii. Substantiv(iz)area*, în Analele Universității „1 Decembrie”, Seria Philologica, Tom 3, Alba Iulia, 2005 (= Sporiș, *Substantivizarea*).
- SPORIȘ, Valerica, *Valori expresive ale conversiunii. Adjectiv(iz)area*, în Analele Universității „1 Decembrie”, Seria Philologica, Tom 3, Alba Iulia, 2005 (= Sporiș, *Adjectivizarea*).
- SPORIȘ, Valerica, *Valori expresive ale conversiunii. Adverbializarea*, în Analele Universității „1 Decembrie”, Seria Philologica, Alba Iulia, 2009 (= Sporiș, *Adverbializarea*).
- SPORIȘ, Valerica, *Aspecte privind relația adjectivului cu substantivul, verbul și adverbul*, în Analele Universității „Petru Maior”, seria Philologica, Târgu-Mureș, 2010, p. 139-145.
<http://ro.scribd.com/doc/57444384/Studia9-texte2>
- STANCIU-ISTRATE, Maria, *Calcul lingvistic în limba română (cu specială referire la scrieri beletristice din secolul al XIX-lea)*, Editura Academiei, București, 2006.
- STATE, Melu, *Lexicul limbii române în comunicare. Repereteoretice și exerciții*, Editura pentru Literatură și Artă „Geneze”, Galați, 1996.
- STATE, Melu, *Limba română în comunicare - repere teoretice și exerciții*, Editura Școala Gălățeană, Galați, 2007.
- STOICHIȚOIU-ICHIM, Adriana, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*, Editura All, București, 2001 / 2007.
- STOICHIȚOIU-ICHIM, Adriana, *Asimilarea împrumuturilor englezești: aspecte actuale ale dinamicii sensurilor*, în Pană-Dindelegan, Gabriela (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București, EUB, 2002, p. 249-262.
- STOICHIȚOIU-ICHIM, Adriana, *Aspecte ale influenței engleze în româna actuală*, Editura Universității din București, București, 2006.
- STOICHIȚOIU-ICHIM, Adriana, *Creativitatea lexicală în româna actuală*, București, Editura Universității din București, 2006.

- SUCIU, Emil, *Cuvinte românești de origine turcă*, Editura Academiei Române, București, 2009.
- SUCIU, Emil, *Condensarea lexico-semantică*, Institutul European, Iași, 2009.
- SUCIU, Emil, *101 cuvinte de origine turcă*, Humanitas, București, 2011.
- ȘERBAN, Vasile, EVSEEV, Ivan, *Vocabularul românesc contemporan. Schiță de sistem*, Editura Facla, Timișoara, 1976.
- TODI, Aida, *Considerații asupra conversiunii în limba română actuală*, în vol. *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, partea I *Morfosintaxă*, coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității din București, 2004 (= Todî, *Considerații asupra conversiunii*).
<http://ebooks.unibuc.ro/filologie/dindelegan/33.pdf>
- TOMA, Ion, *Limba română contemporană. Privire generală*, Editura Niculescu, București, 2001.
- TRIFAN, Elena, *Formarea cuvintelor în publicistica actuală. Derivarea*, Editura Digital Data Cluj, Cluj-Napoca, 2010.
- URITESCU, Dorin N., *Greșeli de exprimare*, ediția a III-a, vol. I, Editura Steaua Procion, București, 1999.
- URSU, N.A. și URSU, Despina, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare*, vol. I, Editura Cronica, Iași, 2004 și vol. al II-lea, Editura Cronica, Iași, 2006.
- ZAFIU, Rodica, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universității din București, 2001.
- ZUGUN, Petru, *Lexicologia limbii române*, Editura Tehnopress, Iași, 2000.
- B. Bibliografie de pedagogie, didactică și metodică**
- BARBU, M., *Metodica limbii și literaturii române*, Ed. Univers, Craiova, 2003.
- CERGHIT, Ioan, *Metode de învățământ*, ediția a IV-a, Polirom, București, 2006.
- CERGHIT, Ioan, *Sisteme de instruire alternative și complementare. Structuri, stiluri și strategii*, Polirom, București, 2008.
- CRĂCIUN, Corneliu, *Metodica predării limbii române în gimnaziu și liceu*, Editura Emia, Deva, 2004.
- DULAMA, Maria Eliza, *Metodologie didactică. Teorie și aplicații*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2008.
- EFTENIE, Nicolae, *Introducere în metodica studierii limbii și literaturii române*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008.
- GHERGHINA, Dumitru, DĂNILĂ, Ioan, *Metodica predării limbii și literaturii române în școala primară, gimnaziu și liceu*, Ed. Didactica Nova, Craiova, 2005.
- GHERGHINA, Dumitru, NOVAC, Cornel, *Proiectarea pedagogică a procesului de predare-învățare la limba și literatura română în ciclul primar, gimnazial și liceal*, Editura Didactica Nova, Craiova, 2005.
- GOIA, Vistian, *Metodica predării limbii și literaturii române*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1995
- GOIA, Vistian, *Didactica limbii și literaturii române pentru gimnaziu și liceu*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002
- IONESCU, Miron, *Demersuri creative în predare și învățare*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2000.
- IONESCU, Miron, RADU, I., *Didactica modernă*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2004.
- NOREL, Mariana, SÂMIHĂIAN, Florentina, *Didactica limbii și a literaturii române II*,
<https://ro.scribd.com/doc/118305088/Florentina-Samihaiian-Didactica-Limbii-Si-Literaturii-Romane-2-Opti>
- PAMFIL, Alina, *Limba și Literatura Română în gimnaziu. Structuri didactice deschise*, Pitești, Editura Paralela 45, 2004.
- PARFENE, Constantin, *Metodica studierii limbii și literaturii române în școală, Ghid teoretico-aplicativ*, Iași, Editura Polirom, 2009.
- PĂNIȘOARA, I.O., *Comunicarea eficientă*, Iași, Editura Polirom, 2006.
- OPREA, Crenguța-Lăcrămioara, *Strategii didactice interactive*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2007.
- Lucrări de metodică**
- Alecu, Simona, *Metodologia cercetării educaționale*, Galați, Editura Fundației Universitare „Dunărea de Jos”, 2005.
- Cerghit, Ioan, *Metode de învățământ*, Iași, Editura Polirom, 2006.

- Consiliul Național pentru Curriculum, *Programa școlară pentru limba și literatura română, clasele V – VIII*, București, 2009.
- Consiliul Național pentru Curriculum, *Ghid metodologic pentru aplicarea programelor de Limbă și Literatură Română, învățământ primar și gimnazial*, CNC, MEC, 2002.
- Cristea, Sorin, *Dicționar de termeni pedagogici*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1998.
- Dulamă, Maria Eliza, *Metodologie didactică. Teorie și aplicații*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2008
- Dumitriu, C., *Introducere în cercetarea psihopedagogică*, București, Editura Didactică și pedagogică, 2004.
- Eftenie, Nicolae, *Introducere în metodica studierii limbii și literaturii române*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008.
- Ionescu, M., Chiș, V., *Strategii de predare și învățare*, București, Editura Științifică, 1992.
- Frunză, Virgil, *Elemente de metodologie a instruirii*, Constanța, Editura Muntenia, 2004.
- Goia, Vistian, *Didactica limbii și literaturii române pentru gimnaziu și liceu*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002.
- Goia, Vistian, *Metodica predării limbii și literaturii române*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1995.
- Golu, Pantelimon, Verza, Emil, Zlate, Mielu, *Psihologia copilului*, București, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., 1994.
- Hazgan, Aristide, *Metodica predării limbii și literaturii române în școala generală și liceu*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973.
- Hussar, E., Aprodu, D., *Școala incluzivă - școală europeană. Concepte, metode, practici*, Editura Casei Corpului Didactic Bacău, 2008.
- Norel, Mariana, Sâmișăian, Florentina, *Didactica limbii și a literaturii române II*, ro.scribd.com, 2011.
- Pamfil, Alina, *Limba și Literatura Română în gimnaziu. Structuri didactice deschise*, Pitești, Editura Paralela 45, 2004.
- Parfene, Constantin, *Metodica studierii limbii și literaturii române în școală, Ghid teoretico-aplicativ*, Iași, Editura Polirom, 2009.
- Pânișoară, I.O., *Comunicarea eficientă*, Iași, Editura Polirom, 2006.
- Oprea, Crenguța-Lăcrămioara, *Strategii didactice interactive*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2007.
- Șerdean, I., *Pedagogie. Compendiu*, București, Editura Fundației România de Măine, 2004.

Materiale consultate pe internet

<http://www.scribd.com/doc/51551520/importanța-studierii-limbii-române>
<http://ro.scribd.com/doc/11535674/Mijloace-de-imbogire-a-vocabularului>
<http://www.logos.tm.ro>
<http://www.logos.tm.ro/gratuit/973-95560-4-3a.pdf>
<http://ebooks.unibuc.ro/filologie/dindelegan/33.pdf>

Portaluri web

www.romlit.ro www.scribd.com www.scribd.com

C. Manuale, auxiliare și documente școlare

- Sânmihăian, Florentina, Ioniță, Florin, Cârstocea, Elena, Columban, Monica H., Kudor, Dorina, Sfirlea, Lenuța, *Limba și literatura română pentru clasa a V-a. Metoda Știu, Descopăr, Aplic*, București, Editura Art Educațional, 2011.
- Sânmihăian, Florentina, Ioniță, Florin, Cârstocea, Elena, Columban, Monica H., Kudor, Dorina, Sfirlea, Lenuța, *Limba și literatura română pentru clasa a VI-a. Metoda Știu, Descopăr, Aplic*, București, Editura Art Educațional, 2011.
- Sânmihăian, Florentina, Ioniță, Florin, Cârstocea, Elena, Columban, Monica H., Kudor, Dorina, Sfirlea, Lenuța, *Limba și literatura română pentru clasa a VII-a. Metoda Știu, Descopăr, Aplic*, București, Editura Art Educațional, 2011.
- Sânmihăian, Florentina, Ioniță, Florin, Cârstocea, Elena, Columban, Monica H., Kudor, Dorina, Sfirlea, Lenuța, *Limba și literatura română pentru clasa a VIII-a. Metoda Știu, Descopăr, Aplic*, București, Editura Art Educațional, 2011.

- Davidoiu-Roman, Anca, Doboș, Mihaela, Paraipan, Luminița, Stoica, Dumitrița, *Limba și literatura română*- Standard, pentru clasa a V-a, Pitești, Editura Paralela 45, 2013.
- Davidoiu-Roman, Anca, Doboș, Mihaela, Paraipan, Luminița, Stoica, Dumitrița, *Limba și literatura română*- Standard, pentru clasa a VI-a, Pitești, Editura Paralela 45, 2013.
- Davidoiu-Roman, Anca, Doboș, Mihaela, Paraipan, Luminița, Stoica, Dumitrița, *Limba și literatura română*- Standard, pentru clasa a VII-a, Pitești, Editura Paralela 45, 2013.
- Davidoiu-Roman, Anca, Doboș, Mihaela, Paraipan, Luminița, Stoica, Dumitrița, *Limba și literatura română*- Standard, pentru clasa a VIII-a, Pitești, Editura Paralela 45, 2013.
- Ghid metodologic. Aria curriculară "Limba și comunicare". Liceu*, M.E.C., C.N.C., Editura Aramis Print, București, 2002.
- Ghid metodologic pentru aplicarea programelor de limba și literatura română. Învățământ primar și gimnazial*, M.E.C., C.N.C., Editura Aramis Print, București, 2002.
- Ghid de evaluare. Limba și literatura română*, Mihail Stan (coord.), Editura Aramis, București, 2001.
- Programe școlare. Limba și literatura română clasele a V-a – a VIII-a*, Ministerul Educației Cercetării și Inovării, București, 2009.